

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

สมเด็จย่าของแผ่นดิน

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

สมเด็จย่าของแผ่นดิน

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
จัดพิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๓๙

ในการจัดทำหนังสือเรื่อง **"สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี : สมเด็จย่าของแผ่นดิน"** สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประทานพระอนุญาตให้คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ อัญเชิญพระฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีในหนังสือพระนิพนธ์เรื่อง "แม่เล่าให้ฟัง" "เวลาเป็นของมีค่า" และ "เจ้านายเล็กๆ - ยุวกษัตริย์" ลงพิมพ์ในหนังสือดังกล่าว ซึ่งคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติรู้สึกสำนึกและซาบซึ้งในพระกรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น

เรื่อง **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี : สมเด็จย่าของแผ่นดิน**
คณะอนุกรรมการเฉพาะกิจจัดทำหนังสือเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี
จัดพิมพ์เผยแพร่ ครั้งที่ ๑ พุทธศักราช ๒๕๓๙ จำนวน ๑๕,๐๐๐ เล่ม
ISBN 974-7773-46-5

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	๕
บทนำ	๖
พระราชประวัติ	๗
พระราชกรณียกิจ	๘๑
พระราชจริยวัตรและพระราชอัธยาศัย	๑๖๗
บทสรุป	๒๕๐
บรรณานุกรม	๒๕๑

คำนำ

คณะอนุกรรมการเฉพาะกิจจัดทำหนังสือเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จัดพิมพ์หนังสือเรื่อง **"สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี : สมเด็จย่าของแผ่นดิน"** เพื่อเฉลิมพระเกียรติและน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีในฐานะที่ทรงเป็นพระบรมราชชนนีของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ถึงสองพระองค์ และได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจนานัปการด้วยพระวิริยะอุตสาหะ และทรงทุ่มเทอุทิศกำลังพระวรกาย พระสติปัญญา และพระราชหฤทัย เพื่อประโยชน์สุขของพสกนิกรมาตลอดพระชนมชีพ

หนังสือ **"สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี : สมเด็จย่าของแผ่นดิน"** เป็นหนังสือประมวลเรื่องราวเกี่ยวกับพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจ พระราชจริยวัตร และพระราชอัธยาศัยสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีที่สมบูรณ์ งดงามด้วยภาพประกอบสีทั้งเล่ม เป็นหนังสือที่ทรงคุณค่า มีประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้า และเก็บรักษาไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์สำหรับอนุชนรุ่นหลัง

คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้จะอำนวยประโยชน์แก่ผู้อ่านและเป็นสิ่งเตือนใจชาวไทยให้สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ และตั้งใจมั่นที่จะบำเพ็ญตนเจริญรอยตามเบื้องพระยุคลบาท สนองพระราชปณิธานในสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เพื่อประโยชน์สุขและความเจริญรุ่งเรืองของประเทศชาติสืบไป

คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักนายกรัฐมนตรี

บทนำ

นับแต่พุทธศักราช ๒๔๔๓ จนถึงพุทธศักราช ๒๕๓๘ ประวัติศาสตร์ของชาติไทยได้จารึกพระนาม**สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** ผู้ทรงเป็นปูชนียนารีของแผ่นดิน เป็นที่ประจักษ์แก่ปวงชนทั้งชาวไทยและชาวโลก

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี มีพระชาติกำเนิดจากตระกูลสามัญ ทรงบำเพ็ญพระบารมีสูงสุด ทรงมีพระวุฒิปรีชาญาณที่ลุ่มลึกไพศาล และมีพระวิริยะอุตสาหะเป็นเลิศในการประกอบพระราชกรณียกิจนานาประการตลอดพระชนมชีพ

จากกุลสตรีสามัญ มาเป็นชายาของสมเด็จเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์ พระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์ผู้มีพระมหากรุณาธิคุณยิ่งต่อแผ่นดิน สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนียังเป็นพระราชมารดาของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล และพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระมหากษัตริย์ รัชกาลที่ ๘ และรัชกาลที่ ๙ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ผู้ทรงเพียบพร้อมด้วยพระปัญญาคุณ พระเมตตาคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ เป็นที่เคารพรักเทิดทูนของพสกนิกรทั่วประเทศ กล่าวได้ว่าเป็นปรากฏการณ์อันพิเศษสุด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันนั้น ทรงมีพระบุญญาธิการ ครองสิริราชสมบัติยืนนานกว่าพระมหากษัตริย์พระองค์ใด ทรงนำความเจริญก้าวหน้ามาสู่ประเทศชาติและประชาชนเหลือคณานับ ทรงบำบัดทุกข์บำรุงสุขอาณาประชาราษฎร์ทุกหนทุกแห่งทั่วราชอาณาจักรโดยมิได้ทรงคำนึงถึงความสุขส่วนพระองค์ พระเกียรติคุณขจรขจายไปทั่วสากล

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงเป็นผู้ปลูกฝังและทรงเสริมส่งพระราชปณิธานและพระบุญญาธิการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงเป็นพระบรมราชปิโยรส ด้วยการทุ่มเทอุทิศพระองค์เพื่อประชาราษฎร์ทุกสถาน เป็นประโยชน์คุณูปการสุดที่จะบรรยายได้ พระราชกรณียกิจและพระราชจริยวัตรอันงดงามของพระองค์เป็นความล้ำค่าประดุจขุนเขาสูง ยากจะมีสตรีใดในโลกมาเทียบเทียม ความเป็น **"แม่"** ผู้ประเสริฐของพระเจ้าแผ่นดิน และความเป็น **"สมเด็จย่า"** ผู้ล้ำเลิศของอาณาประชาราษฎร์ทั่วทั้งธรณินทร์ เป็นพระเกียรติคุณที่มั่นคงดำรงตราตรึงอยู่ในความทรงจำของประชาชนชาวไทยทุกรุ่นทุกสมัยตลอดกาล

พระราชประวัติ

พระราชสมภพ

ณ ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาฟากตะวันตก แถบคลองสาน ท่านคหบดีผู้หนึ่งชื่อ ชุ่ม มีเชื้อสายสืบจากผู้ดีเก่าแถวตึกขาว ซึ่งเป็นย่านการค้าริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาใกล้กับตลาดสมเด็จ ย่านการค้าแห่งนี้เป็นแหล่งสำคัญแห่งหนึ่งรองลงมาจากสำเพ็งซึ่งเป็นตลาดขายสินค้าจากจีน ส่วนย่านตึกขาว เป็นแหล่งซื้อขายเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มและของใช้จากอินเดีย อาหรับ และประเทศแถบตะวันตก

ท่านคหบดีชุ่มมีนิวาสสถานอยู่ใกล้ๆ วัดอนงคาราม ท่านและนางใยภรรยา มีบุตรธิดาด้วยกันหลายคน บุตรชายคนหนึ่งชื่อชู มีอาชีพเป็นช่างทอง ได้สมรสกับคำ ต่อมาท่านทั้งสองนี้คงได้ย้ายนิวาสสถานไปอยู่ที่เมืองนนทบุรี และที่นั้นได้ให้กำเนิดบุตรีผู้หนึ่ง ชื่อ **สังวาลย์** ซึ่งต่อมาได้เป็นพระบรมราชชนนีของพระมหากษัตริย์ถึง ๒ พระองค์ ทรงได้รับการสถาปนาพระอิสริยยศเป็น **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงพระราชสมภพเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๓ ทรงเป็นบุตรคนที่ ๓ ของ**พระชนกชู** และ**พระชนนีคำ** ทรงมีพระภคินีและพระเชษฐา ๒ คน ซึ่งได้ถึงแก่กรรมเสียตั้งแต่ยังเยาว์วัย เหลือแต่พระอนุชา คือคุณถมยา ซึ่งอ่อนกว่าสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ๒ ปี ได้มีชีวิตอยู่ต่อมาจนโต ส่วนพระชนกชูนั้น ได้ถึงแก่กรรมเมื่อสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนียังทรงพระเยาว์มาก และเมื่อพระองค์มีพระชนมายุเพียง ๙ พรรษาพระชนนีคำก็ถึงแก่กรรม หลังจากนั้นทรงอยู่ในความอุปการะของป้าช้วย พี่สาวของพระชนนีคำ ซึ่งมีอาชีพรับจ้างมวนบุหรี่และทำขนมขาย

บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา เดิมเป็น "ย่านตึกขาว" แหล่งการค้าใกล้กับตลาดสมเด็จ

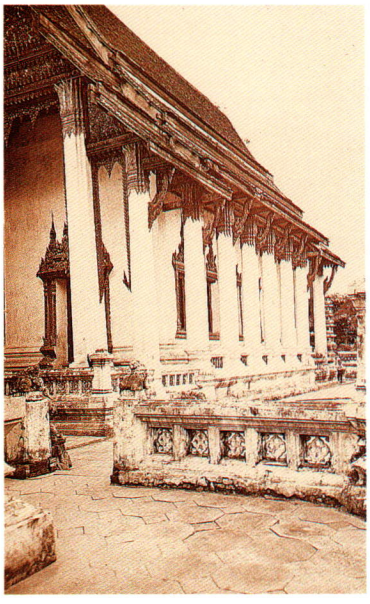

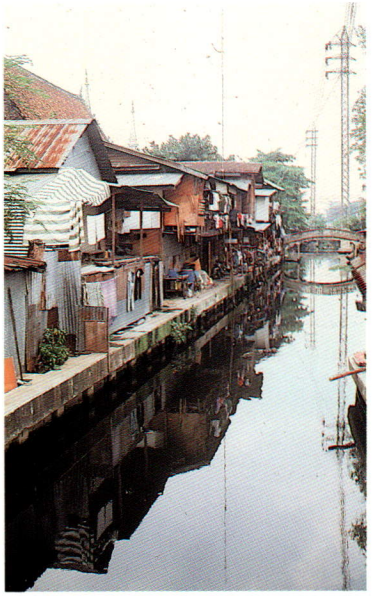

บริเวณ “นิวาสสถาน” เดิม ใกล้วัดอนงคาราม

นิวาสสถาน

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ได้ทรงบรรยายถึงบ้านข้างวัดอนงคาราม ไว้ในงานพระนิพนธ์เรื่อง **"แม่เล่าให้ฟัง"** ว่า

"เมื่อจำความได้ แม่ก็อยู่ที่ธนบุรีแล้ว ที่ซอยซึ่งปัจจุบันเป็นซอยวัดอนงค์ 'บ้าน' นั้นเหมือนห้องแถวชั้นเดียวแต่มีหลายห้อง แทนที่จะเป็นห้องเดียว 'บ้าน' จะเป็นส่วนหนึ่งของอาคารซึ่งก่อด้วยอิฐ หลังคาเป็นกระเบื้อง และประกอบด้วยหลายชุด อีกด้านหนึ่งของ 'บ้าน' มี ๔ – ๕ ชุด ซึ่งมีคนอยู่ อีกด้านหนึ่งพังไปแล้วและร้าง 'บ้าน' ที่อยู่นั้นเก่าพอใช้ และอยู่ในสภาพไม่ดีเพราะไม่มีการซ่อมแซมเลย บ้านนั้นเป็นบ้านเช่า แต่เช่าเพียงกำแพง ผนัง และหลังคา ทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นไม้ เช่น พื้นนั้น ผู้เช่านำมาเอง"

เรือนจำลองสภาพที่ประทับเดิมภายในอุทยานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ในบริเวณ "นิวาสสถาน" เดิมใกล้วัดอนงคาราม

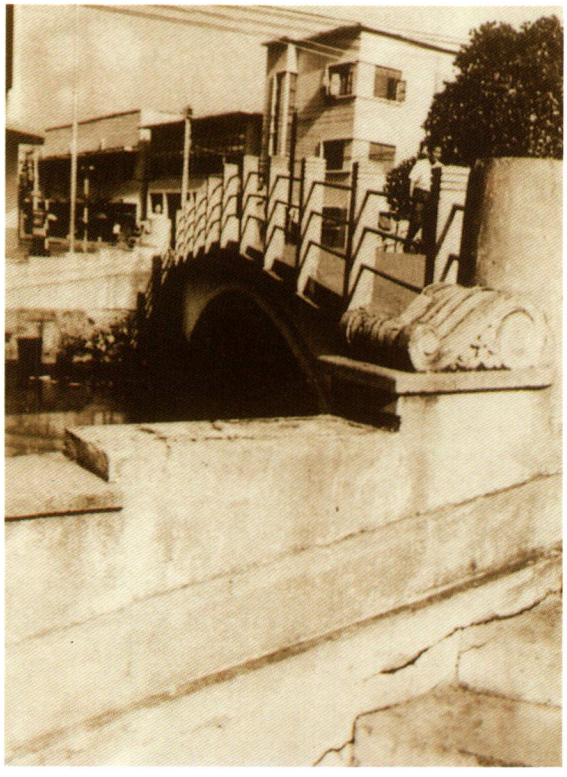

บริเวณวัดอนงคาราม ธนบุรี
ถูกตัดแบ่งออกเป็นสองส่วน
ด้วยถนนและคลอง

ภาพด้านข้าง สะพานหน้าวัดอนงค์

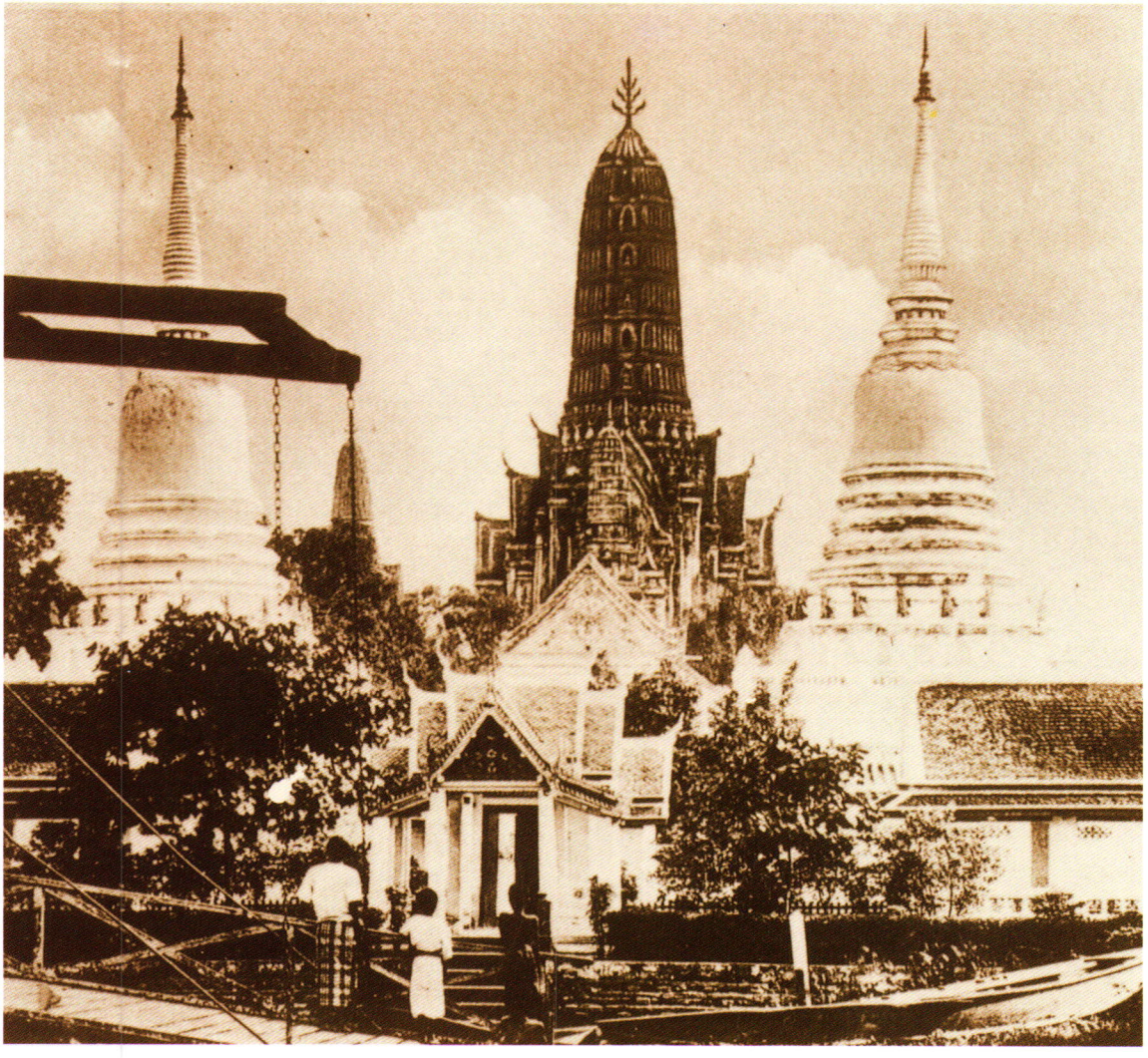

วัดพิชัยญาติ ธนบุรี อยู่ด้านทิศใต้ของวัดอนงคาราม

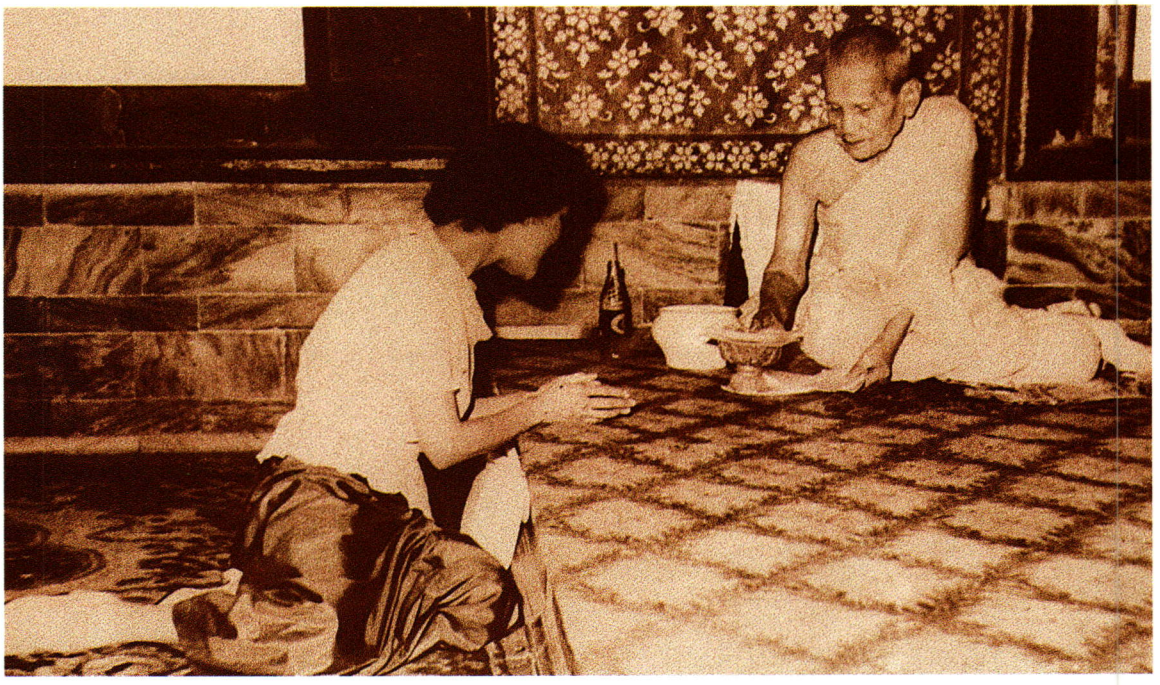

เสด็จฯ ไปทรงนมัสการสมเด็จพระพุฒาจารย์ (นวม พุทฺธสโร)

การศึกษาเมื่อทรงพระเยาว์

เป็นที่รู้กันว่าในสมัยก่อน คนไทยไม่นิยมให้ผู้หญิงเรียนรู้หนังสือ เพราะเกรงว่าจะไปเขียนเพลงยาวโต้ตอบกับผู้ชาย อีกทั้งประเพณีนิยมในสมัยก่อนก็มุ่งให้ผู้หญิงเป็นผู้ "อยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน" ทำหน้าที่แม่บ้านหุงหาอาหารและเย็บปักถักร้อยเรียนรู้เรื่องการบ้านการเรือนของผู้หญิงเท่านั้น ผู้ที่อ่านออกเขียนได้จึงมีไม่มากนัก

พระชนนีคำเป็นคนเดียวในบรรดาพี่น้องที่อ่านหนังสือออกและรู้หนังสือจนสอนสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีได้ จึงนับว่าเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติพิเศษ ซึ่งได้ถ่ายทอดคุณสมบัตินี้แก่ผู้เป็นบุตรีของท่าน ความรู้ขั้นต้นนี้เองได้เปรียบเสมือนฐานรากสำคัญที่ได้ผลักดันเสริมส่งให้ชีวิตของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงก้าวสู่การศึกษาขั้นต่อไปตามลำดับ จนกระทั่งประสบความสำเร็จอย่างสูง และเป็นคุณประโยชน์อย่างอเนกอนันต์ต่อชาติบ้านเมืองและประชาชนไทยในกาลต่อมา

นอกจากทรงเรียนหนังสือกับพระชนนีคำแล้ว ต่อมาสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีก็ได้เข้าเรียนในโรงเรียนสำหรับเด็กหญิงที่ตั้งขึ้นที่วัดอนงคารามใกล้ๆ บ้าน โดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (นวม พุทฺธสโร) เจ้าอาวาสวัดอนงคาราม ในสมัยนั้น ผู้เล็งเห็นความสำคัญของการศึกษา ได้ริเริ่มให้เปิดการสอนแผนกนักเรียนหญิงขึ้น และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีก็ทรงเข้าเรียนที่

โรงเรียนนั้นเมื่อพระชนมายุเท่าใดไม่ปรากฏ ทรงเรียนอยู่ไม่ถึงปีโรงเรียนก็ปิด พระองค์จึงเข้าเรียนที่โรงเรียนศึกษานารี แต่ทรงเรียนอยู่ได้เดือนกว่าๆ เท่านั้น ก็ต้องทรงลาออก เพราะทางบ้านไม่มีเงินพอที่จะเสียค่าเล่าเรียน

เมื่อสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงเริ่มเรียนหนังสือ ก็ทรงติดการอ่านเป็นนิสัย จึงมักเสด็จไปอยู่บ้านป้าสมบูรณ์ ซึ่งเป็นเพื่อนของป้าซ้วย เพราะป้าสมบูรณ์มีหนังสือให้เช่า แต่ก็อนุญาตให้ทรงอ่านได้โดยไม่คิดเงิน พระองค์จึงทรงมีโอกาสอ่านวรรณคดีหลายเรื่อง เช่น อิเหนา พระอภัยมณี และสังข์ศิลป์ชัย

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ทรงเล่าไว้ในพระนิพนธ์ **"แม่เล่าให้ฟัง"** ว่า

"ครั้งหนึ่งแม่กำลังอ่านออกเสียงเรื่องสังข์ทองซึ่งมีหนังสืออยู่ที่บ้าน แม่ร้องไห้ เพราะสงสารนางรจนาที่ถูกท้าวสามลไล่ไป แม่คำดุใหญ่เพราะหยุดอ่าน..."

คงเป็นด้วยพระอุปนิสัยที่ชอบการเรียนรู้และการอ่านหนังสือตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีจึงทรงเฉลียวฉลาด และมีพระคุณสมบัติโดดเด่นในบรรดาผู้อยู่ในวัยเดียวกัน วันหนึ่งจึงมีญาติของครอบครัวพระชนกชู มาแนะนำพระชนนีคำ ให้นำสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ไปฝากคุณจันทร์ แสงชูโต ซึ่งเป็นญาติและเป็นพระพี่เลี้ยงของสมเด็จเจ้าฟ้า

พระตำหนักสวนสี่ฤดู

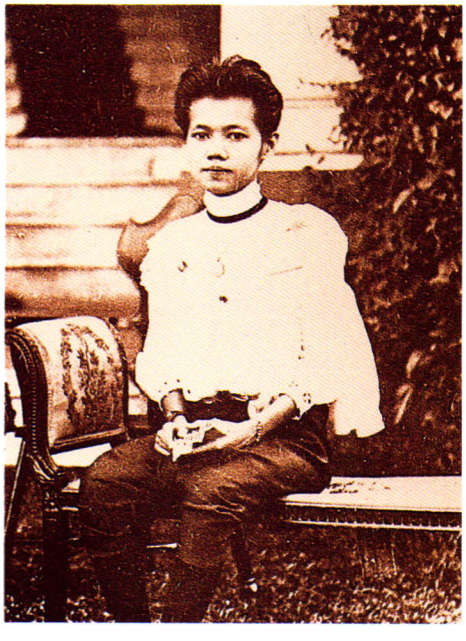

สมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร

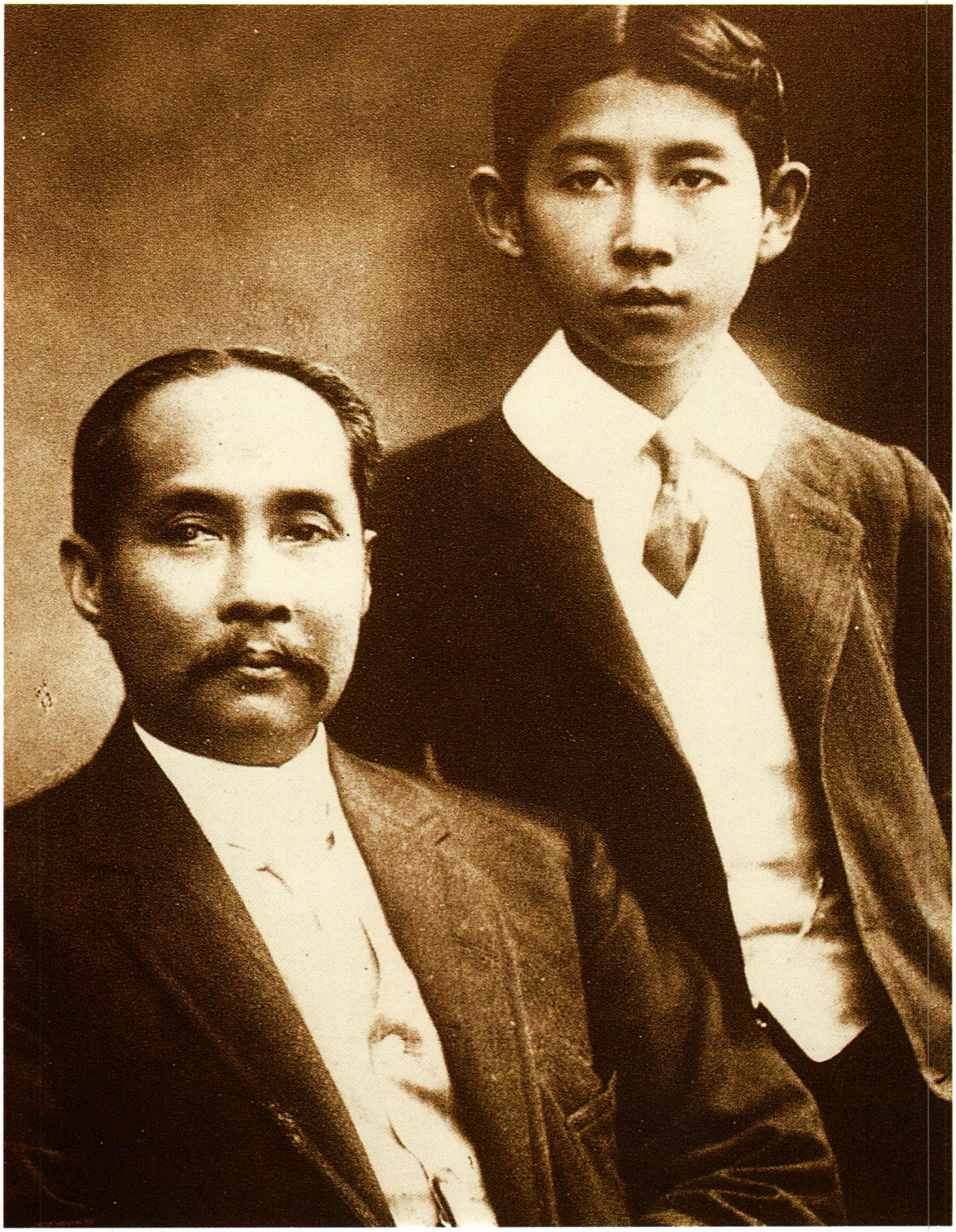

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช ทรงฉายพระรูปร่วมกันเมื่อคราวเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่สอง พ.ศ. ๒๔๕๐

วไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เพื่อถวายตัวเป็นข้าหลวง

ช่วงเวลานั้น สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงมีพระชนมายุเพียง ๗ - ๘ พรรษาเท่านั้น หลังจากถูกนำเข้าถวายตัวเป็นข้าหลวงชั้นสอง (เนื่องจากไม่ได้ทรงเป็นบุตรขุนนาง) ในสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธรแล้ว ก็ได้ตามเสด็จเข้าไปประทับอยู่ที่พระตำหนักสวนสี่ฤดู พระราชวังดุสิต หน้าที่ของพระองค์ในตอนนั้นไม่มีอะไรมาก นอกจากขึ้นเฝ้าวันละ ๒ ครั้ง คือ ตอนที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธรตื่นบรรทมและตอนค่ำ นานๆ ครั้งจึงจะได้ตามเสด็จไปเฝ้าสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี ที่สวนหงส์

ต่อมา สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงถูกส่งไปเป็นนักเรียนประจำที่โรงเรียนของหม่อมเจ้าหญิงมัณฑารพ กมลาสน์ ซึ่งอยู่ในวังของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร พระบิดา เมื่อโรงเรียนนี้เลิกกิจการในอีก ๑ เดือนต่อมา ก็ทรงถูกส่งไปยังโรงเรียนแห่งหนึ่งที่อยู่ใกล้พระบรมมหาราชวัง ซึ่งอีก ๒-๓ เดือนต่อมาโรงเรียนก็ปิดกิจการอีก จึงถูกส่งไปยังโรงเรียนสตรีวิทยา โดยให้ไปประทับอยู่บ้านคุณหวน หงสกุล ที่อยู่ข้างวัดมหรรณพาราม ใกล้โรงเรียน คุณหวนเป็นพระพี่เลี้ยงในสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมขุนสงขลานครินทร์ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสา

นักเรียนชั้นมูลปีที่ ๑ โรงเรียนสตรีวิทยา ร.ศ. ๑๒๘ (พ.ศ. ๒๔๕๒)

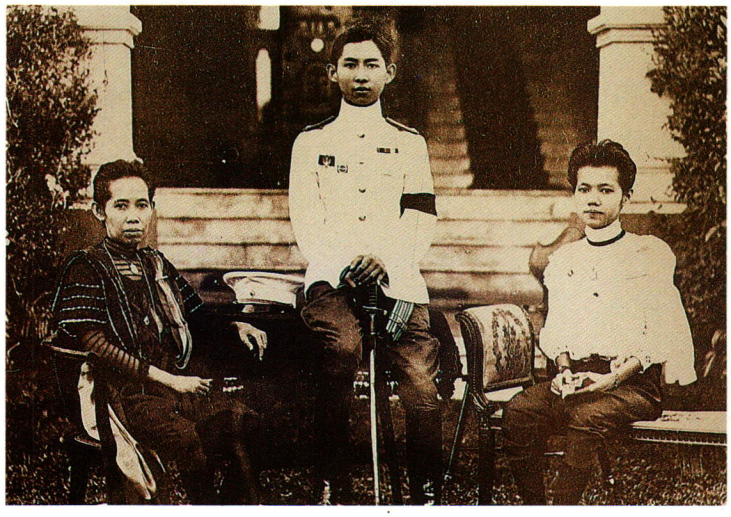

สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า และพระราชโอรสธิดา

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร

อัยยิกาเจ้า และเป็นพระอนุชาของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร

ระหว่างประทับอยู่ที่บ้านคุณหวน เกิดอุบัติเหตุ สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงถูกเข็มเย็บผ้าตำฝ่าพระหัตถ์ จึงทรงย้ายไปประทับที่บ้านพระยาดำรงแพทยคุณ (ฮวด วีระไวทยะ) แพทย์ประจำพระองค์สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ เพื่อผ่าตัดฝ่าพระหัตถ์ หลังจากนั้นคุณหญิงสงวน ภรรยาของพระยาดำรงแพทยคุณ ก็ชวนสมเด็จพระบรมราชชนนีให้พักอยู่ที่บ้านใกล้วัดชนะสงครามด้วย

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงเล่าไว้ในพระนิพนธ์ **"แม่เล่าให้ฟัง"** ว่า

"...ในระหว่างที่เรียนซ้ำชั้นประถมปีที่ ๓ อยู่ เจ้าคุณดำรงฯ มาถามแม่ว่า อยากเรียนเป็นนางพยาบาลไหม แม่รับทันที ในสมัยนั้นผู้หญิงไม่มีอาชีพที่จะเลือกมากนัก เมื่อจบประถมปีที่ ๓ แล้วจะมีชั้นมัธยมปีที่ ๑ ถึงปีที่ ๓ เท่านั้น ถ้าอยากเรียนต่อก็ต้องเรียนเป็นครู เวลานั้นโรงเรียนแพทย์ผดุงครรภ์และหญิงพยาบาลแห่งศิริราชมีผู้หญิงเรียนอยู่น้อย ในการเข้าไม่มีกฎเกณฑ์มาก เพียงแต่อ่านออกเขียนได้ก็พอแล้ว เพื่อสนับสนุนให้มาเรียน ยังมีการให้เงิน เดือนละ ๑๕ บาทต่อคน จำนวนเงินนี้เพียงพอสำหรับค่าอาหารตลอดทั้งเดือน"

การที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงตัดสินพระทัย เข้าโรงเรียนแพทย์ผดุงครรภ์และหญิงพยาบาลแห่งศิริราชในครั้งนี้ นับเป็นหัวเลี้ยวสำคัญในชีวิตของพระองค์ เพราะกาลเวลาต่อมา ทรงได้รับทุนไปศึกษาต่อ ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา

ทรงฉายพระฉายาลักษณ์เดี่ยวครั้งแรก
เมื่อพระชนมายุ ๑๔ พรรษา

นักเรียนพยาบาล

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงเข้าศึกษาวิชาพยาบาลที่โรงเรียนแพทย์ผดุงครรภ์และหญิงพยาบาลแห่งศิริราช เมื่อพ.ศ. ๒๔๕๖ ทรงเป็นนักเรียนที่อายุน้อยที่สุดในบรรดานักเรียนใหม่ที่เข้าศึกษาในปีนั้นรวม ๑๔ คน คือมีพระชนมายุยังไม่ครบ ๑๓ พรรษาบริบูรณ์ ต่ำกว่าเกณฑ์ที่ระบุไว้ในระเบียบของโรงเรียนถึง ๒ ปี แต่ทางโรงเรียนผ่อนผันรับเข้าศึกษาเนื่องจากทรงมีคุณสมบัติที่ตรงกับความต้องการของทางโรงเรียน คือทรงสามารถอ่านและเขียนได้เป็นอย่างดี

สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงเป็นนักเรียนประเภทนักเรียนหลวง คือผู้ที่สมัครเข้าเรียนโดยขอรับเงินบำรุงเดือนละ ๑๕ บาท และมีข้อผูกพันว่า เมื่อสำเร็จสอบได้ประกาศนียบัตรแล้ว ต้องทำงานเกี่ยวข้องกับโรงเรียนไม่น้อยกว่า ๓ ปี ใน พ.ศ. ๒๔๕๙ ทรงเรียนจบหลักสูตร ได้รับประกาศนียบัตรโรงเรียนแพทย์ผดุงครรภ์ และได้ทรงทำงานต่อที่โรงพยาบาลศิริราช ตามข้อผูกพันของการเป็นนักเรียนหลวง

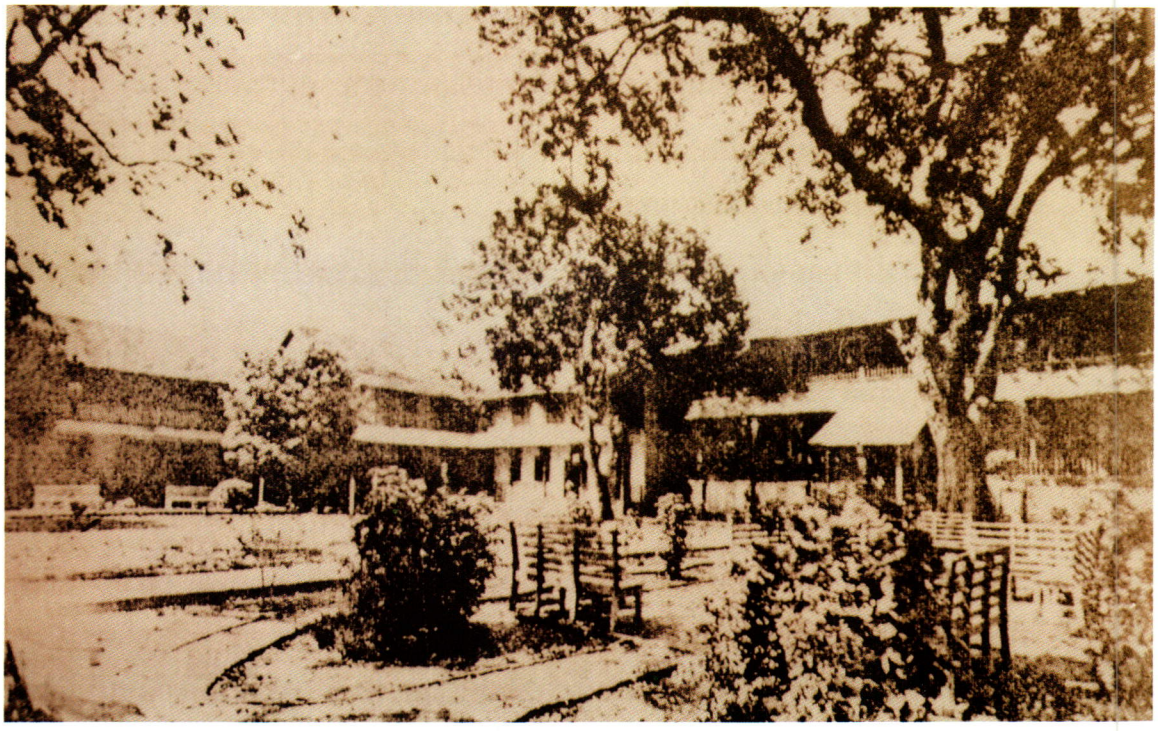

โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ซึ่งสมเด็จพระบรมราชชนกทรงซื้อจากคณะมิชชันนารี เพื่อใช้เป็นที่อยู่ของพยาบาล

โรงเรียนพยาบาล เดิมคืออาคารราชแพทยาลัย

ในปีต่อมาคือ พ.ศ. ๒๔๖๐ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นชัยนาทนเรนทร ผู้บัญชาการโรงเรียนราชแพทยาลัย ซึ่งตั้งอยู่ที่โรงพยาบาลศิริราช ได้ทรงคัดเลือกนักเรียนแพทย์และพยาบาลอย่างละ ๒ คน ให้ไปเรียนวิชาแพทย์และพยาบาลเพิ่มเติมที่สหรัฐอเมริกา เพื่อเป็นการตระเตรียมครูทั้งฝ่ายแพทย์และพยาบาลของไทย โดยสมเด็จพระบรมราชชนกแต่ยังทรงเป็น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนสงขลานครินทร์ ซึ่งขณะนั้นกำลังทรงศึกษาวิชาแพทย์ปีที่ ๑ อยู่ที่โรงเรียนแพทย์ มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ประเทศสหรัฐอเมริกา พระราชทานทุนแก่นักเรียนแพทย์ และสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าพระราชทานทุนแก่นักเรียนพยาบาล นักเรียนแพทย์ที่ได้รับคัดเลือกคือ นายนิตย์ เปาเวทย์ (หลวงนิตยเวชชวิศิษฏ์) กับนายลิ ศรีพยัตต์ (หลวงลิปิธรรมศรีพยัตต์) ส่วนนักเรียนพยาบาล ๒ คน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นชัยนาทนเรนทร ทรงเลือกผู้ที่เป็นข้าหลวงของสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร คือ นางสาวอุบล ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

ประกาศนียบัตร โรงเรียนแพทย์ผดุงครรภ์ฯ ของสมเด็จพระศรีนครินทร์ฯ

กับพระสหายร่วมชั้นเรียน เนื่อง จินตดุล และเชื้อ

ทรงฉายสำหรับทำหนังสือเดินทาง เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๐

ในระยะเวลา ๖ เดือนหลังจากที่ทรงทราบว่า จะได้เสด็จไปทรงศึกษาวิชาพยาบาลที่สหรัฐอเมริกา สมเด็จพระบรมราชชนนีได้เสด็จไปเรียนภาษาอังกฤษ ที่โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ซึ่งอยู่ติดกับโรงพยาบาลศิริราช อาจารย์ใหญ่โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง เป็นสตรีชาวอเมริกันชื่อมิสเอ็ดนา ซาราห์ โคล (Miss Edna Sarah Cole) หรือเรียกกันทั่วไปว่า แหม่มโคล

อนึ่ง เมื่อจะเดินทางไปต่างประเทศ จำเป็นต้องมีนามสกุลใช้ในหนังสือเดินทาง ครอบครัวของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เมื่อพระชนกชูถึงแก่กรรม ไม่มีผู้ใหญ่ฝ่ายชายที่จะไปจดทะเบียนนามสกุล พระองค์จึงทรงใช้นามสกุลของขุนสงขลานครินทร์ (หลี ตะละภัฏ) เจ้ากรมของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนสงขลานครินทร์ ด้วยเหตุนี้ ในเวลาต่อมา หนังสือเกี่ยวกับพระราชประวัติของสมเด็จพระบรมราชชนนีส่วนใหญ่ มักจะกล่าวว่าพระองค์มีพระนามเดิมว่า **"สังวาลย์ ตะละภัฏ"** (ส่วนพระอนุชาถมยา เมื่อเจริญวัยแล้ว ได้ไปขอจดทะเบียนใช้นามสกุล ชูกระมล)

ในการเดินทางไปสหรัฐอเมริกา สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เสด็จโดยสารเรือ **"กัวลา"** ออกจากกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ พร้อมคณะนักเรียนไทยจำนวนทั้งสิ้น ๑๘ คน โดยมีพระยาชนินทรภักดี (ต่อย อัศเสวี) ซึ่งเป็นผู้ดูแลนักเรียนไทยในสหรัฐอเมริกาเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ควบคุมดูแลไปด้วย

การเดินทางทางทะเลจากประเทศไทยถึงสหรัฐอเมริกาใช้เวลา ๖ สัปดาห์จึงเสด็จถึงนครซานฟรานซิสโก รัฐแคลิฟอร์เนีย เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ จากนั้นพระยาชนินทรภักดีได้ส่ง

"แหม่มโคล" อาจารย์ใหญ่โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง

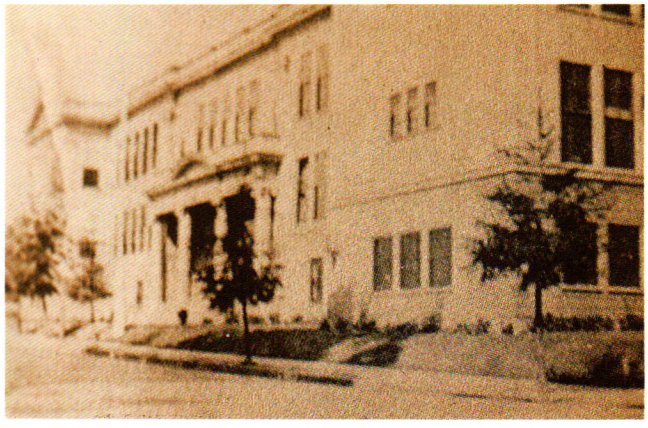

โรงเรียนประถมเอเมอร์สัน

กับพระสหายที่เมืองเบอร์คลี

สมเด็จพระบรมราชชนนีไปพำนักอยู่กับครอบครัวของนายแพทย์อดัมเสน ซึ่งเป็นญาติกับภรรยาที่เมืองเบอร์คลี (Berkeley) ระหว่างพำนักอยู่กับครอบครัวอดัมเสนประมาณเกือบหนึ่งปี สมเด็จพระบรมราชชนนี ได้เสด็จไปทรงศึกษาที่โรงเรียนประถมเอเมอร์สัน (Emerson School) พร้อมกับนางสาวอุบล และทุกวันอาทิตย์ พระองค์จะเสด็จไปเข้าโรงเรียนวันอาทิตย์ของคริสตศาสนา ซึ่งจัดอบรมขัดเกลาเด็ก ๆ ให้เข้าใจและประพฤติตามคำสอนของศาสนา

ต่อมาในพ.ศ. ๒๔๖๑ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และนางสาวอุบล ได้ร่วมสมทบกับคณะนักเรียนไทยอีก ๘ คน เดินทางไปยังเมืองบอสตัน รัฐแมสซาชูเซต เมื่อรถไฟถึงสถานีเมืองบอสตันในวันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๑ สมเด็จพระบรมราชชนกทรงคอยรับคณะนักเรียนอยู่ ณ ที่นั้น ในตอนแรก สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีไม่ทรงรู้จักว่าพระองค์เป็นใคร

ส่วนสมเด็จพระบรมราชชนกนั้น หลวงสุขุมนัยประดิษฐ์ได้บันทึกเหตุการณ์คืนวันนั้นไว้ว่า

“ประมาณสักตีสองเศษ...พระองค์ท่านเสด็จกลับมาถึงบ้าน ปลุกข้าพเจ้าทันที แล้วรับสั่งว่า ผู้หญิง ๒ คนมาถึงแล้ว แม่สังวาลย์ สวยเช้ง เชียวแกเอ๋ย”

อภิเษกสมรส

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนสงขลานครินทร์ทรงจัดให้สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และนางสาวอุบล พำนักอยู่กับครอบครัวสตรอง ที่เมืองฮาร์ตฟอร์ด รัฐคอนเนคติกัต และเข้าเรียนภาษาอังกฤษที่โรงเรียนนอร์ธ เวสเทิร์น (North Western) เพื่อฝึกฝนเรื่องการพูด การเขียน และการอ่านให้ชำนาญเสียก่อน

ในพระนิพนธ์ **"แม่เล่าให้ฟัง"** ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงเล่าถึงความสนพระทัยของสมเด็จพระบรมราชชนกที่มีต่อสมเด็จพระบรมราชชนนี และมักเสด็จไปทรงเยี่ยม ณ ที่ประทับเมืองฮาร์ตฟอร์ด บางครั้งทรงพาไปเที่ยวสวนสาธารณะ ทอดพระเนตรดอกไม้และพืชพรรณไม้ต่าง ๆ พระกรณียกิจในยามว่างของทั้งสองพระองค์ ได้บ่งบอกถึงพระอุปนิสัยที่สอดคล้องต้องกันในความสนพระราชหฤทัยเรื่องต้นไม้ ดอกไม้ และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งคงจะได้ปลูกฝังอยู่ในพระจริยวัตรของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีสืบต่อมา

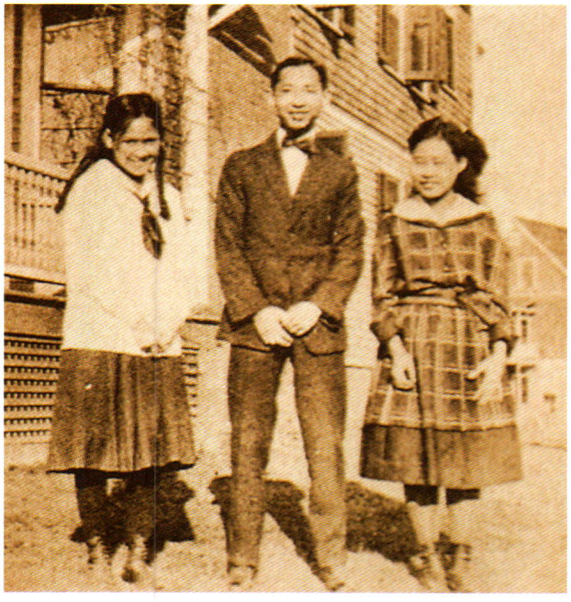

สมเด็จพระบรมราชชนกเสด็จมาเยี่ยมที่เมืองฮาร์ตฟอร์ด

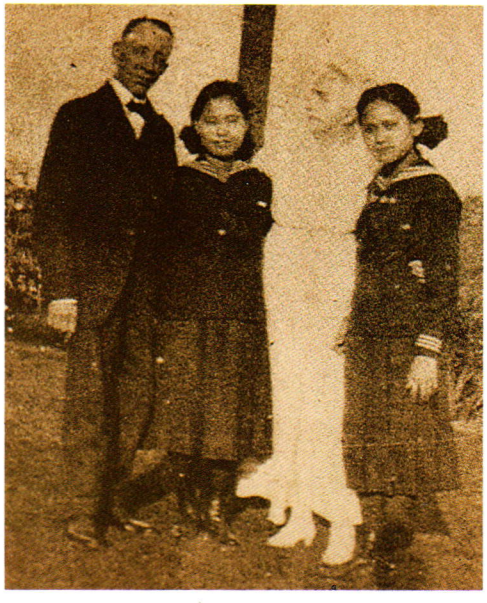

ครอบครัวสตรอง ที่เมืองฮาร์ตฟอร์ด

เมื่อเวลาผ่านไป เป็นที่รู้กันทั่วไปในหมู่นักเรียนไทยในสหรัฐอเมริกาว่า สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนสงขลานครินทร์ทรงพอพระทัยในนางสาวสังวาลย์ ตะละภัฏ นักเรียนสาวผู้งามพร้อมด้วยรูปโฉมและอุปนิสัยร่าเริง เมื่อทรงพบกันครั้งแรก สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนสงขลานครินทร์ ทรงพอพระทัยในพระสิริโฉมที่งดงามเป็นประการแรก และเมื่อทรงรู้จักคุ้นเคยกันนานเข้าก็ทรงพอพระทัยในพระอุปนิสัยและพระคุณสมบัติอื่นๆ ของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี โดยมิได้ทรงคำนึงถึงพระชาติวุฒิแต่อย่างใด ในที่สุดได้ทรงมีลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าขอพระราชทานพระราชานุญาตหมั้นกับนางสาวสังวาลย์

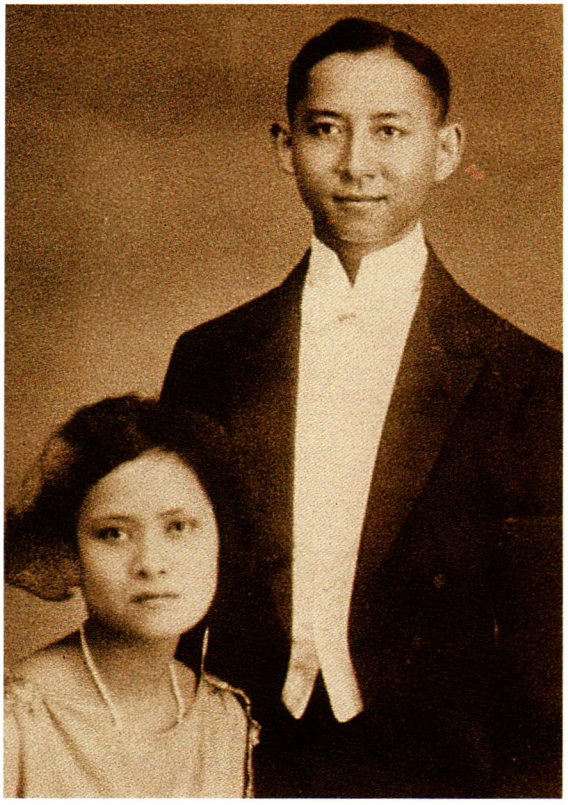

ในพ.ศ. ๒๔๖๒ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนสงขลานครินทร์จึงได้ทรงหมั้นนางสาวสังวาลย์ อย่างเงียบ ๆ ด้วยแหวนเพชรน้ำงามเกาะด้วยหนามเตยสลักเป็นรูปหัวใจ และด้วยพระธำมรงค์วงเดียวกันนี้ อีก ๓๐ ปีต่อมา สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีก็ได้พระราชทานแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เพื่อทรงหมั้นหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร

หลังจากที่ทรงหมั้นแล้ว สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนสงขลานครินทร์ โปรดให้สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีย้ายจากเมืองฮาร์ตฟอร์ดไปประทับอยู่ในรัฐเดียวกัน คือ รัฐแมสซาชูเซต เพื่อให้ทรงเรียนวิชาพีชคณิต ภาษาลาติน ภาษาฝรั่งเศส และภาษาอังกฤษ

พอถึงเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๒ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถสวรรคต สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนสงขลานครินทร์จึงเสด็จกลับประเทศไทย และในช่วงนั้นได้มีลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตอภิเษกสมรสกับนางสาวสังวาลย์ ตะละภัฏ เมื่อได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้ว สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนสงขลานครินทร์ จึงโปรดให้สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเสด็จกลับประเทศไทย และมีพิธีอภิเษกสมรสที่วังสระปทุม เมื่อวันศุกร์ที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๓ โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเป็นประธานพระราชทานน้ำสังข์ด้วยพระองค์เอง

ศึกษาต่อที่สหรัฐอเมริกา
พ.ศ. ๒๔๖๓–๒๔๖๔

หลังจากอภิเษกสมรสแล้ว สมเด็จพระบรมราชชนนีได้ตามเสด็จสมเด็จพระบรมราชชนกไปประพาสเมืองต่างๆ ในทวีปยุโรป และเสด็จต่อไปยังสหรัฐอเมริกาเพื่อทรงศึกษาต่อ สมเด็จพระบรมราชชนกทรงศึกษาวิชาสาธารณสุขศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดและสถาบันเอ็มไอที เมืองบอสตันและทรงจัดให้สมเด็จพระบรมราชชนนีไปทรงเรียนหลักสูตรเตรียมพยาบาลที่วิทยาลัยซิมมอนส์ (Simmons College) เมืองบอสตัน ทรงเรียนอยู่หนึ่งเทอมและเมื่อทรงสอบไล่ได้ก็เสด็จไปเรียนการสาธารณสุขเกี่ยวกับโรงเรียน (School Health) ในภาคฤดูร้อน ที่สถาบันเอ็มไอที

ขณะประทับอยู่ ณ เมืองบอสตัน ทั้งสองพระองค์ทรงใช้พระนามว่า นายและนางมหิดล สงขลา (Mr. and Mrs. Mahidol Songkhla) อย่างสามัญชน สถานที่ประทับก็คือ แฟลตหลังเดิมของสมเด็จพระบรมราชชนก เลขที่ ๓๒๙ ถนนลองวูด บอสตัน แฟลตดังกล่าว มีห้องนั่งเล่น ซึ่งทรงใช้เป็นห้องทรงพระอักษรและรับแขก มีห้องนอน ๒ ห้อง นอกจากนี้มีห้องครัวและห้องน้ำ กล่าวได้ว่าเป็นที่ประทับที่สบายแต่ไม่หรูหรา

ที่บอสตัน นอกจากทั้งสองพระองค์ทรงใช้เวลาศึกษาหาความรู้แล้ว ยังทรงช่วยกิจการของสมาคมสยาม ณ สหรัฐอเมริกาในพระบรมราชูปถัมภ์ซึ่งสมเด็จพระบรมราชชนกทรงสนับสนุนให้ตั้งขึ้น บางครั้งโปรดให้นักเรียนไทยเข้าเฝ้าฯ และทรงเลี้ยงอาหารที่สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงปรุงเอง ส่วนสมเด็จพระบรมราชชนก ทรงรับหน้าที่ล้างจานด้วยพระองค์เอง

ขณะทรงศึกษาที่สถาบันเอ็มไอที

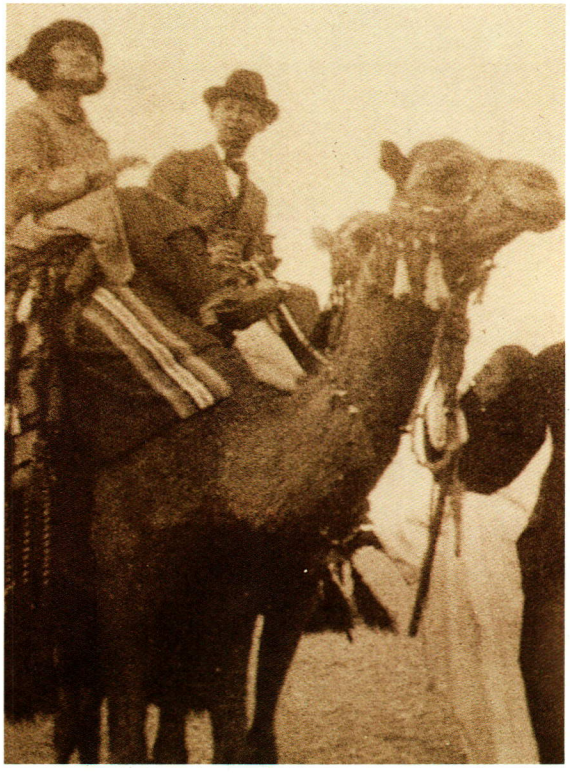

อียิปต์

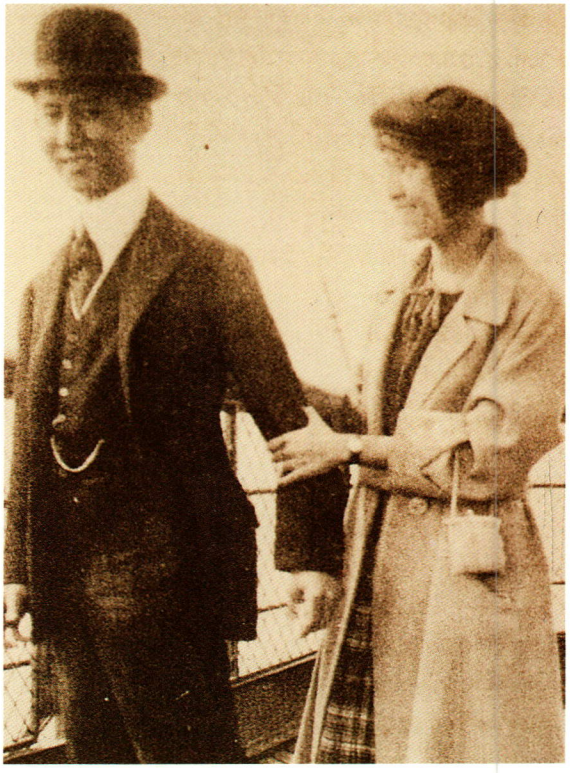

ฝรั่งเศส

ระหว่างตามเสด็จสมเด็จพระบรมราชชนกกลับกรุงเทพฯ ผ่านทางยุโรป

อิตาลี

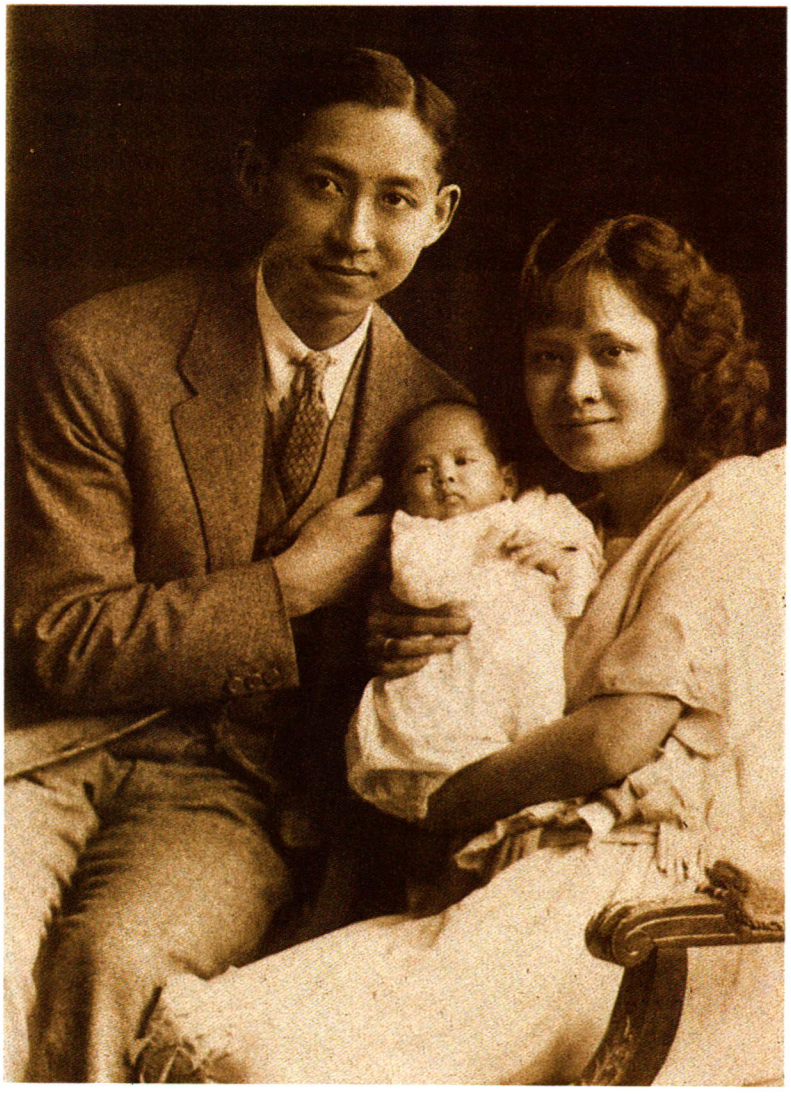

พระราชธิดาพระองค์แรก

หลังจากที่สมเด็จพระบรมราชชนกทรงจบการศึกษาได้รับประกาศนียบัตรสาธารณสุข ในพ.ศ. ๒๔๖๔ สมเด็จพระบรมราชชนนีก็ได้ตามเสด็จกลับกรุงเทพฯ ผ่านทางยุโรปเพื่อท่องเที่ยวและทรงดูงานไปพร้อมกัน เช่น เสด็จไปทรงดูงานที่โรงพยาบาลผดุงครรภ์ควีนแมรี่ ประเทศอังกฤษหนึ่งสัปดาห์ การเสด็จกลับกรุงเทพฯ ครั้งนี้ ก็เพื่อเตรียมการตามเสด็จสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร พระเชษฐภคินีของสมเด็จพระบรมราชชนก ซึ่งประชวรพระวักกะ และจะเสด็จไปทรงรับการผ่าตัดที่ประเทศอังกฤษ ในพ.ศ. ๒๔๖๕ จากนั้นได้เสด็จไปทรงพักฟื้นที่ประเทศฝรั่งเศส

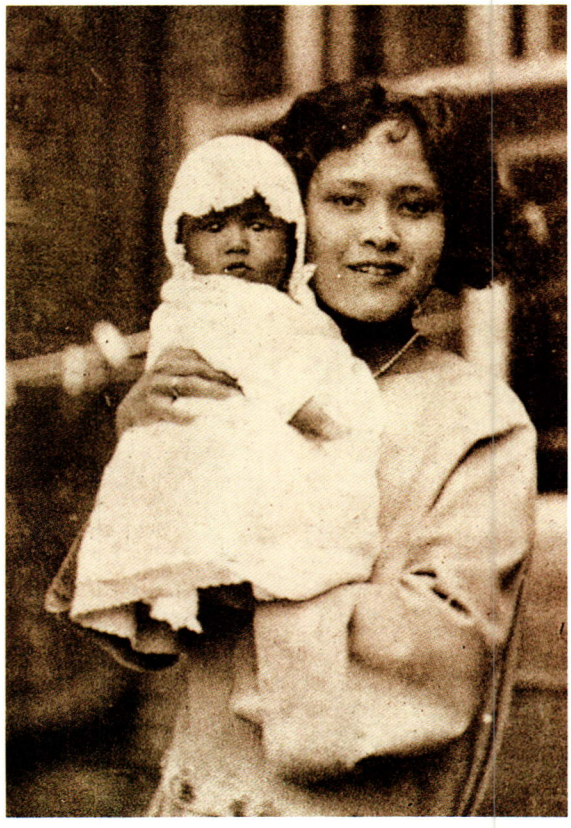

ขณะประทับอยู่ที่กรุงปารีส สมเด็จพระบรมราชชนกประชวร สมเด็จพระบรมราชชนนีจึงทรงเฝ้าดูแลพระอาการ เมื่อหายประชวรแล้ว ก็ได้ตามเสด็จไปยังสกอตแลนด์ เพื่อสมเด็จพระบรมราชชนกได้ทรงศึกษาวิชาแพทย์ที่เมืองเอดินเบอระ แต่เนื่องจากอากาศหนาวมาก ทำให้ไม่ทรงสบาย จึงต้องทรงเลิกเรียน ระหว่างนั้นสมเด็จพระบรมราชชนนี ได้ประสูติพระราชธิดาพระองค์แรก เมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ ที่กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ พระราชธิดาได้รับพระราชทานพระนามจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า **"หม่อมเจ้ากัลยาณิวัฒนา มหิดล"** เนื่องจากสมเด็จพระบรมราชชนนี ในขณะนั้นยังคงเป็นหม่อมสังวาลย์ มหิดล ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ จึงทรงได้รับสถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า ในพ.ศ. ๒๔๗๐ และในพ.ศ.๒๔๗๘ ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ทรงได้รับการเฉลิมพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา และทรงได้รับการสถาปนาพระอิสริยศักดิ์เป็นสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๘ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

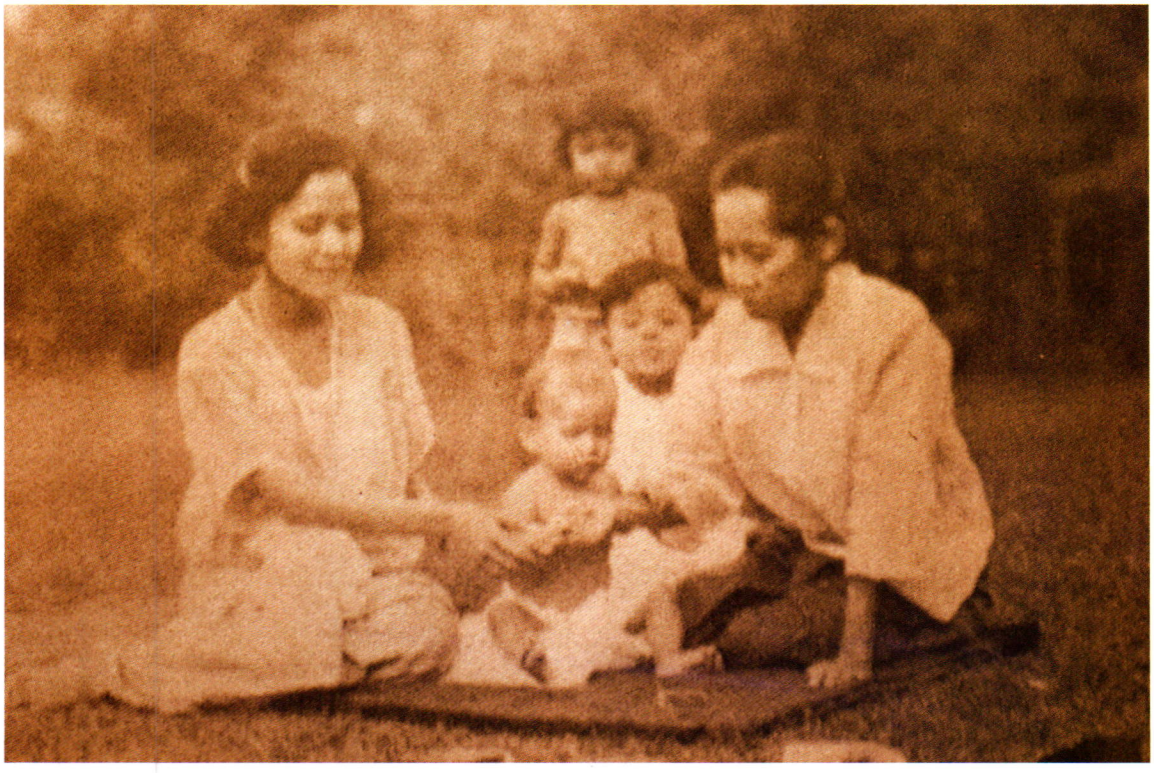

เฝ้าฯ สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

เสด็จกลับเมืองไทย พ.ศ. ๒๔๖๖

ในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ สมเด็จพระบรมราชชนนีพร้อมด้วยพระราชธิดาได้ตามเสด็จสมเด็จพระบรมราชชนกกลับเมืองไทย เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมราชชนกทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมมหาวิทยาลัย ในปีต่อมาได้ทรงเปลี่ยนไปรับตำแหน่งข้าหลวงสำรวจการศึกษาทั่วไป สมเด็จพระบรมราชชนนีจึงทรงมีโอกาสตามเสด็จไปจังหวัดเชียงใหม่เพื่อทรงเปิดโรงพยาบาลแมคคอร์มิคของมิชชันนารีคณะอเมริกันเพรสไบทีเรียน และศูนย์อนามัยของสภากาชาด

พระราชโอรสพระองค์แรก

หลังจากประทับที่กรุงเทพฯ นาน ๒๐ เดือน สมเด็จพระบรมราชชนนีก็ได้ตามเสด็จสมเด็จพระบรมราชชนก ไปยังทวีปยุโรปอีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อสมเด็จพระบรมราชชนกจะได้ทรงพักผ่อนรักษาพระองค์ตามที่แพทย์ถวายคำแนะนำให้ประทับในที่อากาศเย็น เพราะทรงตรากตรำทรงงานหนักจนพระพลานามัยเสื่อมโทรม การเสด็จยุโรปครั้งนี้ ได้ทรงพาพระราชธิดาไปประทับที่เมืองไฮเดลเบอร์ก ประเทศเยอรมัน โดยมีพระพี่เลี้ยงคือ นางสาวเนื่อง จินตดุล ซึ่งเคยเป็นพระสหายร่วมชั้นเรียนในโรงเรียนแพทย์ผดุงครรภ์และหญิงพยาบาลแห่งศิริราชตามเสด็จไปด้วย

ณ เมืองไฮเดลเบอร์ก สมเด็จพระบรมราชชนนีได้ประสูติพระราชโอรสพระองค์แรก เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ.๒๔๖๘ ซึ่งตรงกับวันคล้ายวันพระบรมราชสมภพของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมอัยกา จึงยังความปลาบปลื้มปีติยินดีแก่สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าเป็นยิ่งนัก เมื่อทรงทราบข่าวการประสูติของพระราชนัดดา และต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระนามว่า **"หม่อมเจ้าอานันทมหิดล"**

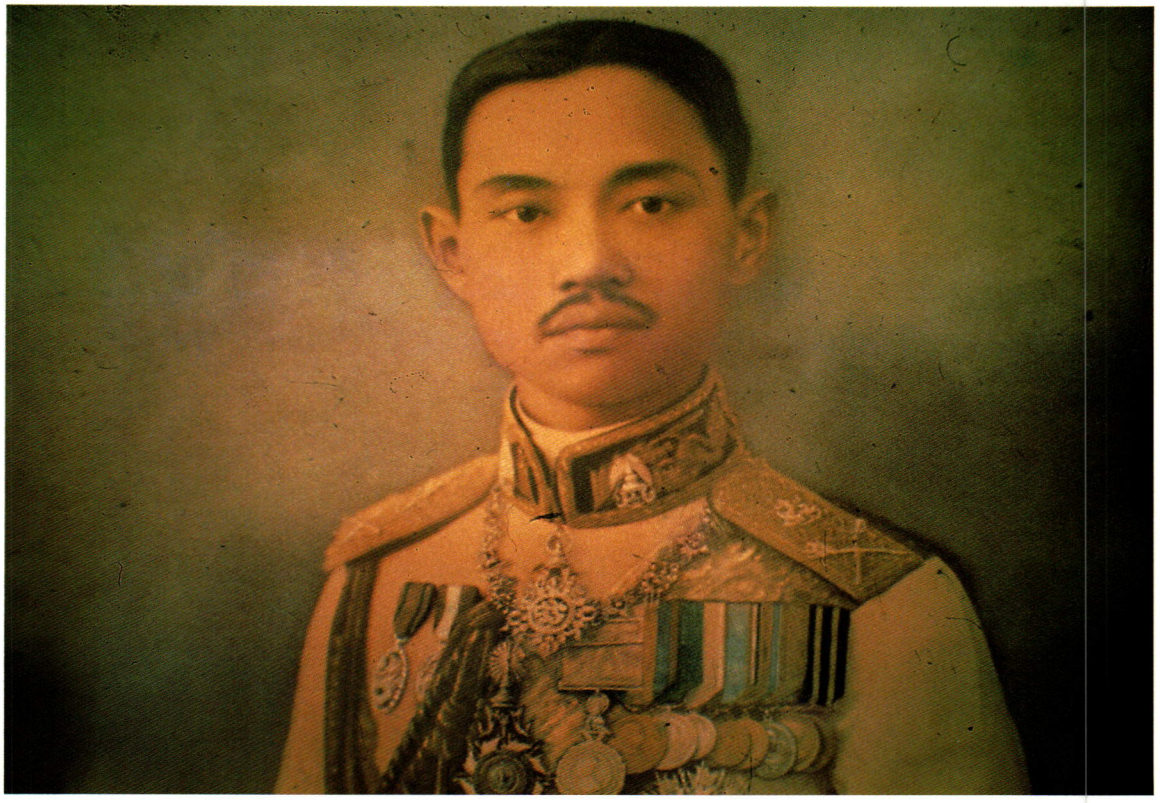

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์

ในวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต สมเด็จพระบรมราชชนกเสด็จกลับกรุงเทพฯ เพียงพระองค์เดียว เพื่อถวายพระเพลิงพระบรมศพ และประทับอยู่จนถึงพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่างนั้น สมเด็จพระบรมราชชนนีได้เสด็จไปประทับอยู่กับพระราชธิดาและพระราชโอรสพระองค์น้อย ซึ่งมีพระชนมายุประมาณ ๒ เดือน ที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส จากนั้น ได้ทรงพาพระราชโอรสธิดาไปประทับที่เมืองโลซาน ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ และทรงส่งพระราชธิดาไปประทับที่สถานรับเลี้ยงเด็กแห่งหนึ่งที่ดูแลเด็กอย่างถูกอนามัย ชื่อ ชองโซเลย์ (Champ Soleil) พระองค์เองประทับอยู่ที่โรงแรมเล็กๆ ชื่อมอนตานา ซึ่งไม่ใหญ่นัก เมื่อพระราชโอรสทรงอดพระกษิรธาราแล้ว สมเด็จพระบรมราชชนนี จึงทรงส่งให้ไปประทับที่ชองโซเลย์ พร้อมด้วยพระพี่เลี้ยงเนื่อง

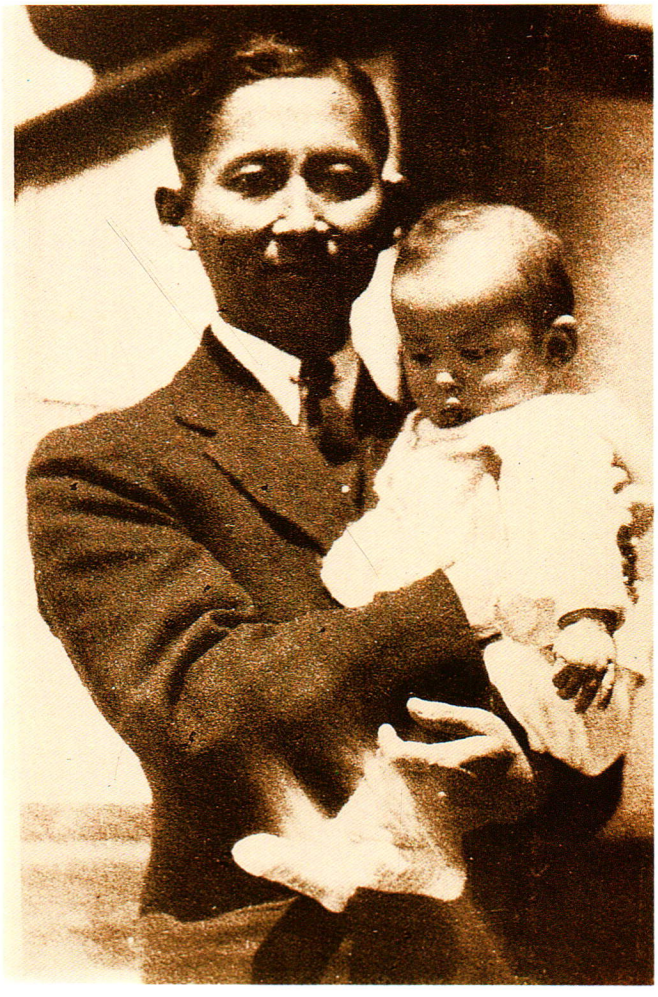

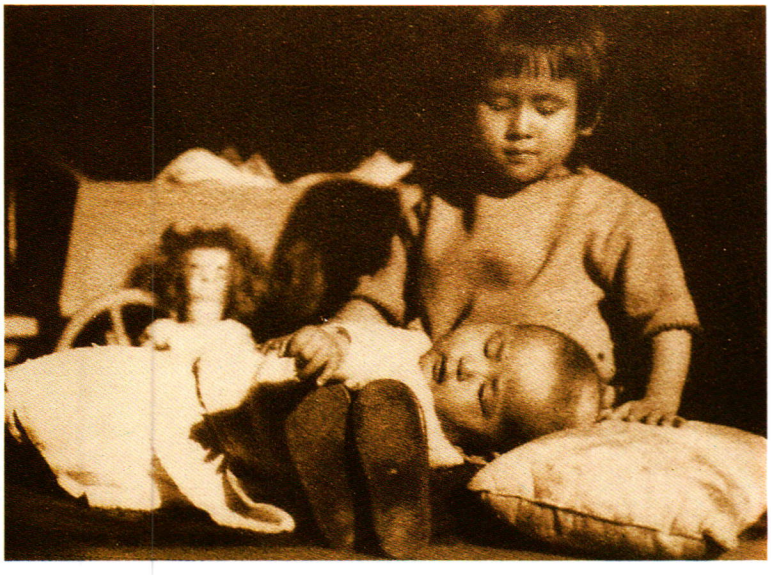

กับพระพี่เลี้ยงเนื่อง

เสด็จสหรัฐอเมริกา พ.ศ. ๒๔๖๙

เมื่อสมเด็จพระบรมราชชนกเสด็จกลับจากกรุงเทพฯ ในพ.ศ. ๒๔๖๙ ก็ได้เสด็จไปประทับที่เมืองโลซานกับครอบครัวของพระองค์ จากนั้น ได้เสด็จล่วงหน้าไปยังสหรัฐอเมริกา เพื่อทรงหาที่ประทับสำหรับครอบครัว ซึ่งได้ทรงเลือกเช่าแฟลต เลขที่ ๖๓ ถนนลองวูด บรูคลายน์ ชานเมืองบอสตัน

"ตำหนักบรูคลายน์" ในเวลานั้น ได้เป็นศูนย์กลางของนักเรียนไทยในบอสตันและเมืองใกล้เคียง โดยโปรดให้มาเฝ้าฯ พระราชทานเลี้ยงอาหารไทยและคำแนะนำต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์

ระหว่างประทับที่เมืองบอสตัน สมเด็จพระบรมราชชนกได้ทรงเรียนแพทย์ที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ส่วนสมเด็จพระบรมราชชนนี ได้ทรงเรียนวิชาจิตวิทยา การทำอาหารและโภชนาการที่วิทยาลัยซิมมอนด์ระยะหนึ่ง นอกจากนั้น ได้ทรงดูแลพระราชโอรสธิดา และทรงรับส่งพระราชธิดาซึ่งทรงเรียนชั้นอนุบาลที่โรงเรียนพาร์ค (Park School)

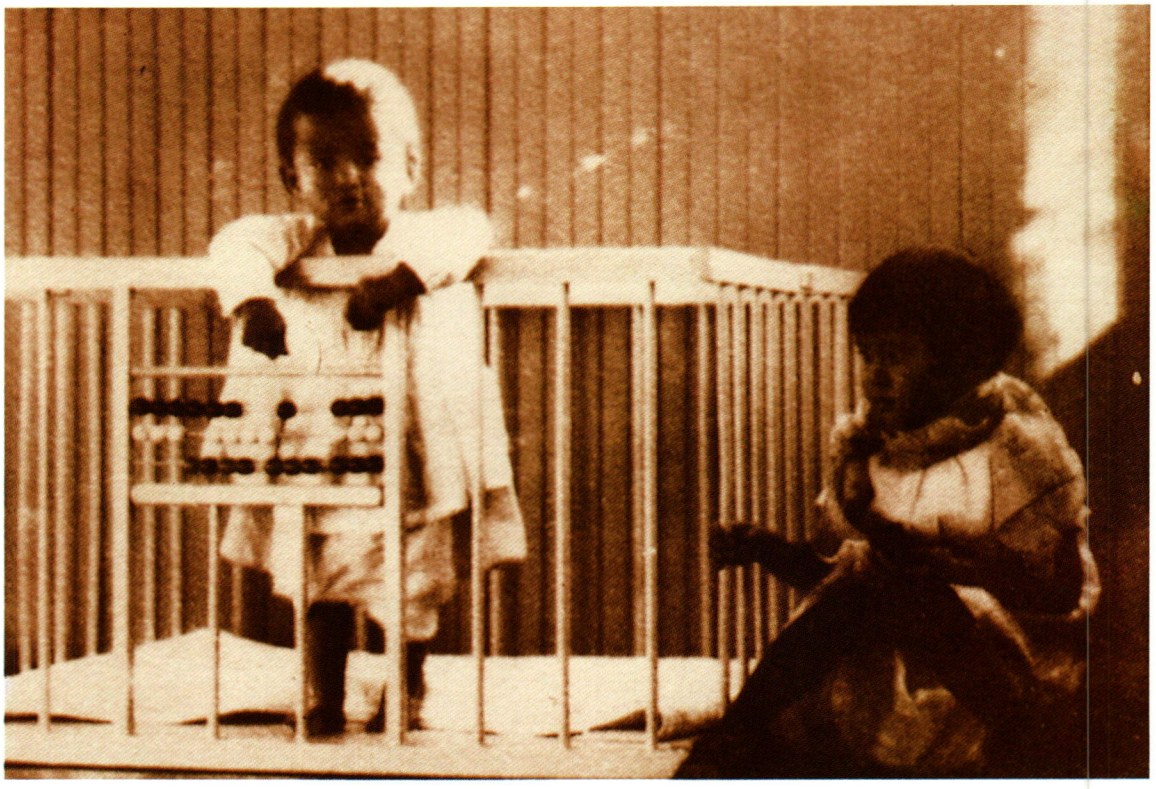

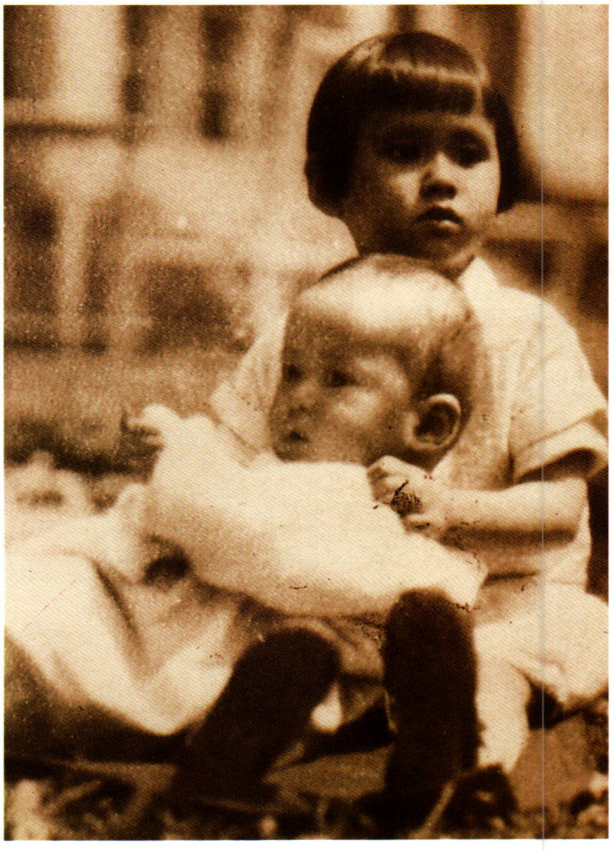

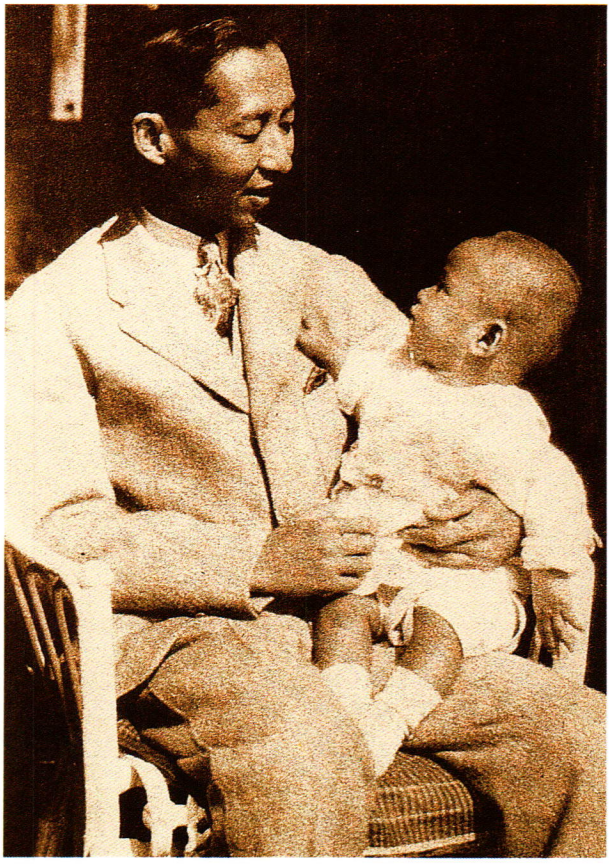

พระราชโอรสพระองค์ที่สอง

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ได้ประสูติพระราชโอรสองค์ที่สอง ณ โรงพยาบาลเมาท์ออเบิร์น เมืองเคมบริดจ์ เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๗๐ ได้รับพระราชทานพระนามจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า **"พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภูมิพลอดุลยเดช"** เหตุที่ทรงดำรงพระยศเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทันทีเมื่อแรกประสูติ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ตั้งแต่วันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๐ ให้ยกย่องหม่อมเจ้า อันเป็นพระโอรสธิดาในสมเด็จเจ้าฟ้าซึ่งพระชนนีทรงศักดิ์ชั้นสมเด็จ และประสูติแต่มารดาที่มิได้เป็นเจ้า ขึ้นดำรงพระยศเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า พระโอรสธิดาสองพระองค์แรกในสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนสงขลานครินทร์ และหม่อมสังวาลย์ จึงได้เลื่อนพระยศเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าในคราวนั้นด้วย พร้อมกับหม่อมเจ้าในสมเด็จเจ้าฟ้าพระองค์อื่นๆ อีกหลายองค์

DE JONGH
LAUSANNE

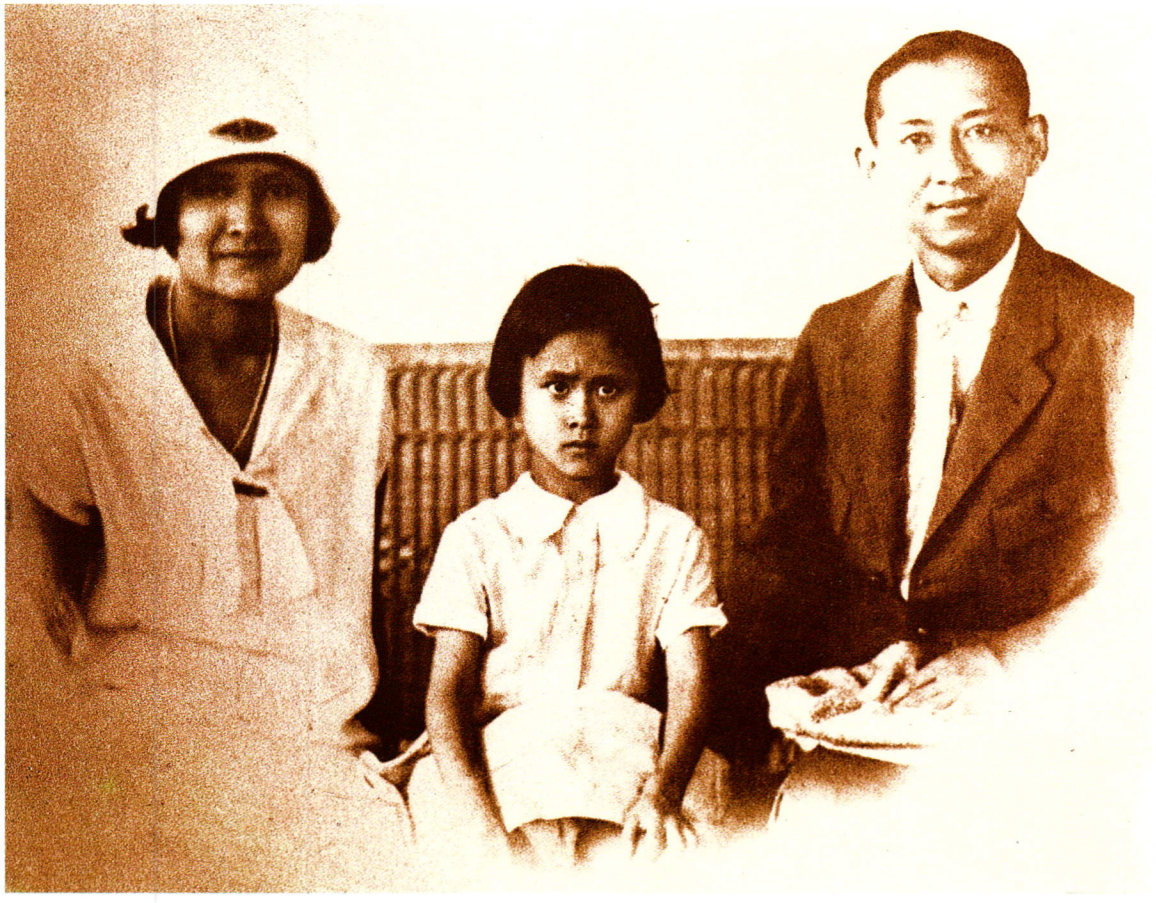

ประทับบนเรือระหว่างเสด็จกลับประเทศไทย

สมเด็จพระบรมราชชนกสิ้นพระชนม์

ขณะที่ทรงศึกษาวิชาแพทย์ปีสุดท้าย สมเด็จพระบรมราชชนกทรงประชวรโรคพระวักกะกำเริบและพระโรคหวัด แต่ก็ทรงสามารถสอบไล่ได้ปริญญาแพทยศาสตร์ขั้นเกียรตินิยม หลังจากสอบเสร็จ ประชวรพระโรคไส้ติ่งอักเสบ ต้องทรงรับการผ่าตัด สมเด็จพระบรมราชชนนีได้เฝ้าดูพระอาการอย่างใกล้ชิด เมื่อหายประชวร และทรงเดินทางได้แล้ว ทั้งสองพระองค์ได้ทรงพาพระราชโอรสธิดาไปประทับอยู่ที่ยุโรประยะหนึ่ง จึงทรงเดินทางกลับประเทศไทยในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๑ โดยประทับที่พระตำหนักใหม่ ซึ่งสมเด็จพระบรมราชชนก โปรดฯ ให้สร้างขึ้นในวังสระปทุม ด้านถนนพญาไท

ในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๗๒ สมเด็จพระบรมราชชนกทรงรับเชิญจากโรงพยาบาลแมคคอร์มิก ที่เชียงใหม่ เสด็จไปทรงเป็นแพทย์ประจำบ้าน โดยเสด็จไปพระองค์เดียว เพราะตั้งพระทัย

ว่า เมื่อทรงหาบ้านให้เหมาะสมแล้วจึงจะทรงพาครอบครัวตามไป ในเดือนต่อมา ทรงมีพระภารกิจบางประการต้องเสด็จกลับกรุงเทพฯ แต่หลังจากนั้นไม่กี่วันก็มีพระอาการประชวรและต้องประทับรักษาพระองค์

สมเด็จพระบรมราชชนกประชวรอยู่เป็นเวลา ๔ เดือน ก็สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๒ ณ พระตำหนักใหม่ วังสระปทุม

เมื่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนสงขลานครินทร์สิ้นพระชนม์ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เพิ่งมีพระชนมายุเพียง ๒๙ พรรษา จะต้องทรงรับหน้าที่อบรมเลี้ยงดูพระราชโอรสธิดาทั้งสามพระองค์ตามลำพัง ขณะนั้นพระราชธิดาองค์โตมีพระชนมายุ ๖ พรรษา พระราชโอรสองค์ที่สองเพิ่งมีพระชนมายุ ครบ ๔ พรรษาบริบูรณ์เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน สี่วันก่อนที่สมเด็จพระบรมราชชนกจะสิ้นพระชนม์ ส่วนพระราชโอรสองค์สุดท้องมีพระชนมายุเพียง ๑ พรรษา ๙ เดือน

สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงดูแลพระราชโอรสธิดาอย่างใกล้ชิดไม่ว่าจะเป็นด้านการเสวยบรรทม เล่น หรือการศึกษาเล่าเรียน ซึ่งขณะนั้นสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ พระ

พระตำหนักใหม่ วังสระปทุม

ราชธิดาพระองค์ใหญ่ทรงเรียนอยู่ที่โรงเรียนราชินี เมื่อพระราชโอรสทั้งสองพระองค์เจริญพระชนมายุขึ้น ก็โปรดให้ทรงเข้าศึกษาตามลำดับ โดยพระราชโอรสองค์ที่สองเสด็จเข้าเรียนชั้นอนุบาลที่โรงเรียนมาแตร์เดอี แล้วทรงย้ายไปเข้าโรงเรียนเทพศิรินทร์ พระราชโอรสองค์ที่สามทรงเริ่มเรียนชั้นอนุบาลที่โรงเรียนมาแตร์เดอี

เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ คณะราษฎรก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศเป็นระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข สถานการณ์บ้านเมืองผันแปรไปส่งผลต่อสถานภาพของพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการบางกลุ่ม พระบรมวงศานุวงศ์จำนวนมากและข้าราชการบางส่วนต้องออกจากราชการ เจ้านายหลายพระองค์เสด็จออกจากประเทศไทยไปประทับในต่างแดน

สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงปรึกษากับสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร พระราชธิดาและพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทร ถึงการศึกษาของพระราชนัดดาที่จะทรงมีต่อไป ในเวลาที่พระราชนัดดาองค์ที่สองยังทรงพระเยาว์อยู่นั้น พระอนามัยไม่สู้แข็งแรงมาตลอด จึงเป็นที่ตกลงว่าควรจะเสด็จไปศึกษาต่อยังประเทศซึ่งมีอากาศสบายๆ ดังนั้น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทร จึงทรงแนะนำว่าควรเลือกเมืองโลซานเป็นที่ประทับ

ทรงบาตร ณ วังสระปทุม

ทรงชุดละครไปถวายสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าทอดพระเนตร

ทรงฉายเพื่อทำหนังสือเดินทางไปประเทศสวิตเซอร์แลนด์

สมเด็จพระบรมราชชนนีก็ทรงพอพระทัย เพราะนอกจากจะเป็นเมืองที่มีอากาศดี ภูมิประเทศสวยงาม และพลเมืองอัธยาศัยดีแล้ว ยังเป็นเมืองที่สมเด็จพระบรมราชชนกโปรดมากอีกด้วย หลังจากที่ตระเตรียมการทุกอย่างเรียบร้อยแล้ว ต้นเดือนเมษายน พ.ศ.๒๔๗๖ สมเด็จพระบรมราชชนนีพร้อมด้วยพระราชโอรสธิดา พระพี่เลี้ยงเนื่อง เด็กหญิงบุญเรือน โสพจน์ พระญาติ (ปัจจุบัน คือ ท่านผู้หญิงบุญเรือน ชุณหะวัณ) และคุณพระสุทธิอรรถนฤมลกับภรรยา ได้ออกเดินทางจากประเทศไทยไปสู่เมืองโลซาน ประเทศสวิตเซอร์แลนด์

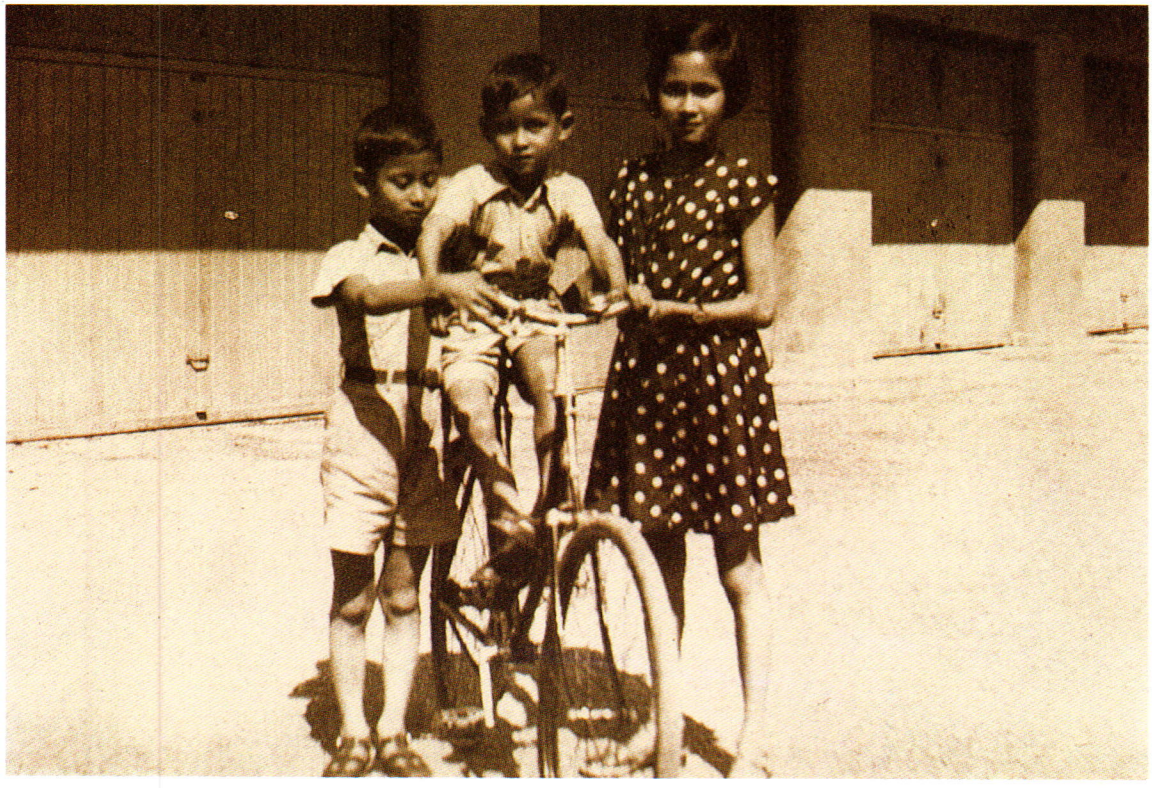

ทรงหัดจักรยาน

โรงเรียนประถมเมียร์มองต์

พระราชปิโยรสเสด็จขึ้นครองราชย์

การเสด็จไปประทับที่สวิตเซอร์แลนด์คราวนี้ สมเด็จพระบรมราชชนนีต้องทรงเป็นหัวหน้าครอบครัวน้อย ๆ ของพระองค์ ทรงพาพระราชโอรสธิดาไปประทับอยู่ที่แฟลตเลขที่ ๑๖ ถนนติสโซต์ (Tissot) และโปรดให้เสด็จไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนประถมชื่อเมียร์มองต์ (Miremont) ตั้งแต่เดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๗๖

อีกหนึ่งปีต่อมา คือ ในพ.ศ. ๒๔๗๗ ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ของชาติไทย กล่าวคือ เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสละราชสมบัติ โดยทรงสละพระราชสิทธิในการแต่งตั้งผู้สืบราชสมบัติ และทรงเห็นควรว่าต้องให้เป็นไปตามกฎมณเฑียรบาล

ในการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๓๓/๒๔๗๗ วันที่ ๖ – ๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ ได้มีมติเห็นชอบตามกฎมณเฑียรบาลซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบัญญัติขึ้นในพุทธศักราช ๒๔๖๗ ลำดับเชื้อพระบรมวงศ์ผู้ควรสืบพระราชสันตติวงศ์ คือ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดล พระโอรสในสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนสงขลานครินทร์ ดังนั้น พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดล จึงทรงได้รับการสถาปนาเป็น พระมหากษัตริย์ สืบพระราชสันตติวงศ์เป็นพระองค์ที่ ๘ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ตั้งแต่วันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗

เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงพระเยาว์ มีพระชนมายุเพียง ๙ พรรษา สภาผู้แทนราษฎรจึงได้มีมติให้ตั้ง พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอนุวัตรจาตุรนต์ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา และเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เป็นคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

วันที่๒๕มีนาคม๒๔๗๗ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๑ หน้า ๑๔๐๕

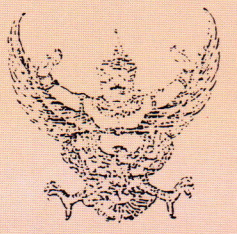

ประกาศ
ถวายพระนามพระอัยยิกา พระราชบิดา และพระราชชนนี

โดยที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้เสด็จขึ้นทรงราชย์สืบราชสันตติวงศ์ เป็นการสมควรที่จะถวายพระนามแด่ พระอัยยิกา พระราชบิดา และพระราชชนนี ตามราชประเพณี

คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงประกาศให้ขนานพระนาม พระอัยยิกา พระราชบิดา และพระราชชนนี ดังต่อไปนี้ คือ

พระอัยยิกา ว่า สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสา อัยยิกาเจ้า

เล่ม ๕๑ หน้า ๑๔๑๐ ราชกิจจานุเบกษา วันที่๒๕มีนาคม๒๔๗๗

พระราชบิดา ว่า สมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้ามหิดลอดุลเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์

พระราชชนนี ว่า พระราชชนนีศรีสังวาลย์

ประกาศมาณวันที่ ๒๕ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ
นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา
นายกรัฐมนตรี

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงบันทึกเหตุการณ์สำคัญในปลายปีพุทธศักราช ๒๔๗๗ ว่า

"เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ (ค.ศ. ๑๙๓๕) มีเหตุการณ์หนึ่งที่ทำให้ชีวิตธรรมดาๆ ต้องเปลี่ยนไปบ้าง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ และรัฐบาลได้อัญเชิญพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดลเสด็จขึ้นครองราชย์สืบราชสันตติวงศ์ น้องชายคนเล็กและข้าพเจ้าก็เปลี่ยนจากพระองค์เจ้าเป็นเจ้าฟ้า แม่ก็ยังคงเป็นคนธรรมดาอยู่ แต่เนื่องจากเป็นพระราชมารดาของพระเจ้าแผ่นดิน ก็ตั้งขึ้นเป็นพระราชชนนี และเพื่อให้คล้องกับคำว่าชนนี ชื่อแม่เลยเปลี่ยนไปเป็น ***"ศรีสังวาลย์"*** *แทนสังวาลย์* ***"พระราชชนนีศรีสังวาลย์"***

เมื่อพระราชโอรสเสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข การถวายพระอภิบาลและอบรมพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ จึงเป็นพระราชภารกิจยิ่งใหญ่ที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีต้องทรงรับไว้เกือบจะลำพังพระองค์เดียว เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงพระเยาว์ และทรงศึกษาอยู่ในต่างประเทศ

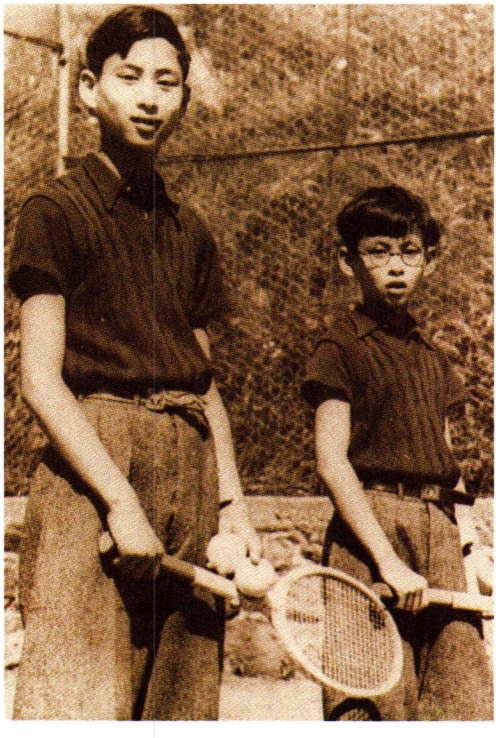

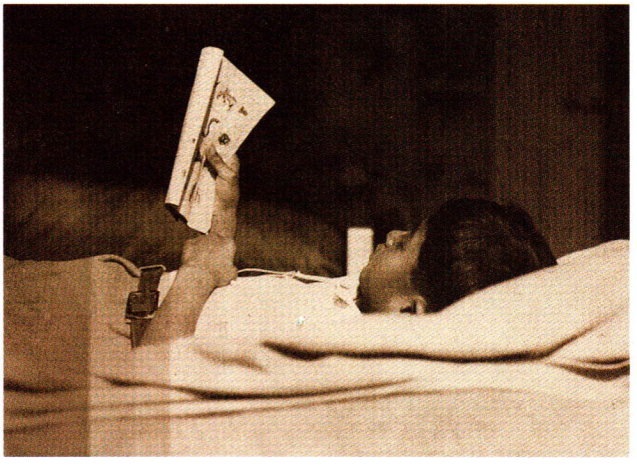

พระตำหนักวิลล่าวัฒนา

เพื่อให้สมพระเกียรติของพระราชปิโยรส สมเด็จพระบรมราชชนนีจึงต้องทรงย้ายที่ประทับจากแฟลตที่ถนนติสโซต์ไปประทับที่บ้านเช่าค่อนข้างใหญ่ ณ เมืองปุยยี (Pully) ซึ่งเป็นเมืองเล็กๆ อยู่ใกล้กับเมืองโลซาน ทรงตั้งชื่อว่า **"วิลล่าวัฒนา"**

การดำเนินพระชนมชีพ ณ พระตำหนักวิลล่าวัฒนา สมเด็จพระบรมราชชนนีโปรดที่จะให้เป็นไปอย่างสามัญไม่มีพิธีรีตอง ทรงจัดให้พระราชโอรสทั้งสองพระองค์ศึกษาที่โรงเรียนเอกชน เอกอล นูเวล เดอ ลา สวิส โรมองด์ (Ecole Nouvelle de la Suisse Romande) ซึ่งรับนักเรียนนานาชาติ แม้พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ทรงเป็นยุวกษัตริย์แห่งประเทศสยาม แต่ก็ทรงเป็น **"นักเรียนอานันทมหิดล"** บุตรชายของ **"มาดามส.มหิดล"** ทรงมีสิทธิและหน้าที่ไม่แตกต่างจากนักเรียนคนอื่นๆ

สมเด็จพระบรมราชชนนีได้ทรงเอาพระทัยใส่ ดูแลพระพลานามัยและระเบียบวินัยของพระราชโอรสธิดาอย่างดีเยี่ยมและสม่ำเสมอ

ทรงเยี่ยมชมโรงงานทำช็อกโกแลตของบริษัท เนสท์เล่ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์

เสด็จนิวัตพระนคร พ.ศ. ๒๔๘๑

หลังจากที่เสด็จขึ้นครองสิริราชสมบัติเป็นเวลา ๓ ปีเศษ ในพ.ศ. ๒๔๘๑ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชชนนี พระเชษฐภคินี และพระราชอนุชา ก็ได้เสด็จนิวัตพระนคร เพื่อทรงเยี่ยมเยียนพสกนิกรของพระองค์เป็นครั้งแรก เมื่อเสด็จฯ สู่พระนครได้หนึ่งวัน คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ประกาศสถาปนาพระอิสริยยศพระราชชนนีศรีสังวาลย์ขึ้นเป็น **"สมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์"** เมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๑

ตลอดเวลา ๒ เดือนที่ประทับอยู่ในพระนคร ผู้ที่มีโอกาสได้เฝ้าชมพระบารมี ต่างปลื้มปีติและชื่นชมในพระราชจริยวัตรของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์น้อยยิ่งนัก ต่างเห็นพ้องต้องกันว่า ผู้ที่มีส่วนสำคัญที่ทรงเพียรปลูกฝังอบรมพระกิริยาอัชฌาศัยของยุวกษัตริย์ไทยให้งดงามเหมาะสม คือ สมเด็จพระบรมราชชนนี

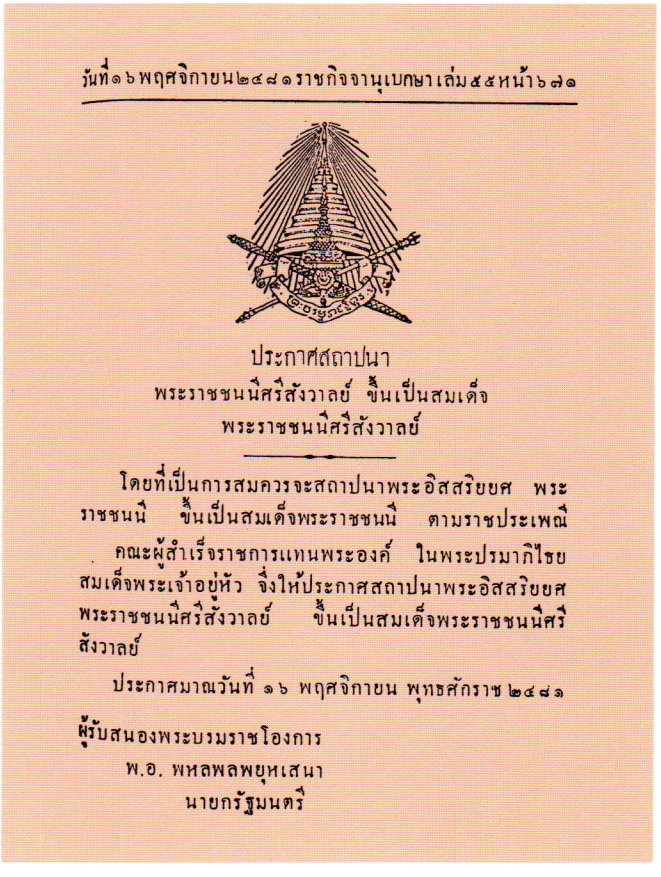

วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๔๘๑ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๕ หน้า ๖๗๑

ประกาศสถาปนา
พระราชชนนีศรีสังวาลย์ ขึ้นเป็นสมเด็จ
พระราชชนนีศรีสังวาลย์

โดยที่เป็นการสมควรจะสถาปนาพระอิสริยยศ พระราชชนนี ขึ้นเป็นสมเด็จพระราชชนนี ตามราชประเพณี คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงให้ประกาศสถาปนาพระอิสริยยศพระราชชนนีศรีสังวาลย์ ขึ้นเป็นสมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์

ประกาศมาณวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๘๑

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ
พ.อ. พหลพลพยุหเสนา
นายกรัฐมนตรี

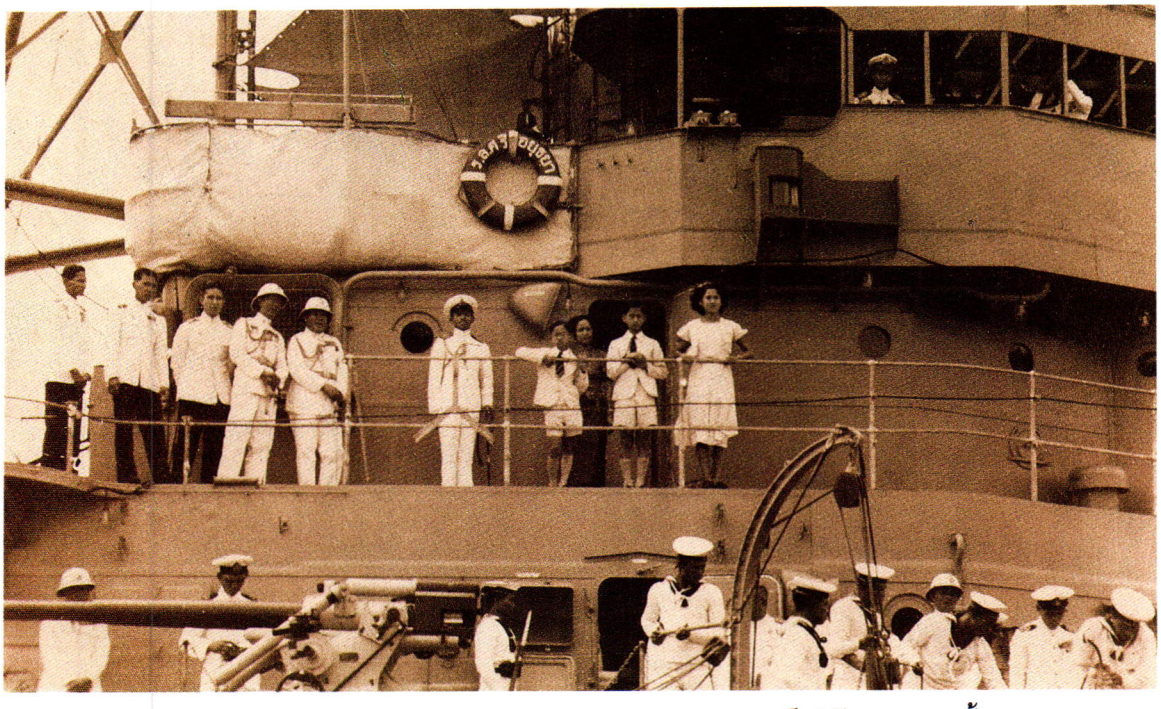

เสด็จนิวัตพระนครครั้งแรก
โดยเรือมีโอเนีย

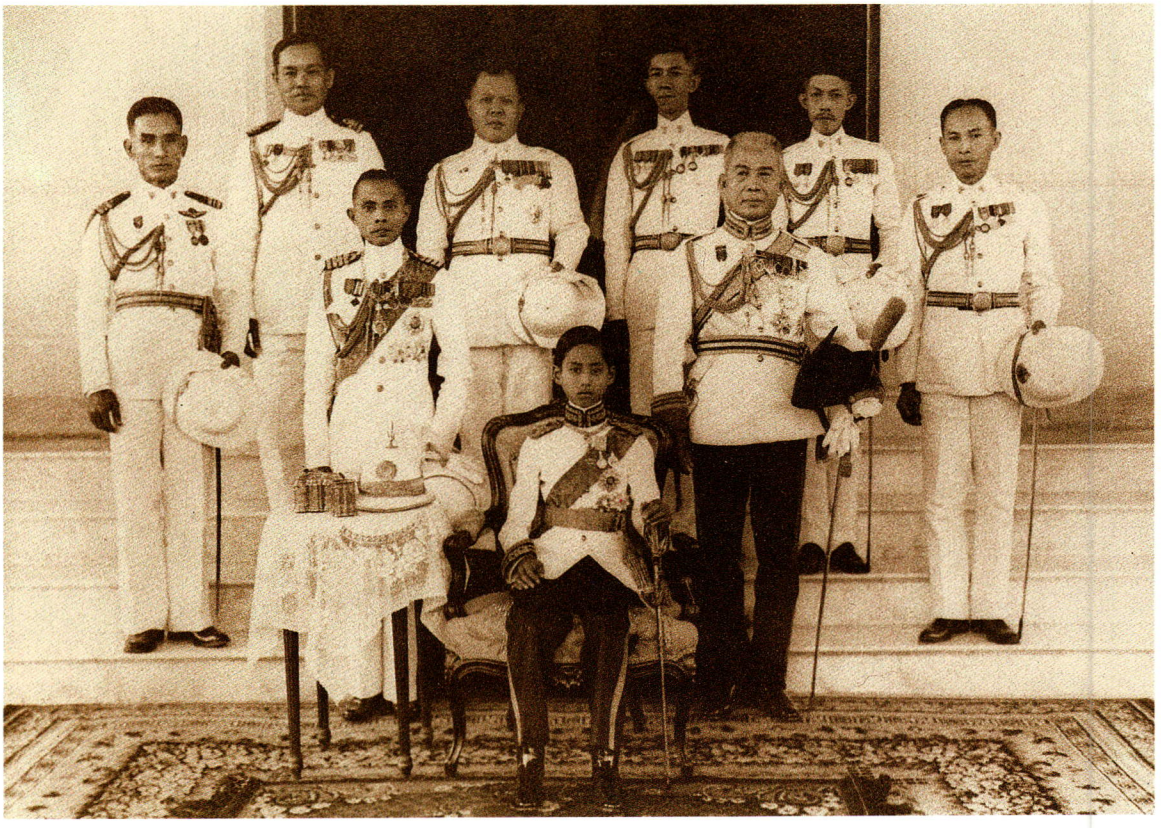

ทรงฉายกับผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และราชองครักษ์ประจำ

ทอดพระเนตรวัดอรุณราชวราราม

เสด็จงานฉลองรัฐธรรมนูญ

ทรงเปิดโรงพยาบาลอานันทมหิดล จังหวัดลพบุรี

โดยที่ทรงเห็นว่า พระราชโอรสทรงพระเยาว์ ความรู้เรื่องเมืองไทยมีน้อย สมเด็จพระบรมราชชนนีจึงทรงขอให้กระทรวงธรรมการ (ปัจจุบัน คือ กระทรวงศึกษาธิการ) จัดรายการเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรพระอารามและโบราณสถานที่สำคัญในเขตพระนครและธนบุรี เพื่อเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมของชาติ

นอกจากนี้ สมเด็จพระบรมราชชนนียังทรงชักจูงให้พระราชโอรสธิดาทรงใฝ่ในการกุศลช่วยเหลือการสาธารณสุขและการแพทย์ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงพระราชทานเงินส่วนพระองค์สร้างโรงพยาบาลอานันทมหิดล ที่จังหวัดลพบุรี พระราชอนุชาและพระเชษฐภคินีพระราชทานเงินสร้างสุขศาลา ที่จังหวัดสมุทรสาคร

ครั้นถึงวันที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๑ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เสด็จฯ พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชชนนี พระเชษฐภคินีและพระราชอนุชา จากประเทศไทยกลับไปทรงศึกษาต่อที่สวิตเซอร์แลนด์

ช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง
พ.ศ. ๒๔๘๒ – ๒๔๘๘

สงครามโลกครั้งที่ ๒ ซึ่งอุบัติขึ้นในทวีปยุโรป เมื่อพ.ศ. ๒๔๘๒ ได้เพิ่มความยากลำบากในพระชนมชีพของสมเด็จพระบรมราชชนนี ในฐานะหัวหน้าครอบครัว พระองค์ทรงใช้พระสติปัญญาความสามารถอย่างเต็มที่ประคับประคองรักษาครอบครัวเล็กๆ ของพระองค์ให้ผ่านพ้นภัยในรูปแบบต่างๆ สภาพชีวิตในพระตำหนักวิลล่าวัฒนาที่เมืองโลซานระหว่างสงครามไม่ต่างจากครอบครัวชาวสวิสอื่นๆ นัก ทรงรับบัตรปันส่วนเช่นเดียวกับครอบครัวสวิส เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ไปมหาวิทยาลัยก็เสด็จฯ โดยจักรยานพระที่นั่ง สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงใช้ขี้เถ้าแทนสบู่ ทรงทำเนยและเก็บผลไม้มาทำแยมเก็บเอาไว้ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงเล่าพระราชทานคณะผู้จัดทำหนังสือเรื่อง **"สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี"** ของโครงการไทยศึกษา ฝ่ายวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตอนหนึ่งว่า

"(ทูลหม่อมพ่อทรงเล่าว่า) ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ ก็ลำบากเหมือนกัน สมเด็จย่าท่านถึงได้มีความพยายามระมัดระวังเป็นแม่บ้านที่ดี ในระยะนั้นไม่มีการปันส่วนผลไม้ แต่ก็ไม่มีผลไม้อะไรมากนัก ได้อาศัยผลไม้จากสวนในบริเวณพระตำหนัก เช่น สตรอเบอรี่ แพร์ ส่วนผลไม้ตะวันออก เช่น กล้วยและส้มขาดแคลน"

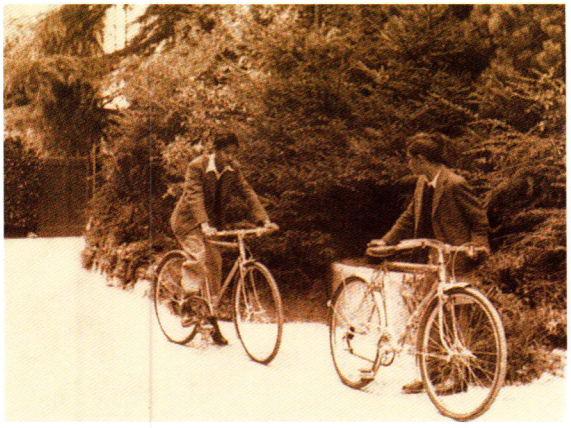

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ทรงเล่าพระราชทาน คณะผู้จัดทำหนังสือเล่มเดียวกันว่า

"มีแต่แอปเปิ้ลเป็นของธรรมดาที่สุด แม่ก็พยายามหาสีเขียวสีแดงให้ดูแปลกไป...มีแต่แอปเปิ้ลตลอดศก...หลังสงครามไม่อยากทานแอปเปิ้ลเลย"

อย่างไรก็ตาม สมเด็จพระบรมราชชนนียังทรงรักษาประเพณีที่สมเด็จพระบรมราชชนกเคยทรงปฏิบัติ คือ พระราชทานเลี้ยงอาหารไทยแก่คนไทยในวันเสาร์ แต่เนื่องจากนักเรียนไทยมีมากขึ้น เพราะระหว่างสงคราม นักเรียนไทยที่เคยศึกษาในประเทศเบลเยี่ยม ฝรั่งเศส และอิตาลีได้ย้ายเข้ามาอยู่ในเมืองต่าง ๆ ของสวิตเซอร์แลนด์ พระองค์จึงไม่ทรงสามารถที่จะพระราชทานเลี้ยงอาหารไทยแก่นักเรียนไทยทุกคนได้ โปรดให้ผลัดเปลี่ยนกันมา นักเรียนไทยเหล่านั้นต่างประสบปัญหาการส่งเงินจากประเทศไทยล่าช้า บางเดือนเงินทองก็มาไม่ถึง สมเด็จพระบรมราชชนนีก็ทรงเกื้อกูลผู้ที่ขัดสน บ้างก็พระราชทานเงินให้ยืม บ้างก็ให้เลยก็มี ทั้ง ๆ ที่ขณะนั้นพระองค์ทรงประสบปัญหาการส่งเงินมาถวายล่าช้าเหมือนกัน

สมเด็จพระบรมราชชนนี ได้ทรงเอาพระทัยใส่ในการศึกษาของพระราชโอรสธิดามาก โปรดให้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระราชอนุชาทรงศึกษาที่โรงเรียนเอกอล นูเวลล์ เมืองโลซานจนถึง พ.ศ. ๒๔๘๔ ซึ่งในช่วง ๒ ปีสุดท้ายของการศึกษาที่โรงเรียนแห่งนั้น โปรดให้ทรงเข้าเป็นนักเรียนประจำ เพื่อให้ทรงทราบชีวิตของนักเรียนประจำที่ต้องช่วยพระองค์เองทุกอย่าง ส่วนสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา ทรงศึกษาอยู่ที่โรงเรียนนานาชาติที่เมืองเจนีวา นอกจากนี้ทรงหาพระอาจารย์

สอนพิเศษประจำที่พระตำหนัก ทรงจ้างหญิงชาวอังกฤษเป็นพระพี่เลี้ยงระหว่างโรงเรียนปิดภาคฤดูร้อน เพื่อฝึกฝนภาษาอังกฤษถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องการศึกษาภาษาและขนบธรรมเนียมประเพณีไทยก็มิได้ทรงละเลย โปรดให้นายเปรื่อง ศิริภัทร พระอาจารย์ถวายพระอักษรไทยที่ทางรัฐบาลส่งมาถวายพระอักษรแด่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระราชอนุชาและสมเด็จพระเชษฐภคินี ดังนั้นการตัดสินพระทัยประทับในประเทศสวิตเซอร์แลนด์ในช่วงวิกฤติการณ์สงครามโลก การศึกษาของพระราชโอรสธิดาจึงมิได้หยุดชะงัก สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ ทรงพระปรีชาสามารถด้านการศึกษา ในพ.ศ. ๒๔๘๕ ทรงสอบผ่านชั้นสุดท้ายเทียบเท่ามัธยมศึกษาตอนปลาย และได้ทรงเข้าศึกษาวิชาเคมีต่อที่มหาวิทยาลัยโลซาน

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ก็ทรงเปลี่ยนแผนการศึกษาในระดับอุดมศึกษา เช่นกัน หลังจากทรงสำเร็จการศึกษาระดับมัธยมปลายใน พ.ศ. ๒๔๘๖ เมื่อพระชนมายุ ๑๖ พรรษา ได้ทรงเข้าศึกษาวิชานิติศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยโลซาน และอีกสองปีต่อมา สมเด็จพระราชอนุชาก็เสด็จเข้าศึกษาต่อทางด้านวิทยาศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยเดียวกัน

วันคล้ายวันพระราชสมภพ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๘ หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ยุติลง เป็นวันที่มีความหมายพิเศษยิ่งสำหรับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระประยูรญาติ และเหล่าคนไทยที่

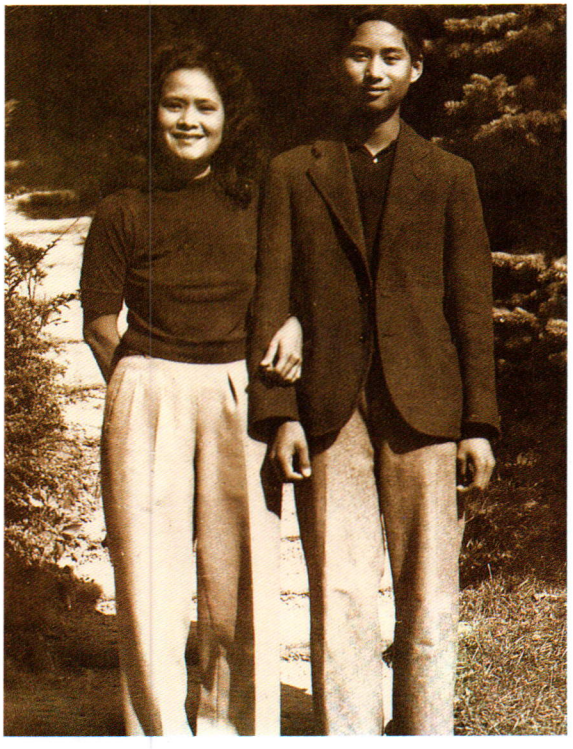

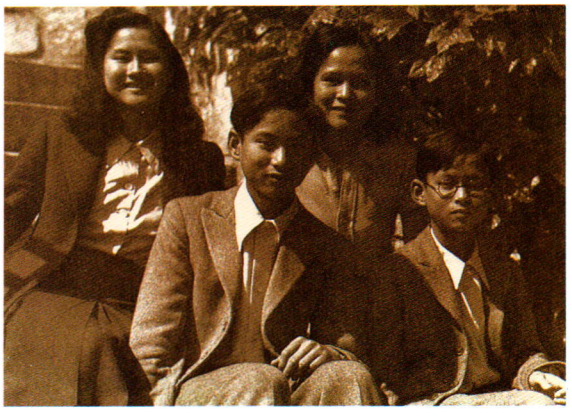

พำนักอยู่ในประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ข้าราชการและนักเรียนไทยพากันไปเฝ้าฯ ถวายพระพรคับคั่ง ในตอนเย็น บรรดาคนไทยได้ร่วมจัดงานเลี้ยงถวาย ณ พระตำหนักวิลล่าวัฒนา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงดนตรีร่วมกับนักดนตรีสมัครเล่นทั้งหลาย เป็นงานเลี้ยงที่สนุกสนานรื่นเริง ความเงียบเหงาเศร้าใจ ความวิตกกังวลถึงบ้านเกิดเมืองนอนเป็นอันสิ้นสุดลงได้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระชนมายุ ๒๐ พรรษา ทรงบรรลุราชนิติภาวะแล้ว และกำลังจะเสด็จพระราชดำเนินกลับมาทรงเยี่ยมพสกนิกรของพระองค์

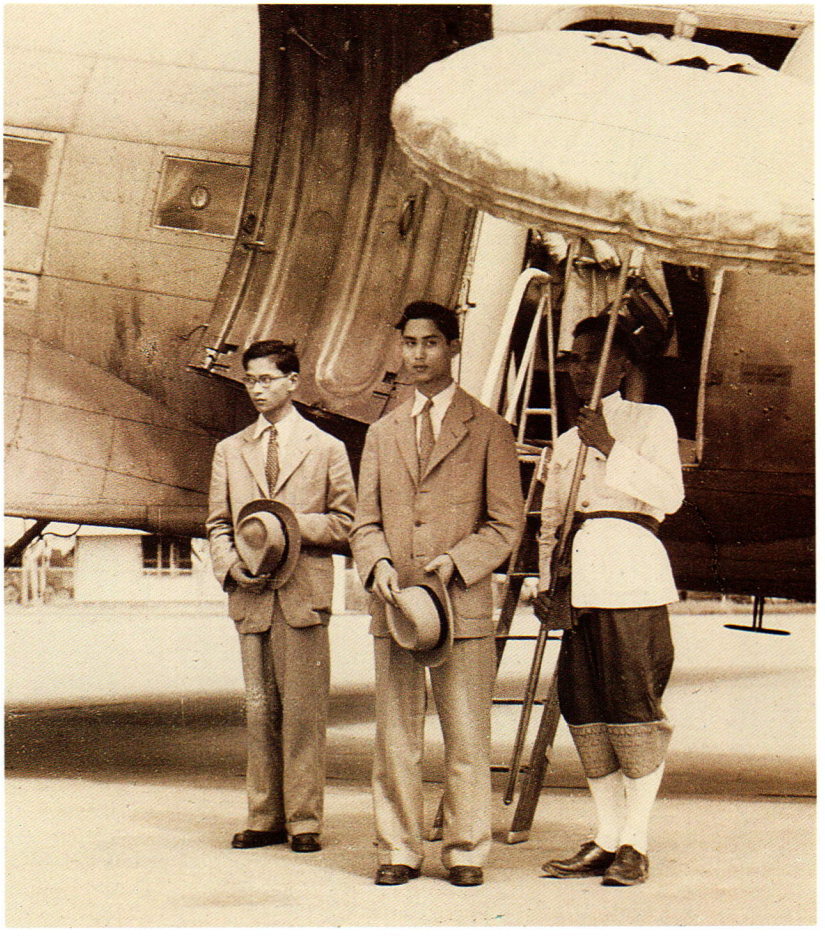

เสด็จนิวัตพระนครครั้งที่สอง พ.ศ. ๒๔๘๘

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลได้เสด็จฯ พร้อมด้วยสมเด็จพระราชอนุชาและสมเด็จพระบรมราชชนนี ออกจากสวิตเซอร์แลนด์ เมื่อวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๘ นิวัตพระนครอีกครั้งหนึ่ง โดยเครื่องบินพระที่นั่งถึงพระนคร ในวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘

ระหว่างประทับในพระนคร สมเด็จพระบรมราชชนนีได้ตามเสด็จสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระราชอนุชาไปพร้อมกันทั้งสามพระองค์ ไม่ว่าจะเสด็จฯ งานพระราชพิธี งานทั่วไป เสด็จประพาสสถานที่ต่างๆ หรือเสด็จฯ เยี่ยมราษฎร ด้วยเหตุที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระราชอนุชาประทับอยู่ในต่างประเทศเป็นเวลานาน ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ เรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับเมืองไทย จึงไม่ค่อยจะทรงทราบมากนัก เมื่อเสด็จฯ ไปด้วยกัน สมเด็จพระราชโอรสทรงสงสัยใคร่รู้เรื่องราวประการใดก็สามารถทูลไต่ถามสมเด็จพระบรมราชชนนีได้ทันที

เสด็จฯ เยี่ยมชาวไทยมุสลิม

เสด็จประพาสสำเพ็ง

ทรงเยี่ยมราษฎร ที่พระประแดง

การตามเสด็จนิวัตพระนครครั้งที่สองนี้ สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงมีพระชนมายุ ๔๕ พรรษา ทรงสำราญพระราชหฤทัยมาก สงครามสิ้นสุดลงแล้ว ความสงบสุขได้บังเกิดขึ้น พระราชภาระของพระองค์ในการอบรมเลี้ยงดูพระราชโอรสธิดาก็ผ่อนคลายลง พระราชโอรสธิดาทั้งสามพระองค์ทรงเจริญพระชนม์เป็นผู้ใหญ่ที่พร้อมด้วยพระสติปัญญาฉลาดเฉลียว สามารถปกครองดูแลพระองค์เองได้ดี ความนิยมชมชื่นของอาณาประชาราษฎรที่มีต่อพระราชโอรสทั้งสองพระองค์อย่างไม่เสื่อมคลายก็น่าจะยังความปลาบปลื้มปีติให้บังเกิดขึ้นในพระราชหฤทัย

ทรงฉายในโอกาสที่สมเด็จพระอนุชาธิราชได้รับพระราชทานยศนายร้อยโท

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลสวรรคต

สมเด็จพระบรมราชชนนี ได้ประทับอยู่เมืองไทยกับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระราชโอรสพระองค์ที่สองจนถึงเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ รัฐบาลในเวลานั้นได้กราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขอให้ทรงเลื่อนกำหนดเสด็จฯ กลับไปทรงศึกษาต่อที่สวิตเซอร์แลนด์ออกไปก่อน เพื่อพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับใหม่แก่ปวงชนชาวไทยในวันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ และเสด็จพระราชดำเนินเปิดประชุมสภาผู้แทนในวันที่ ๑ มิถุนายน ศกเดียวกัน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับคำกราบบังคมทูลของรัฐบาล และทรงกำหนดวันเสด็จพระราชดำเนินกลับไปทรงศึกษาต่อในวันที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ แต่ไม่ทันถึงวันนั้น เหตุการณ์อันเศร้าสลดที่ไม่นึกฝันก็อุบัติขึ้นเสียก่อนในตอนเช้าวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ ก่อนกำหนดวันเสด็จพระราชดำเนินจากประเทศไทยเพียง ๔ วัน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ต้องพระแสงปืน สวรรคต

พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง

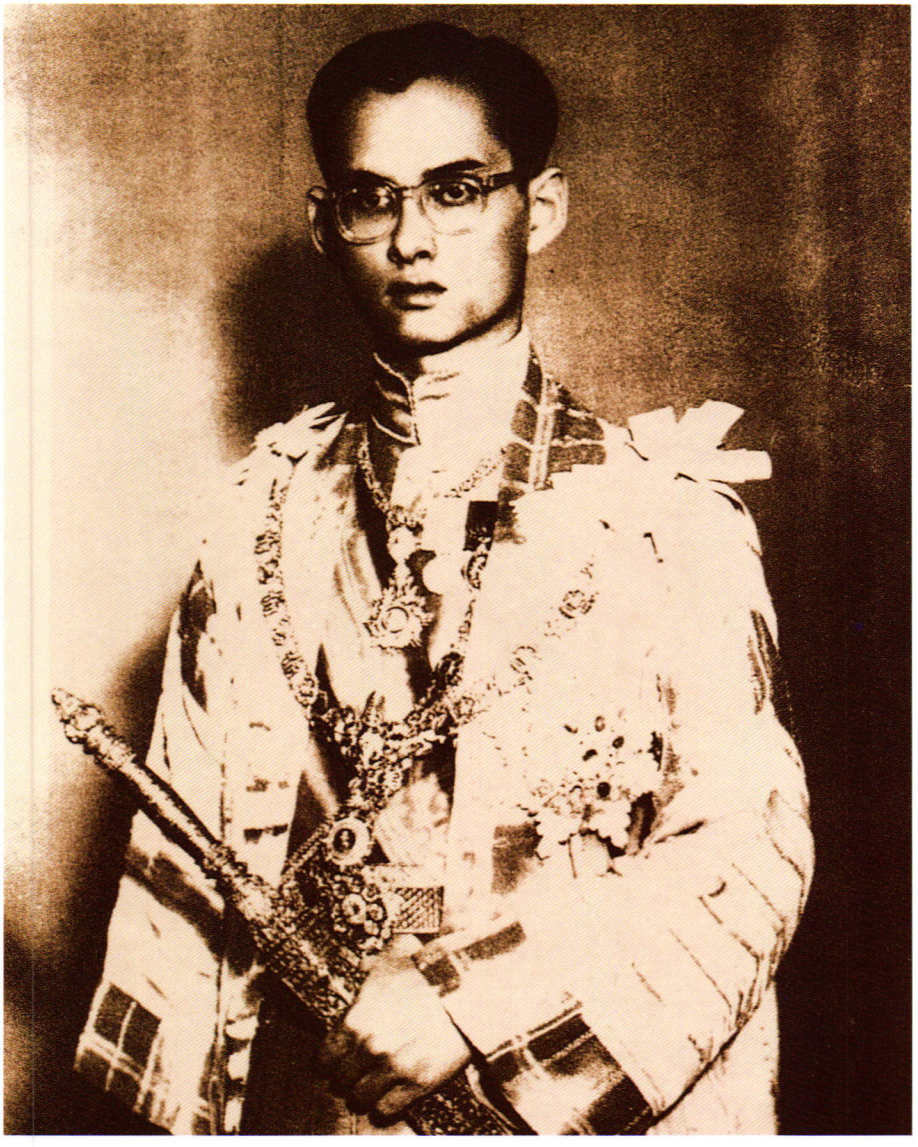

สมเด็จพระราชปิโยรสพระองค์ที่สอง เสด็จขึ้นครองราชย์

ในวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ สภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติเป็นเอกฉันท์กราบบังคมทูลอัญเชิญพระราชปิโยรสพระองค์ที่สองของสมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์คือ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช ขึ้นครองสิริราชสมบัติ เป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๙ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์

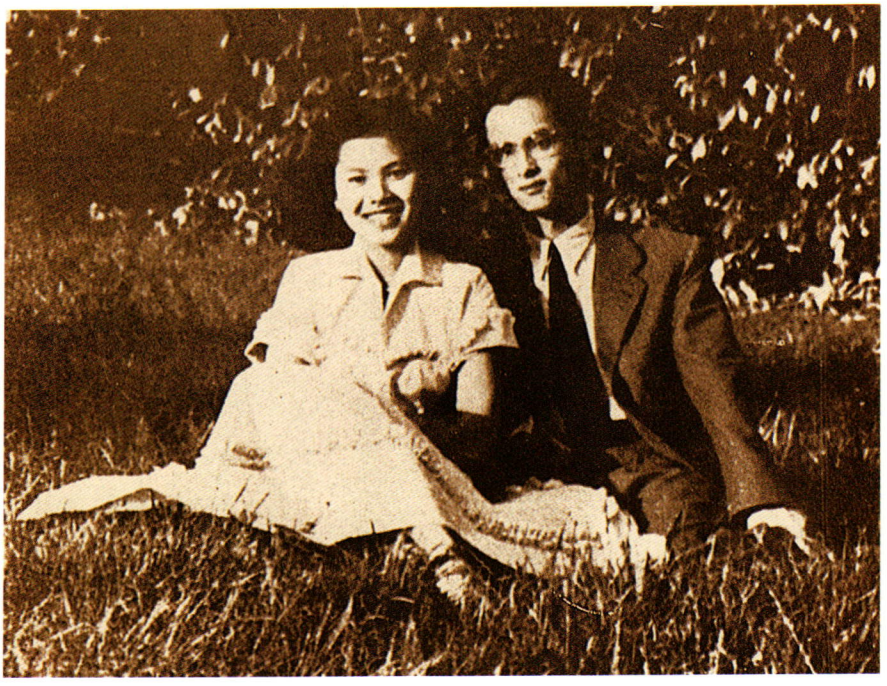

ตามเสด็จกลับสวิตเซอร์แลนด์

สมเด็จพระบรมราชชนนีได้ตามเสด็จสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเสด็จฯ จากเมืองไทย เมื่อวันที่ ๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ ไปทรงศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยโลซาน โดยทรงเลือกเรียนวิชาเกี่ยวกับรัฐศาสตร์ นิติศาสตร์ และเศรษฐศาสตร์ แทนวิชาวิทยาศาสตร์ที่เคยทรงศึกษาไว้แต่เดิม เพื่อความเหมาะสมกับพระราชภารกิจแห่งพระมหากษัตริย์

ระหว่างนั้นสมเด็จพระบรมราชชนนีก็ยังทรงทำหน้าที่ "แม่บ้าน" ในพระตำหนักวิลล่าวัฒนา ทรงดูแลจัดการเรื่องต่าง ๆ ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย โปรดทรงงานด้วยพระองค์เอง ตอนเช้าทรงขับรถไปจ่ายตลาดเอง และหลังจากเสวยพระกระยาหารกลางวันแล้ว ทรงใช้เวลาว่างทำสวนในบริเวณพระตำหนัก ทรงพรวนดิน ใส่ปุ๋ย ตัดขลิบกิ่งไม้ และกวาดใบไม้ ในเวลาบ่ายเสด็จไปทรงฟังบรรยายวิชาที่สนพระราชหฤทัยที่มหาวิทยาลัยโลซาน บางครั้งเมื่อว่างจากพระราชกิจในการศึกษา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชชนนีจะเสด็จประพาสชนบทและประเทศใกล้เคียง เช่น อิตาลี ฝรั่งเศส และลิคเตนสไตน์ ทั้งสองพระองค์โปรดทอดพระเนตรสถานที่สำคัญของเมืองต่าง ๆ และพอพระราชหฤทัยชมทัศนียภาพที่งดงามและเงียบสงบในชนบท ซึ่งจะเสด็จประพาสชนบทบ่อยครั้ง

เมื่อทรงเห็นดอกไม้ที่ขึ้นข้างทางกำลังบานสะพรั่งสวยงาม สมเด็จพระบรมราชชนนีจะทรงหยุดรถเพื่อเก็บดอกไม้ป่าเหล่านั้นกลับไปที่ประทับ แต่แล้วในวันที่ ๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๑ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประสบอุบัติเหตุทางรถยนต์ ต้องเสด็จฯ เข้ารักษาพระองค์ในสถานพยาบาล สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงทุ่มเทพระกำลังดูแลพยาบาลพระราชปิโยรส จนมีพระอาการดีขึ้น แพทย์จึงได้กราบบังคมทูลแนะนำให้สมเด็จพระบรมราชชนนี เสด็จไปประทับเปลี่ยนพระอิริยาบถในชนบทเป็นการชั่วคราว

หลังจากนั้น พสกนิกรก็ได้รับทราบข่าวอันเป็นที่น่าปลื้มปีติเป็นอย่างยิ่งว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงหมั้นหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร ธิดาคนโตของหม่อมเจ้านักขัตรมงคล กิติยากร (ต่อมาได้รับสถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ) อัครราชทูตไทยประจำราชสำนักเซนต์เจมส์ ประเทศอังกฤษ กับหม่อมหลวงบัว กิติยากร เมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๒

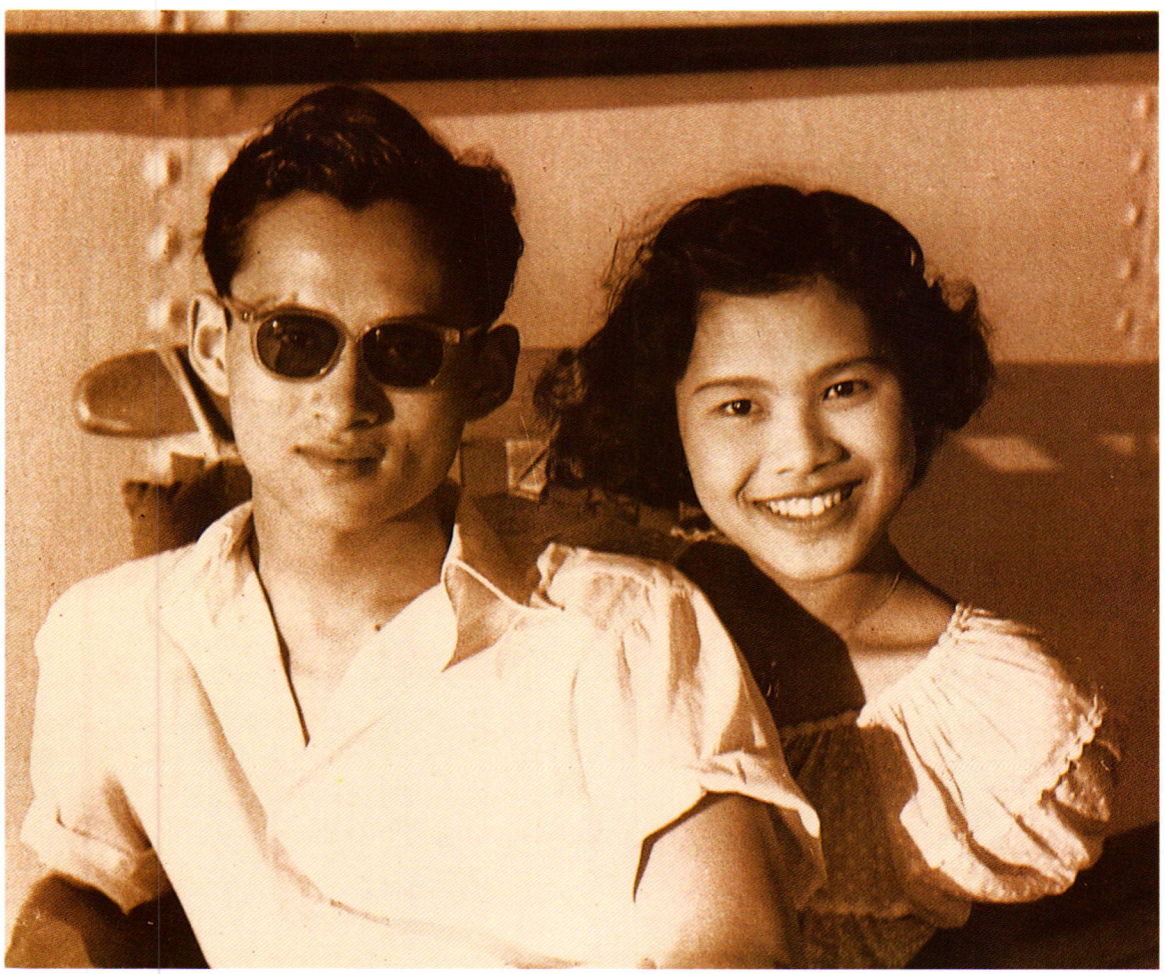

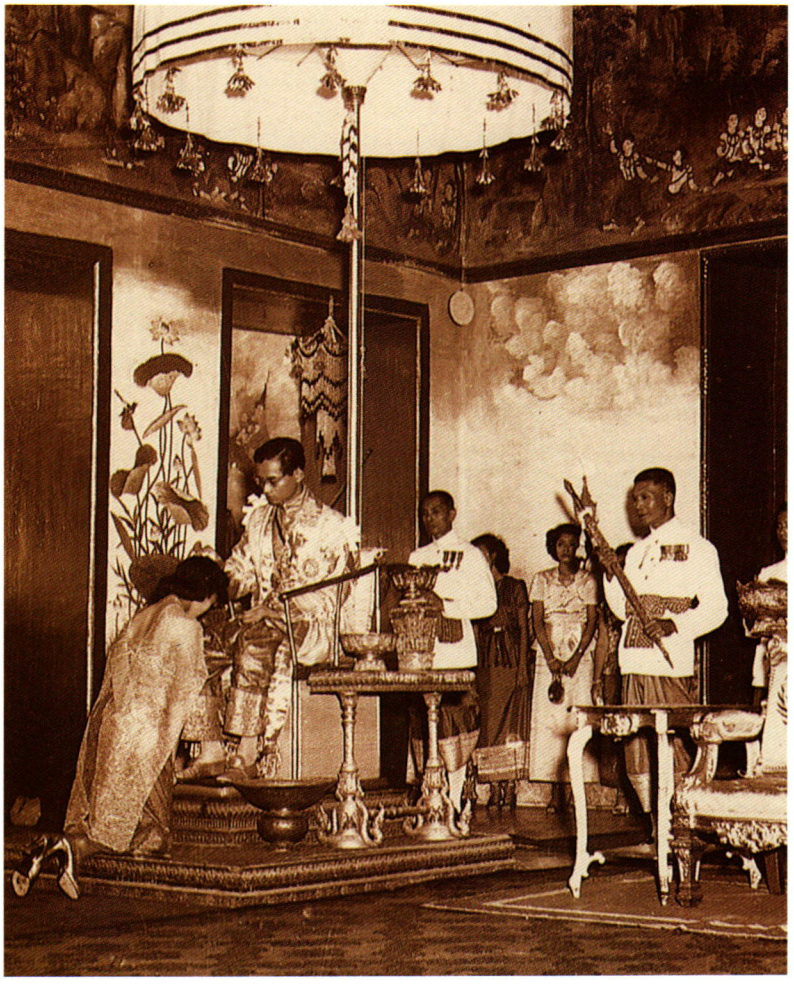

ราชาภิเษกสมรสและบรมราชาภิเษก

หลังจากพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลแล้ว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบพระราชพิธีราชาภิเษกสมรส ณ พระตำหนักพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า วังสระปทุม เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๓ ต่อมาวันที่ ๕ พฤษภาคม ศกเดียวกัน ได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกตามแบบอย่างโบราณราชประเพณีขึ้น ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ในพระบรมมหาราชวัง และสถาปนาสมเด็จพระราชินีสิริกิติ์ ให้ดำรงราชฐานันดรเป็น **สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี** อีก ๖ ปีต่อมา ในวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๙๙ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เฉลิมพระนามาภิไธยว่า **สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ**

อีก ๑ ปีต่อมา หลังจากพระราชพิธีบรมราชาภิเษก สมเด็จพระบรมราชชนนีก็ได้ทรงชื่นชมกับพระราชนัดดาคือ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าอุบลรัตนราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี ประสูติเมื่อวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๔ ที่เมืองโลซาน ทรงเป็นพระราชนัดดาพระองค์ที่สอง ต่อจากคุณทัศนาวลัย รัตนกุลเสรีเริงฤทธิ์ (ปัจจุบันคือ ท่านผู้หญิงทัศนาวลัย ศรสงคราม) พระธิดาในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จนิวัตประเทศไทยเป็นการถาวรแล้ว ก็ได้มีพระประสูติกาลพระราชโอรสธิดาอีก ๓ พระองค์ ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต คือ

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณ ประสูติเมื่อวันจันทร์ที่ ๒๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๕ ใน พ.ศ. ๒๕๑๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนสุดา กิติวัฒนาดุลโสภาคย์ ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๘ ใน พ.ศ. ๒๕๒๐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็น สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๐

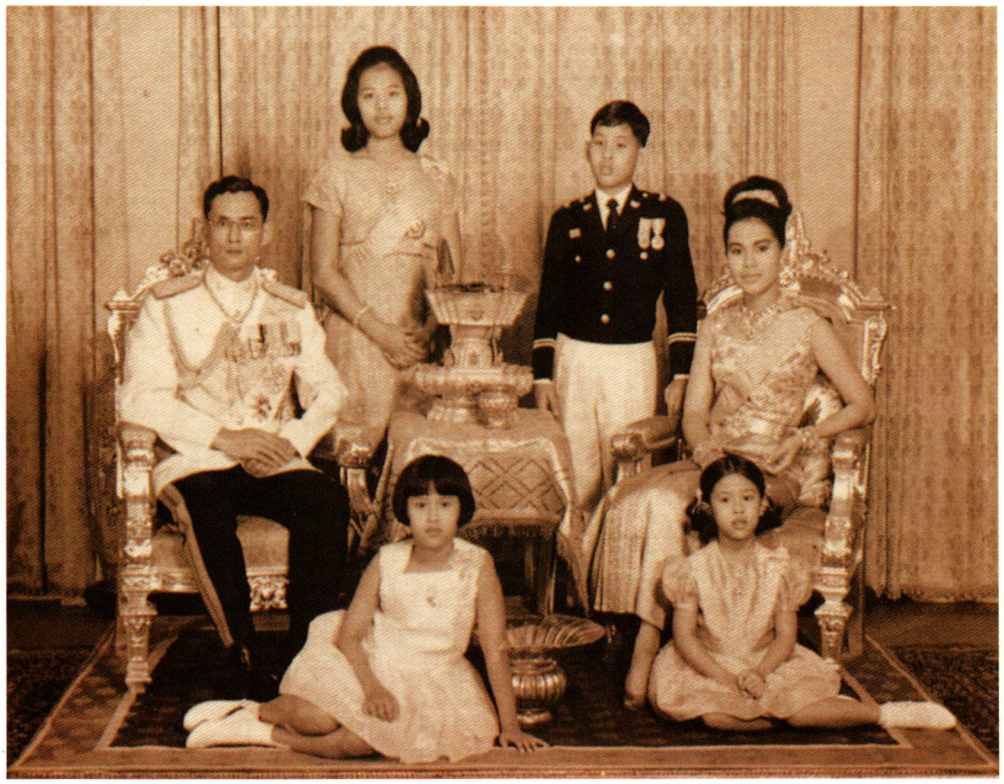

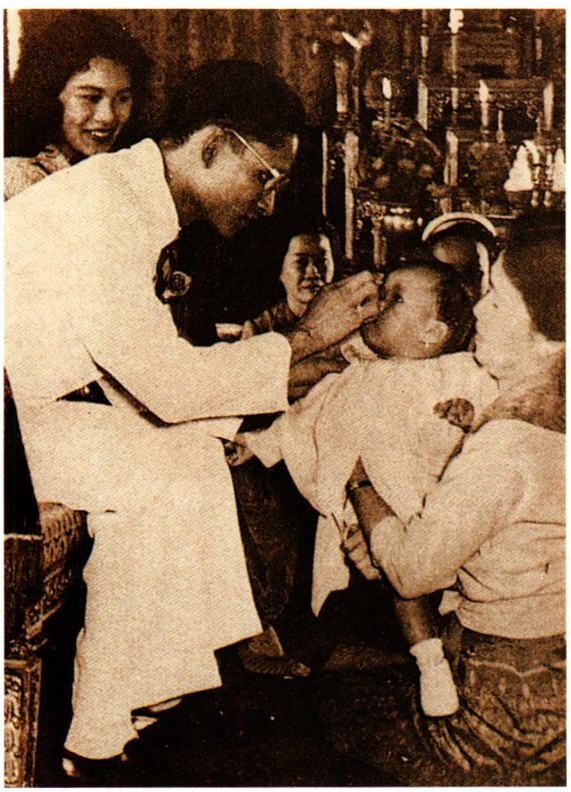

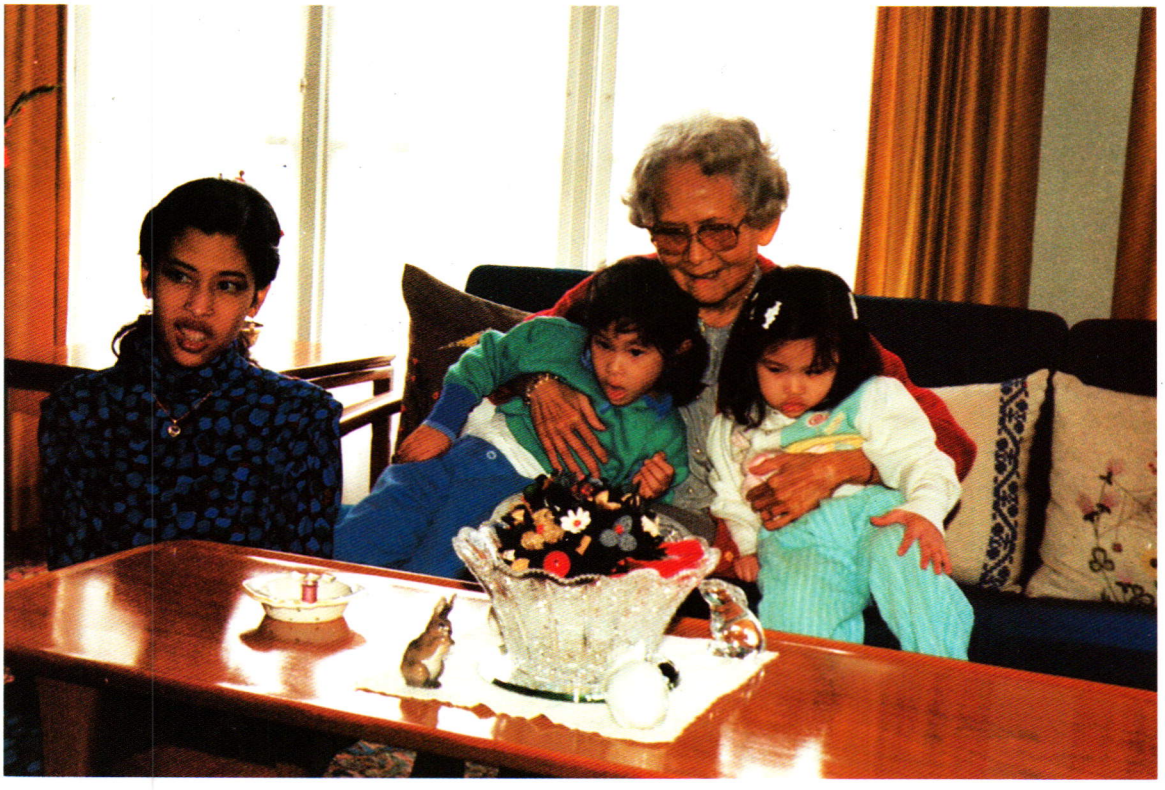

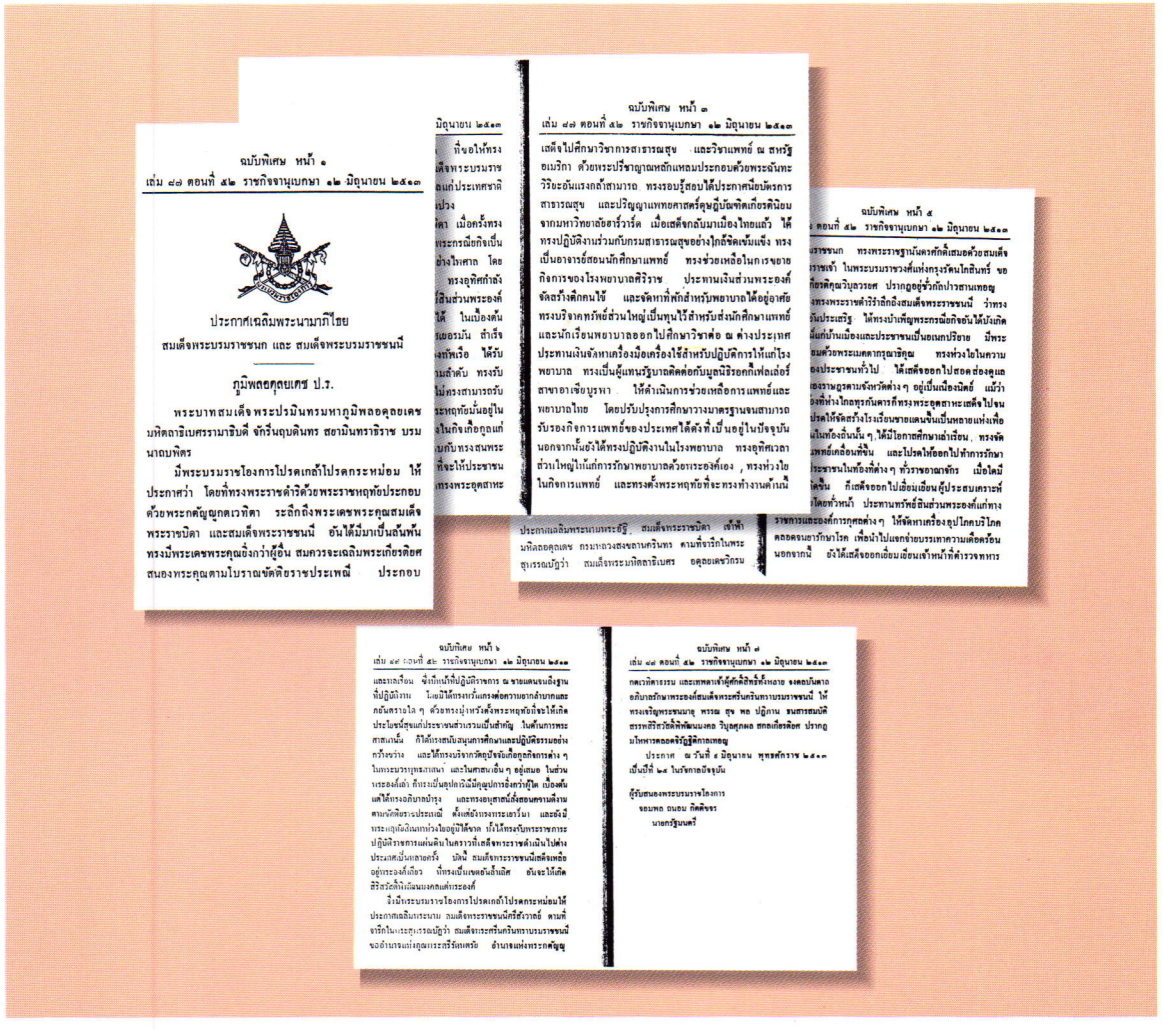

ฉบับพิเศษ หน้า ๑
เล่ม ๘๗ ตอนที่ ๕๒ ราชกิจจานุเบกษา ๑๒ มิถุนายน ๒๕๑๓

ประกาศเฉลิมพระนามาภิไธย
สมเด็จพระบรมราชชนก และ สมเด็จพระบรมราชชนนี

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤบดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ประกาศว่า โดยที่ทรงพระราชดำริด้วยพระราชหฤทัยประกอบด้วยพระกตัญญูกตเวทิตา ระลึกถึงพระเดชพระคุณสมเด็จพระราชบิดา และสมเด็จพระราชชนนี อันได้มีมาเป็นล้นพ้น ทรงมีพระเดชพระคุณยิ่งกว่าผู้อื่น สมควรจะเฉลิมพระเกียรติยศสนองพระคุณตามโบราณขัตติยราชประเพณี ประกอบ

ฉบับพิเศษ หน้า ๓
เล่ม ๘๗ ตอนที่ ๕๒ ราชกิจจานุเบกษา ๑๒ มิถุนายน ๒๕๑๓

เสด็จไปศึกษาวิชาการสาธารณสุข และวิชาแพทย์ ณ สหรัฐอเมริกา ด้วยพระปรีชาญาณหลักแหลมประกอบด้วยพระฉันทะวิริยะอันแรงกล้าสามารถ ทรงรอบรู้สอบได้ประกาศนียบัตรการสาธารณสุข และปริญญาแพทยศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตเกียรตินิยมจากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด เมื่อเสด็จกลับมาเมืองไทยแล้ว ได้ทรงปฏิบัติงานร่วมกับกรมสาธารณสุขอย่างใกล้ชิดเข้มแข็ง ทรงเป็นอาจารย์สอนนักศึกษาแพทย์ ทรงช่วยเหลือในการขยายกิจการของโรงพยาบาลศิริราช ประทานเงินส่วนพระองค์จัดสร้างตึกคนไข้ และจัดหาที่พักสำหรับพยาบาลได้อยู่อาศัย ทรงบริจาคทรัพย์ส่วนใหญ่เป็นทุนไว้สำหรับส่งนักศึกษาแพทย์และนักเรียนพยาบาลออกไปศึกษาวิชาต่อ ณ ต่างประเทศ ประทานเงินจัดหาเครื่องมือเครื่องใช้สำหรับปฏิบัติการให้แก่โรงพยาบาล ทรงเป็นผู้แทนรัฐบาลติดต่อกับมูลนิธิรอกกี้เฟลเล่อร์สาขาอาเซียบูรพา ให้ดำเนินการช่วยเหลือการแพทย์และพยาบาลไทย โดยปรับปรุงการศึกษาวางมาตรฐานจนสามารถรับรองกิจการแพทย์ของประเทศได้ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน นอกจากนั้นยังได้ทรงปฏิบัติงานในโรงพยาบาล ทรงอุทิศเวลาส่วนใหญ่ให้แก่การรักษาพยาบาลด้วยพระองค์เอง , ทรงห่วงใยในกิจการแพทย์ และทรงตั้งพระหฤทัยที่จะทรงทำงานด้านนี้

ฉบับพิเศษ หน้า ๕
ตอนที่ ๕๒ ราชกิจจานุเบกษา ๑๒ มิถุนายน ๒๕๑๓

ราชชนก ทรงพระราชฐานันดรศักดิ์เสมอด้วยสมเด็จราชเจ้า ในพระบรมราชวงศ์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ขอเกียรติคุณวิบุลวรยศ ปรากฏอยู่ชั่วกัลปาวสานเทอญ ทรงพระราชดำริรำลึกถึงสมเด็จพระราชชนนี ว่าทรงวันประเสริฐ ได้ทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจอันได้บังเกิดมีแก่บ้านเมืองและประชาชนเป็นอเนกปริยาย มีพระสมด้วยพระเมตตากรุณาธิคุณ ทรงห่วงใยในความของประชาชนทั่วไป ได้เสด็จออกไปสอดส่องดูแลของราษฎรตามจังหวัดต่าง ๆ อยู่เป็นเนืองนิตย์ แม้ว่าองที่ห่างไกลทุรกันดารก็ทรงพระอุตสาหะเสด็จไปจนประดิษฐ์สร้างโรงเรียนชายแดนขึ้นเป็นหลายแห่งเพื่อนในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน ทรงจัดแพทย์เคลื่อนที่ขึ้น และโปรดให้ออกไปทำการรักษาประชาชนในท้องที่ต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักร เมื่อใดมีเกิดขึ้น ก็เสด็จออกไปเยี่ยมเยียนผู้ประสบเคราะห์โดยทั่วหน้า ประทานทรัพย์สินส่วนพระองค์แก่ทางราชการและองค์การกุศลต่าง ๆ ให้จัดหาเครื่องอุปโภคบริโภคตลอดจนยารักษาโรค เพื่อนำไปแจกจ่ายบรรเทาความเดือดร้อน นอกจากนี้ ยังได้เสด็จออกเยี่ยมเยียนเจ้าหน้าที่ตำรวจทหาร

ฉบับพิเศษ หน้า ๖
เล่ม ๘๗ ตอนที่ ๕๒ ราชกิจจานุเบกษา ๑๒ มิถุนายน ๒๕๑๓

และกลเรือน ซึ่งมีหน้าที่ปฏิบัติราชการ ณ ชายแดนจนถึงฐานที่ปฏิบัติงาน โดยมิได้ทรงหวั่นเกรงต่อความยากลำบากและภยันตรายใด ๆ ด้วยทรงมุ่งหวังตั้งพระหฤทัยที่จะให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชนส่วนรวมเป็นสำคัญ ในด้านการพระศาสนานั้น ก็ได้ทรงสนับสนุนการศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างกว้างขว้าง และได้ทรงบริจาควัตถุปัจจัยเกื้อกูลกิจการต่าง ๆ ในการบวรบุพระศาสนา และในศาสนาอื่น ๆ อยู่เสมอ ในส่วนพระองค์เล่า ก็ทรงเป็นอุปการะมีมีคุณูปการยิ่งกว่าผู้ใด เบื้องต้นแต่ได้ทรงอภิบาลบำรุง และทรงอนุสาสน์สั่งสอนความดีงามตามขัตติยราชประเพณี ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์มา และยังมีพระกฤษฎีอันมหาท่วงใยอยู่มิได้ขาด ทั้งได้ทรงรับพระราชภาระปฏิบัติราชการแผ่นดินในคราวที่เสด็จพระราชดำเนินไปต่างประเทศเป็นหลายครั้ง บัดนี้ สมเด็จพระราชชนนีเสด็จเหลืออยู่พระองค์เดียว ที่ทรงเป็นเขตอันล้ำเลิศ อันจะให้เกิดสิริสวัสดิ์ทิพัฒนมงคลแด่พระองค์

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประกาศเฉลิมพระนาม สมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์ ตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ขออำนาจแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย อำนาจแห่งพระกตัญญู

ฉบับพิเศษ หน้า ๗
เล่ม ๘๗ ตอนที่ ๕๒ ราชกิจจานุเบกษา ๑๒ มิถุนายน ๒๕๑๓

กตเวทิตาธรรม และเทพดาเจ้าผู้ศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย จงดลบันดาลอภิบาลรักษาพระองค์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ให้ทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาน ธนสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์ทิพัฒนมงคล วิบุลศุภผล สกลเกียรติยศ ปรากฏมโหฬารตลอดจิรัฏฐิติกาลเทอญ

ประกาศ ณ วันที่ ๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๑๓ เป็นปีที่ ๒๔ ในรัชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ
จอมพล ถนอม กิตติขจร
นายกรัฐมนตรี

วันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศเฉลิมพระนามพระอัฐิ สมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์ ตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏว่า **สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก** และเฉลิมพระนามสมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์ ตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏว่า **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**

พระราชกรณียกิจ

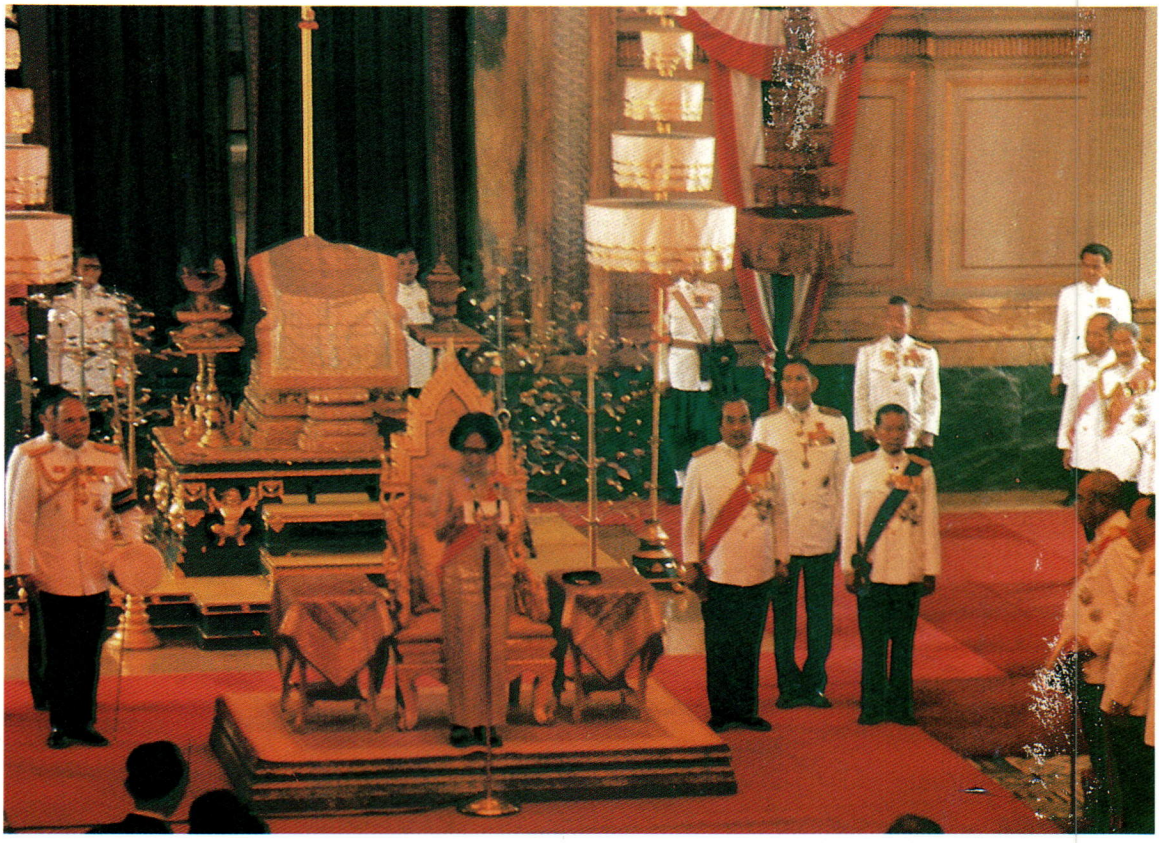

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
ทรงปฏิญาณพระองค์เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ณ รัฐสภา พระที่นั่งอนันตสมาคม

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เสด็จนิวัตประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๔ แล้ว สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนียังคงประทับที่เมืองโลซาน ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ต่อไป จะเสด็จกลับเมืองไทยเป็นครั้งคราวในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๕-พ.ศ. ๒๕๐๖ เมื่อมีพระราชพิธีและเหตุการณ์สำคัญในพระราชวงศ์ หรือด้วยพระราชกรณียกิจเกี่ยวกับบ้านเมือง เช่น เมื่อสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงมีพระประสูติกาล สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าประชวรและสวรรคต พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงผนวช ก็เสด็จฯกลับมาเป็นระยะเวลาประมาณเดือนหนึ่งหรือสองเดือน บางคราวก็ประทับอยู่นานถึง ๑๑ เดือนก็มี ดังเช่นเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเจริญทางพระราชไมตรีกับสหรัฐอเมริกาและประเทศต่างๆ ในทวีปยุโรป ๑๔ ประเทศ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นเวลา ๖ เดือน สมเด็จพระบรมราชชนนีต้องเสด็จฯ จากประเทศสวิตเซอร์แลนด์มาทรงปฏิบัติหน้าที่ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ หน้าที่ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์นี้ ได้ทรงปฏิบัติอีกหลายคราวระหว่างที่พระบาท

พระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ จังหวัดเชียงใหม่

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๒ – พ.ศ. ๒๕๑๐

พระราชกิจของผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ คือ การปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่างๆ แทนพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เช่น เสด็จออกรับทูตานุทูตต่างประเทศเข้าเฝ้าฯ ถวายพระราชสาส์นและอักษรสาส์นตราตั้ง พระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัย บำเพ็ญพระราชกุศลเนื่องในเทศกาลและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และลงพระนามาภิไธยในพระราชบัญญัติและประกาศสำคัญๆ เป็นต้น สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีได้ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจต่างพระเนตรพระกรรณได้อย่างบริบูรณ์ ได้ทรงลงพระนามาภิไธยในพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในกฎหมายและประกาศสำคัญหลายฉบับ คือ พระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดี พ.ศ. ๒๕๐๓ พระราชบัญญัติปรามการค้าประเวณี พ.ศ. ๒๕๐๓ พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๐๓ ประกาศเรื่องแผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๐๔ – พ.ศ. ๒๕๐๙) และประกาศเรื่องแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นต้น

เสด็จฯ ไปทรงประกอบพิธีเปิดโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน แล้วพระราชทานอุปกรณ์การเรียนและเครื่องแบบแก่เยาวชน พระราชทานของใช้ที่จำเป็นแก่ราษฎรและพระราชทานของเล่นแก่เด็กเล็ก

เสด็จฯ ไปพระราชทานธงลูกเสือชาวบ้าน และเสด็จฯ เยี่ยมราษฎรในภาคใต้

สมเด็จพระบรมราชชนนี และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระดำเนินชมป่าเขาลำเนาไพรหลังพระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินที่เป็นสตรีพระองค์ที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ นับแต่สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ ๕ และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถในรัชกาลปัจจุบัน

ในต้นปี พ.ศ. ๒๕๐๗ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเชิญเสด็จสมเด็จพระบรมราชชนนีให้เสด็จฯ แปรพระราชฐานไปประทับแรมที่พระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเพิ่งสร้างเสร็จได้ประมาณปีเศษ ครั้งนั้นนับเป็นปีแรกที่สมเด็จพระบรมราชชนนีเริ่มเสด็จประพาสหัวเมืองในประเทศไทยเพื่อทรงเยี่ยมพสกนิกร

การเสด็จประทับแรมที่ภูพิงคราชนิเวศน์ครั้งนั้น นอกจากสมเด็จพระบรมราชชนนีจะได้ทรงพักผ่อนพระราชอิริยาบถด้วยการทรงพระดำเนินไปในป่าหลังพระตำหนัก ชมไม้ไล่นานาพรรณแล้ว ยังได้เสด็จฯ เยี่ยมหมู่บ้านต่างๆ ตามรายทางด้วย ทำให้ทรงพบเห็นความทุกข์ยากของประชาชนในท้องถิ่นที่ห่างไกลความเจริญ สภาพการขาดแคลนโรงเรียน ปัญหาด้านการอนามัย ไม่มีทั้งแพทย์และพยาบาล อีกทั้งยังได้ทรงพบเห็นความเป็นอยู่ที่แร้นแค้น แม้แต่เหล่าตำรวจตระเวนชายแดนผู้ทำหน้าที่นำเสด็จฯ และถวายอารักขาอยู่ตลอดเวลา นอกจากเบี้ยเลี้ยงก็ไม่มีแล้ว เงินเดือนที่ได้รับก็น้อยมาก

เสด็จฯ เยี่ยมฐานปฏิบัติการของทหารตามชายแดน

ด้วยน้ำพระราชหฤทัยที่เปี่ยมไปด้วยพระเมตตา ปรารถนาที่จะขจัดปัดเป่าความทุกข์ยากของบุคคลอื่นเท่าที่จะทรงกระทำได้ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีจึงเริ่มเสด็จออกเยี่ยมเยียนราษฎรและตำรวจตระเวนชายแดนในท้องถิ่นทุรกันดารทั่วราชอาณาจักรตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๗ เป็นต้นมา ทั้ง ๆ ที่ขณะนั้นมีพระชนมายุ ๖๔ พรรษาแล้ว ครั้นเมื่อเสด็จฯไปในท้องถิ่นชายแดน ทรงพบทหารปฏิบัติการอยู่ในท้องที่นั้น ก็ทรงเยี่ยมฐานปฏิบัติการของทหารด้วยทุกแห่ง

การเสด็จฯออกไปสอดส่องดูแลทุกข์สุขของราษฎรและข้าราชการตามจังหวัดต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอเป็นเวลายาวนาน ก่อให้เกิดพระราชกรณียกิจด้านสังคมสงเคราะห์ ด้านการศึกษา ด้านการแพทย์ พยาบาล และสาธารณสุขด้านการฟื้นฟูอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ฯลฯ ที่เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติและราษฎรอย่างมหาศาลตราบเท่าทุกวันนี้

ด้านสังคมสงเคราะห์

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการสังคมสงเคราะห์มาตั้งแต่สมัยที่พระองค์ยังมิได้มีพระราชอิสริยยศเป็นที่ปรากฏ ด้วยมีพระราชดำริว่า สตรีไทยที่เป็นแม่บ้านก็สามารถจะให้ความช่วยเหลือในกิจการสังคมสงเคราะห์ได้ เป็นการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม ดังนั้น ใน พ.ศ.๒๔๗๕ ขณะที่สมเด็จพระบรมราชชนนีประทับอยู่ ณ พระตำหนักใหม่วังสระปทุม เมื่อพระราชโอรสธิดาเจริญพระชนมายุมากขึ้น และทรงเข้าศึกษาในโรงเรียนทุกพระองค์แล้ว สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงมีเวลาว่าง จึงทรงตั้ง**คณะเย็บผ้า** (Sewing Circle) ตามแบบสตรีอเมริกันขึ้น มีสมาชิกประกอบด้วยผู้ที่ทรงคุ้นเคย คือ หม่อมเจ้าหญิงสิบพันพารเสนอ โสณกุล (ผู้ทรงแปลคำว่า Sewing Circle เป็น **"คณะเย็บผ้า"**) ท่านผู้หญิงประยงค์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา คุณหญิงแฉล้ม บูรณศิริ คุณหญิงศรีวิสารวาจา คุณหญิงเพิ่ม ดำรงแพทยคุณ คุณหญิงอรุณ เมธาธิบดี คุณหญิงเชิด อุดมราชภักดี หม่อมราชวงศ์รสลิน คัคณางค์ คุณแพ ยุกตะนันทน์ ท่านผู้หญิงพัว อนุรักษ์ราชมณเฑียร ท่านผู้หญิงฉลวย สุทธิอรรถนฤมล Mrs.Zimmerman Mrs.Davis Mrs.Langesen Mrs.Nedergard Mrs.Pendleton Mrs.Reeve สุภาพสตรีชาวต่างประเทศเหล่านี้

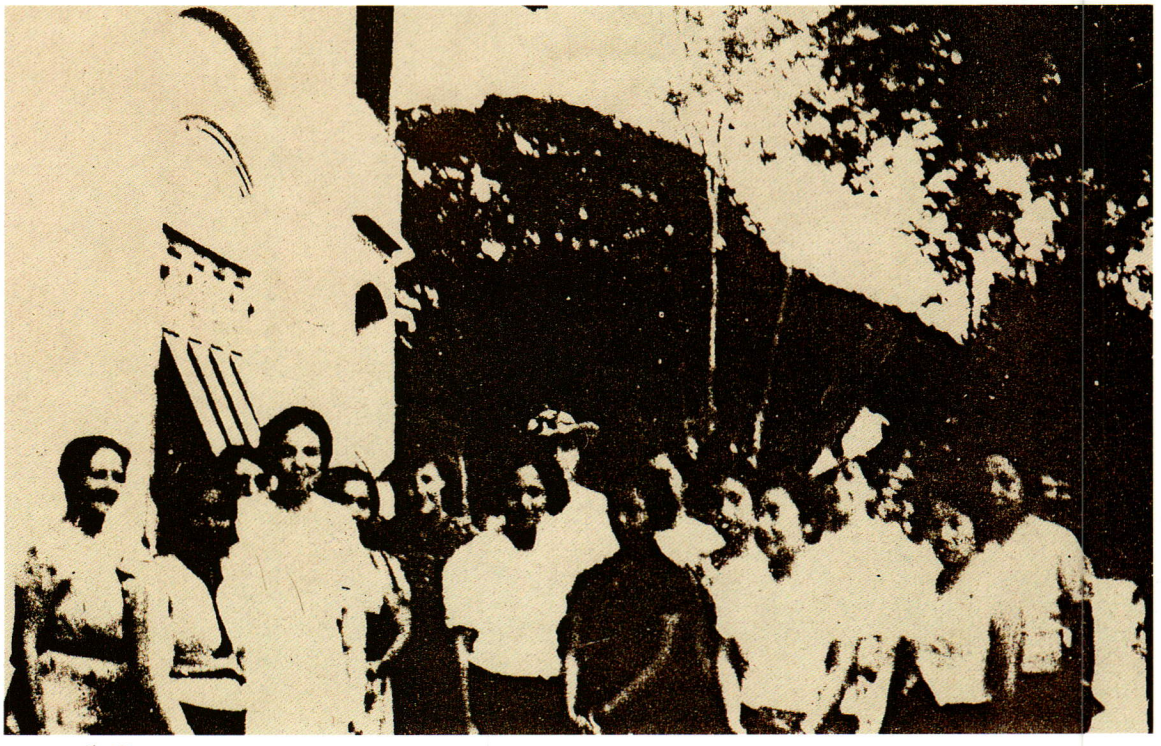

"คณะเย็บผ้า"

เสด็จฯ เยี่ยมราษฎร หมู่เกาะพีพี จ.กระบี่ แล้วทรงขายดอกป๊อปปี้เพื่อนำรายได้สงเคราะห์ทหารผ่านศึก

เสด็จฯ ไปทอดพระเนตรโรงเรียนศรีสังวาลย์ มูลนิธิสงเคราะห์คนพิการ อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี

เป็นภริยาของนักการศึกษา สอนที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมิชชันนารี คณะเย็บผ้าเริ่มด้วยการเย็บเสื้อของตัวเอง ต่อมาได้เย็บเสื้อผ้าให้เด็กอนาถาตามโรงพยาบาล ดังที่ท่านผู้หญิงพัว อนุรักษ์ราชมณเฑียร บันทึกไว้ว่า

"สมาชิกเหล่านี้มาประชุมกันนั่งตัดเย็บเสื้อผ้าให้แก่เด็กตามโรงพยาบาล รับรองได้ว่าไม่มีการนินทาว่าร้ายใคร สมาชิกเหล่านี้ผลัดเปลี่ยนกันเป็นเจ้าภาพจัดการเลี้ยงน้ำชากันอาทิตย์ละครั้ง ตั้งแต่เวลา ๑๖.๐๐ น. ถึง ๑๘.๐๐ น."

ใน พ.ศ. ๒๕๐๓ สมเด็จพระบรมราชชนนีได้พระราชทานเงินจำนวนสองแสนบาท เพื่อสร้างหอพักธรรมนิวาสที่หลังวัดมกุฏกษัตริยาราม สำหรับเป็นที่พักนักศึกษาที่ขัดสนและไม่มีที่อยู่

ใน พ.ศ. ๒๕๑๐ ได้พระราชทานทุนริเริ่มเป็นจำนวนเงินหนึ่งล้านบาทตั้ง**มูลนิธิสงเคราะห์ตำรวจตระเวนชายแดนและครอบครัว** และทรงรับมูลนิธินี้ไว้ในพระอุปถัมภ์

พ.ศ. ๒๕๑๑ ได้ทรงรับ**มูลนิธิชีวิตใหม่** จังหวัดเชียงใหม่ไว้ในพระอุปถัมภ์ มูลนิธินี้มีวัตถุประสงค์จะช่วยจัดตั้งหมู่บ้านตามชนบทของประเทศไทย เพื่อให้ผู้ที่หายป่วยจากโรคเรื้อนและ

พระราชทานของใช้ที่จำเป็นแก่เยาวชนในถิ่นทุรกันดาร และพระราชทานของเล่นแก่เด็กเล็ก

โรคจิตสามารถมีที่ดินบ้านเรือนของตนเอง รวมทั้งส่งเสริมการประกอบอาชีพของบุคคลเหล่านี้ให้มีงานทำ มีชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุขตามควรแก่อัตภาพ

ทุกครั้งที่สมเด็จพระบรมราชชนนีเสด็จฯ เยี่ยมพสกนิกรตามจังหวัดต่างๆ ได้ทรงสละพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ซื้อข้าวของต่างๆ ที่จำเป็นต้องใช้ในชีวิตประจำวัน แล้วนำไปพระราชทานแก่ประชาชนตามความเหมาะสมของแต่ละบุคคล เช่น พระราชทานเสื้อยืด ผ้าเช็ดตัว ผ้าขาวม้า และเครื่องเขียนต่างๆ แก่คณะครูประจำโรงเรียน ส่วนนักเรียนนั้นจะได้รับพระราชทานเครื่องแบบนักเรียน สมุด ดินสอ ยางลบ และอุปกรณ์การเรียนอื่นๆ ส่วนชาวบ้านจะได้รับพระราชทานผ้าห่ม ผ้าขาวม้า ผ้าถุง ด้ายดำ ด้ายขาว และเข็มเย็บผ้า ยาตำราหลวง อาหารกระป๋อง และอาหารแห้งต่างๆ สำหรับเด็กๆ จะได้รับพระราชทานของเล่นที่เหมาะกับเพศและวัย เช่น เครื่องเขย่ากรุ๋งกริ๋ง แตรรถเล็กๆ และตุ๊กตาสวมเสื้อกระโปรง เป็นต้น

พระราชทรัพย์ที่พระราชทานช่วยเหลือสมาคม มูลนิธิ และหน่วยงานต่างๆ มาจากพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ และจากการขายของฝีพระหัตถ์เพื่อการกุศล ทรงริเริ่มทำบัตรอวยพรความสุขในโอกาสต่างๆ แต่งด้วยดอกไม้ทับแห้งแปลกตา พระราชทานให้ขายเป็นรายได้แก่การกุศล โปรดเกล้าฯ ให้ข้าหลวงช่วยกันทำไม้กวาดป่านศรนารายณ์หรือแปรงศรนารายณ์ เพื่อขายนำเงินเข้าการกุศล

เสด็จฯ เยี่ยม ตชด. ณ ฐานปฏิบัติการตามชายแดน

เสด็จฯ เยี่ยมทหาร

เนื่องจากทรงใช้ป่านย้อมสีสวย ๆ มีประโยชน์ทั้งในแง่ใช้สอยและการตกแต่ง จึงมีผู้สั่งจองกันมาก แปรงศรนารายณ์นี้ทำรายได้ดีมาก ได้พระราชทานเงินรายได้แก่มูลนิธิช่วยคนโรคเรื้อน จังหวัดลำปาง

ในด้านการสงเคราะห์ทหารผ่านศึก ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชูปถัมภ์ และทรงจำหน่ายดอกป๊อปปี้ด้วยพระองค์เองเพื่อเป็นรายได้สงเคราะห์แก่ทหารผ่านศึก

ใน พ.ศ. ๒๕๒๘ คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบตามข้อเสนอของคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนางานสังคมสงเคราะห์แห่งชาติ ให้กำหนดวันที่ ๒๑ ตุลาคม ซึ่งเป็นวันคล้ายวันพระราชสมภพของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เป็น**วันสังคมสงเคราะห์แห่งชาติ** ด้วยเหตุผลที่ว่าพระองค์ทรงอุทิศพระวรกายและเวลา เพื่อประโยชน์ให้บังเกิดแก่ประชาชนตลอดมา โดยมิได้ทรงเห็นแก่ความเหนื่อยยาก สมควรเป็นปูชนียบุคคลที่นักสังคมสงเคราะห์ควรถือเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติงานของตนต่อไป ดังนั้นในวันที่ ๒๑ ตุลาคมของทุกปี ภาครัฐบาลและภาคเอกชนจึงได้ร่วมกันจัดงานแสดงกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับการสังคมสงเคราะห์ เพื่อน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงมีต่อพสกนิกรทุกหมู่เหล่าโดยไม่เลือกเชื้อชาติศาสนา

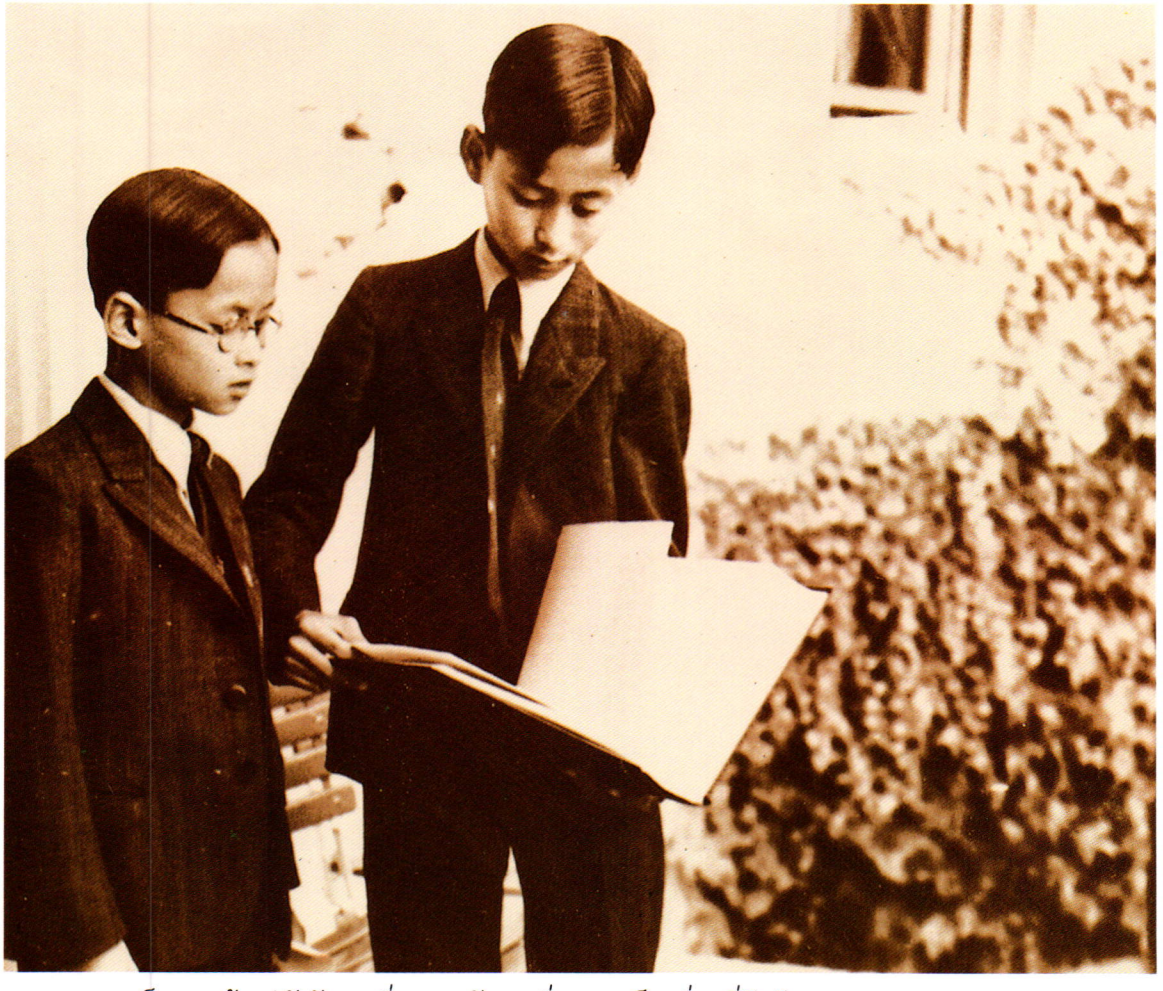

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๘ และรัชกาลที่ ๙ ทรงเป็นเพื่อนที่รักกันมาก

ด้านการศึกษา

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงสนับสนุนและส่งเสริมด้านการศึกษามาตั้งแต่ทรงอภิเษกสมรสใหม่ๆ หนังสือ **"สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี"** ของโครงการไทยศึกษา ฝ่ายวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย บันทึกไว้ว่า

"หลังจากอภิเษกสมรสได้ไม่นาน ผู้อ่านหนังสือพิมพ์บางกอกไทมส์ ฉบับวันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๓ ก็ได้รับทราบข่าวแรกเกี่ยวกับคู่อภิเษกสมรสใหม่ ในกรอบเล็กๆ หน้า ๔ มีประกาศพระนามและนามผู้บริจาคเงินให้แก่โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ใต้พระนามสมเด็จพระมาตุจฉาเจ้าพระบรมราชเทวี (สมเด็จพระพันวัสสาฯ) ซึ่งพระราชทาน ๑,๐๐๐ บาท คือ พระนามสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนสงขลานครินทร์ และหม่อมสังวาลย์ มหิดล ณ อยุธยา ประทาน ๕,๐๐๐ บาท

ทอดพระเนตรนักเรียนระดับประถมเดินเกมส์เสริมทักษะที่มูลนิธิสมาคมสตรีอุดมศึกษาจัดทำถวายและสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ทรงนำไปสาธิตและสอนตามโรงเรียนต่าง ๆ กว่า ๓๐ จังหวัด ปรากฏผลดีมาก

ข้อความสั้น ๆ เพียงบรรทัดเดียวนี้มีความสำคัญมากกว่าจะบอกข่าวคู่สามีภริยามีจิตใจกุศล บริจาคเงินช่วยเหลือโรงเรียนเท่านั้น แต่เป็นการประกาศให้รู้ถึงความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคู่อภิเษกสมรสใหม่ ที่จะร่วมกันบำเพ็ญสาธารณประโยชน์เพื่อความเจริญของชาติบ้านเมือง"

หนังสือเล่มเดียวกันนี้ยังบอกให้ทราบอีกว่า ในฐานะสะใภ้หลวง สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นเงินปีละ ๒๐๐ บาท พระองค์ได้พระราชทานเงินปีจำนวนนี้ช่วยเหลือนักเรียนที่เรียนดีแต่ขาดแคลนทุนทรัพย์

สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงสนพระราชหฤทัยในด้านการศึกษามาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ แม้จะมีอุปสรรคมากมายจากการเรียนในโรงเรียน แต่ก็โปรดการอ่านหนังสือที่ทรงคุณค่านอกเวลามาแต่พระชันษายังน้อย จากหนังสือต่างๆ ที่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ทรงเล่าถึง **"แม่"** ไว้ บอกให้พสกนิกรไทยทราบว่า เมื่อสมเด็จพระบรมราชชนนีทรงได้รับพระราชทานทุนการศึกษาจากสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าไปทรงศึกษาต่อที่สหรัฐอเมริกาแล้ว สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม

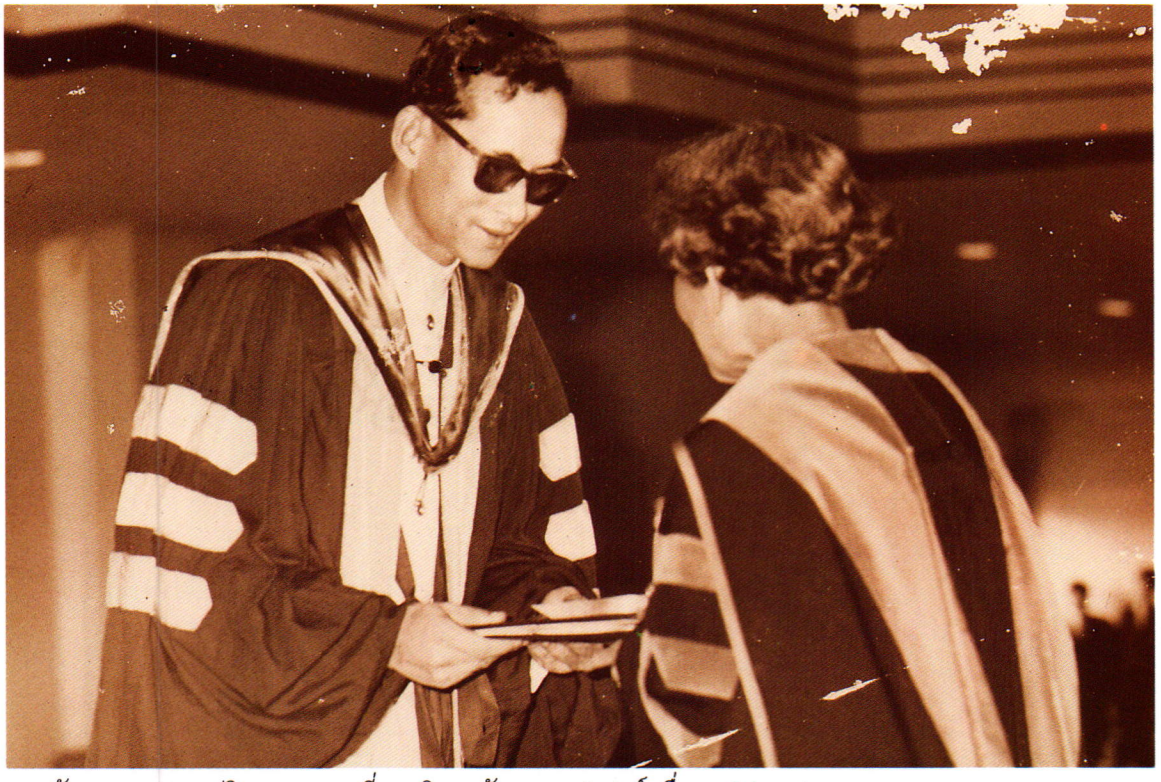

ทรงรับพระราชทานปริญญา วทบ. ที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒

พระบรมราชชนก นั่นเองที่เป็นผู้ทรงกำหนดแผนการศึกษาให้สมเด็จพระบรมราชชนนีมาตั้งแต่ต้น เริ่มตั้งแต่ทรงจัดให้ศึกษาภาษาอังกฤษใหม่ในโรงเรียนประถม เพื่อฝึกฝนทักษะการพูด อ่าน เขียน ภาษาอังกฤษให้ชำนาญเสียก่อน แล้วจึงเข้าเรียนหลักสูตรเตรียมพยาบาลที่วิทยาลัยซิมมอนส์ เมื่อสอบไล่ได้แล้วก็ทรงเรียนการสาธารณสุขเกี่ยวกับโรงเรียนในภาคฤดูร้อนของเอ็มไอที ขณะเดียวกันสมเด็จพระบรมราชชนกทรงหาครูพิเศษมาสอนพีชคณิต ภาษาลาติน ภาษาฝรั่งเศส ทรงจัดให้สุภาพสตรีชาวอเมริกันพาไปทอดพระเนตรพิพิธภัณฑ์ และอธิบายเกี่ยวกับภาพเขียนที่เขาจัดแสดง หลังจากนั้นก็เรียนจิตวิทยา การทำกับข้าวและโภชนาการ วิชาความรู้ที่สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงเรียนนั้น นอกจากจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่องาน **"แม่บ้าน"** ที่ต้องทำนุบำรุงพระราชโอรสธิดาและพระสวามีให้สุขสมบูรณ์แล้ว ยังสอดคล้องกับวิชาที่สมเด็จพระบรมราชชนกทรงศึกษาอีกด้วย

สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนกนั้นทรงปฏิบัติทุกสิ่งทุกอย่างเป็นระเบียบ มีพระนิสัยอดทน ประหยัด ทรงมั่นอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม มีพระเมตตาจิตเห็นอกเห็นใจผู้อื่น มีพระมรรยาทอ่อนโยนน่ารัก และทรงรักเมืองไทยเป็นชีวิตจิตใจ ทรงปฏิบัติทุกอย่างเพื่อพัฒนา

โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนทุกแห่งจะพระราชทานสัญลักษณ์สำคัญอันเป็นเครื่องหมายแสดงชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ คือ ธงชาติ พระพุทธรูป ภ.ป.ร. พร้อมทั้งหิ้งพระ พระบรมฉายาลักษณ์ นอกจากนี้ยังมี วิทยุ แผนที่ และหนังสือธรรมะ

ประเทศ พัฒนาคุณภาพชีวิต และช่วยเหลือคนไทย ดังลายพระหัตถ์ที่ทรงเขียนถึงหม่อมคัทริน ในสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ในหนังสือ **"เจ้าชีวิต"** ตอนหนึ่งว่า

"...เมื่อฉันเพิ่งออกไปเรียนหนังสือที่ยุโรป ฉันไม่เคยรู้แน่เลยว่าชาติบ้านเมืองของฉันนั้นสำคัญแก่ฉันเพียงไร จนกระทั่งฉันได้มีโอกาสติดต่อกับคนไทยอันน่ารักมีคุณค่า บัดนี้ฉันไม่ได้คิดถึงบ้านจนไม่สบายใจ แต่เมื่อได้ศึกษาที่นี่ (สหรัฐฯ) แล้ว จึงได้รู้สึกตัวว่า ถิ่นฐานของฉันในโลกนี้คือ จะต้องอยู่ท่ามกลางคนไทยด้วยกัน เธอถามว่าจะให้ฉันช่วยเอาอะไรสำหรับฉันกลับไปกรุงเทพฯ บ้างไหม ได้สิ เอาความตื่นเต้นอยากจะทำงานให้แก่ชาติ ความรักชาติ ความรักคนไทย ควงมจงรักภักดีในพระเจ้าอยู่หัว ความรักความซื่อสัตย์ต่อผู้ที่ฉันรักและนับถือ เสด็จแม่เหนือผู้ใดๆ หมด และพี่เล็ก (คือสมเด็จเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ) และคนอื่นๆ ที่ฉันรัก..."

เมื่อสมเด็จพระบรมราชชนกทรงพบปะนักเรียนไทย ทรงแสดงความห่วงใย และพระราชทานพระราโชวาทให้ทุกคนช่วยกันทะนุบำรุงบ้านเมือง และช่วยเหลือคนไทยให้เจริญในอนาคต พระนิสัยต่างๆ เหล่านี้ สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงถ่ายทอดมาได้หมด และได้ทรงนำมาอบรมพระราชโอรสธิดาอีกต่อหนึ่ง เพื่อให้ทรงเป็นเจ้านายไทยที่มุ่งสร้างประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองในอนาคต ทรงดูแลให้พระราชโอรสธิดาทุกพระองค์มีพระอนามัยแข็งแรง มีระเบียบวินัยทั้งกายและใจ ทรงปลูกฝังให้ทุกพระองค์ทรงมีคุณธรรมและความรับผิดชอบต่อหน้าที่ สิ่งเหล่านี้เองคือหัวใจของการเป็นพลเมืองดี และพระมหากษัตริย์ที่ดี

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ พระราชทานสัมภาษณ์แก่คณะผู้จัดทำหนังสือ **"สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี"** ถึงวิธีอบรมพระราชโอรสธิดาของสมเด็จพระบรมราชชนนี ว่า

"ในครอบครัวเรา (ความรับผิดชอบ) เป็นของที่ไม่ต้องคิด เป็นธรรมชาติ สิ่งที่สอนอันแรกคือ เราจะทำอะไรให้เมืองไทย ถ้าไม่มีความรับผิดชอบจะไปช่วยอะไรได้ สิ่งเหล่านี้ ฉันเป็นคนพูดออกมาไม่ใช่ท่าน แต่ถ้ามองดูแล้วเป็นอย่างนี้"

ทรงเล่าว่า

"ที่แม่สอนเรามาจากทูลกระหม่อมพ่อ พ่อแก่กว่าแม่แปดปี ทรงสั่งสอนแม่มาก และแม่ receptive ดีมาก...ท่านได้อะไรๆ จากทูลกระหม่อมพ่อมากมายเหลือเกิน ที่ท่านสอนที่พูดกับเราฉันไปพบทีหลังว่าถอดมาเลย เกือบจะเป็นคำพูดเดียวกับทูลกระหม่อมพ่อ"

ทรงเล่าถึงความรู้สึกของพระองค์และสมเด็จพระอนุชาว่า

"คล้ายกับเราได้รับการอบรมจากพ่อผ่านทางแม่ คือ กลับเมืองไทยต้องทำงาน ตั้งแต่เล็กเคยได้ยินแม่รับสั่งเรื่องต้องทำงานเพื่อเมืองไทยอยู่ตลอดเวลา"

เสด็จฯ โดย ฮ.จากเขื่อนลำพระเพลิง อ.ปักธงชัย จ.นครราชสีมา ไปทรงเยี่ยมราษฎร บ้านหนองแคราย ต.โคกกระชาย อ.ครบุรี จ.นครราชสีมา แล้วทรงเยี่ยมโรงเรียน ตชด. ทอดพระเนตรเด็กนักเรียนเดินเกมส์เสริมทักษะ

สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงปลูกฝังการศึกษาภาษาไทยเบื้องต้นและความรู้เรื่องประเทศไทยแก่พระราชโอรสธิดาที่ยังทรงพระเยาว์ โดยทรงพระกรุณาโปรดให้พระยาอนุศาสน์จิตรกร (จันทร์ จิตรกร) ซึ่งสอนอยู่ที่โรงเรียนเพาะช่างจัดทำบล็อคตัวอักษรภาษาไทยด้วยไม้ และทำ Jigsaw แผนที่ประเทศไทยมาถวาย ดังบทความเฉลิมพระเกียรติของนายขวัญแก้ว วัชโรทัย ที่ลงพิมพ์ในหนังสือ **"สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี"** ซึ่งคณะแพทย์ศิริราชพยาบาลจัดพิมพ์ เล่าไว้ว่า

"พระราชดำริในเชิงสร้างสรรค์อีกประการหนึ่งที่สมเด็จพระศรีนครินทราฯทรงพระราชดำริขึ้นตั้งแต่ครั้งที่พระราชโอรสธิดาทุกพระองค์ยังทรงพระเยาว์ และทรงอยู่ในวัยเรียน นั่นคือการเรียนรู้เรื่องแผนที่และการใช้แผนที่ กล่าวคือ เมื่อครั้งพระราชโอรสธิดาทั้ง ๓ พระองค์ยังทรงพระเยาว์ ได้ทรงพระกรุณาโปรดให้โรงเรียนเพาะช่างสมัยนั้นทำแผนที่ประเทศไทย โดยทำเป็นรูปต่อเลื่อยเป็นชิ้นสี่เหลี่ยมเล็กๆ มีกล่องไม้พร้อมฝาปิดเปิดสำหรับใส่ด้วย เพื่อให้พระราชโอรสธิดาทั้ง ๓ พระองค์ทรงเล่นเป็นเกมส์สนุก คล้ายการต่อรูปต่างๆ เป็นการทรงสอนให้รู้จักประเทศไทยและรู้จักการดูการใช้แผนที่ไปพร้อมกัน...นอกจากนี้ยังได้โปรดให้ทำ Hard Board ด้วยกระดานแข็งโรงเรียนเพาะช่างได้จัดทำถวายเรื่องปลาบู่ทอง"

ทรงเป็นประธานการประชุม "ทุนการกุศลสมเด็จย่า" ณ วังสระปทุม

เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลมีพระอนามัยไม่แข็งแรงมาตลอด ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ สมเด็จพระบรมราชชนนีจึงได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พาพระราชโอรสธิดาทั้ง ๓ พระองค์เสด็จไปประทับ ณ เมืองโลซาน ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เพื่อพระอนามัยและการศึกษา สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือ **"เจ้านายเล็ก ๆ – ยุวกษัตริย์"** ว่า

"การศึกษาในโรงเรียนไม่เป็นสิ่งที่เพียงพอให้เด็กโตขึ้นเป็นคนดี ครอบครัวตั้งแต่พ่อแม่ จนถึงพี่น้องกันเองมีส่วนสำคัญ เราสามคนเป็นกำพร้าพ่อมาตั้งแต่เล็ก ๆ ภาระของแม่จึงหนักมาก ต้องเป็นทั้งพ่อทั้งแม่ ซึ่งแม่ก็ทำหน้าที่นี้มาอย่างเข้มแข็ง เมื่อมาถึงโลซานน์ใหม่ ๆ แม่ได้เขียนถึงสมเด็จย่าว่า

'...ลูกของหม่อมฉัน หม่อมฉันรักอย่างดวงใจ และหม่อมฉันมีความตั้งใจอยู่เสมอที่จะนำให้ลูกไปในทางที่ถูกที่ดีสำหรับจะได้เป็นประโยชน์แก่ตัวเอง ญาติ และบ้านเมือง ตัวของหม่อมฉันเองทำประโยชน์อะไรให้บ้านเมืองไม่ได้มาก แต่ถ้าได้ช่วยลูก ๆ ให้ได้รับความอบรมและเล่าเรียนในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองได้แล้ว หม่อมฉันก็จะรู้สึกอิ่มใจเหมือนกัน'..."

เสด็จฯ ลงรับ คณะอาจารย์มหาวิทยาลัยซิมมอนส์ เฝ้าฯ ทูลเกล้าฯ ถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขามนุษยศาสตร์ ในวาระมหาวิทยาลัย ครบ ๘๔ ปี ณ วังสระปทุม

เสด็จฯ เปิดโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน "บ้านสมเด็จเจ้าพระยาอุปถัมภ์"

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๘ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ทรงกล่าวถึงเหตุการณ์ครั้งนั้นว่า

"...รัชกาลที่ ๘ ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน การเปลี่ยนแปลงก็เป็นการเปลี่ยนแปลงภายนอกมากกว่า เราต้องย้ายไปอยู่บ้านที่หรูหรากว่า แทนที่จะอยู่แฟลตเล็ก ๆ ต้องมีราชองครักษ์ มีราชเลขาฯ ต้องรับแขก ต้องรู้จักอะไรมากขึ้นหน่อย คำพูดก็ต้องเปลี่ยนไป ต้องอะไรหลายอย่าง แต่ภายในยังเหมือนเดิม ความมุ่งหมายที่จะเป็นคนดียังเหมือนเดิม อีกสิ่งหนึ่งที่สำคัญกว่าการเปลี่ยนแปลงภายนอกคือท่าน (หมายถึงสมเด็จพระบรมราชชนนี) ได้ทำสิ่งที่เริ่มไว้แล้วคือตั้งแต่เมืองไทยจนถึงเมืองนอก เมื่อไปท่านก็ได้พูดไว้ว่า เรียนหนังสือให้ดี จะได้ความรู้มาช่วยประเทศ ช่วยคนไทย สงสารคนไทยที่ยังยากจนที่เคราะห์ร้ายกว่าเรามาก อันนี้เป็นการเตรียมต่อเนื่องจากเก่าไม่ใช่ของที่ใหม่"

ทอดพระเนตรการเรียนการอ่านของนักเรียนในโรงเรียนที่เสด็จฯ เปิดด้วยความสนพระราชหฤทัย

สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงอบรมพระราชโอรสธิดาทั้งสามพระองค์ด้วยหลักการแบบเดียวกัน ทรงจัดให้ทุกพระองค์ทรงอยู่ในสภาพแวดล้อมที่คล้ายคลึงกัน ไม่ว่าจะเสด็จประพาสที่ใด มักเสด็จไปพร้อมกันทั้งสามพระองค์ แม้แต่การเล่นต่าง ๆ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ทรงเล่าไว้ในพระนิพนธ์ **"เจ้านายเล็ก ๆ – ยุวกษัตริย์"** ว่า

"พี่น้องก็ช่วยกันหาความรู้โดยการเล่นต่าง ๆ เช่นเวลารับประทานอาหารจะเล่นทายอะไรกันต่าง ๆ บางพักจะเป็นเกมภูมิศาสตร์ บางพักก็จะเป็นเกมประวัติศาสตร์ แต่พระเจ้าอยู่หัวและพระอนุชาจะเล่นอะไรหลายอย่างซึ่งจะทำประโยชน์มาได้ภายหลัง..."

นายขวัญแก้ว วัชโรทัย เล่าไว้ในเรื่อง **"พระราชภาระแห่งความเป็นแม่"** ว่า

"สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงเล่าให้ฟังว่า เมื่อเจ้านายยังทรงพระเยาว์ ทรงถามปัญหาหรือเรื่องใด ๆ ถ้าทรงทราบก็จะทรงตอบ ถ้าไม่ทรงทราบ มักจะทรงค้นหาจากพจนานุกรม หรือ Encyclo-

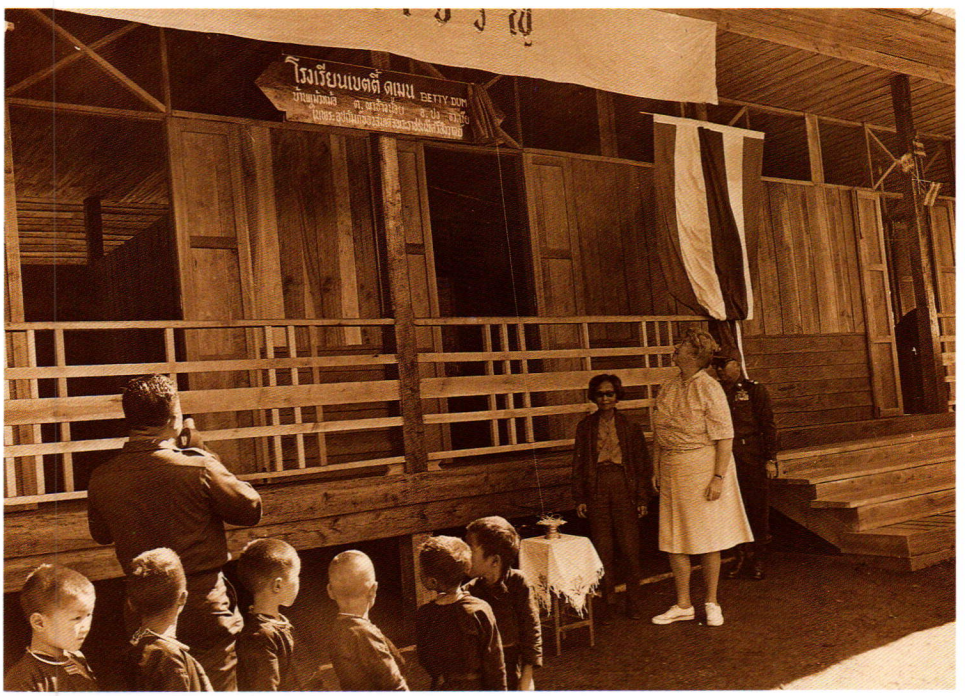

เสด็จฯ เปิดโรงเรียนเบตตี้ ดูเมน จ.เชียงราย มีท่านผู้หญิงเบตตี้ ตามเสด็จด้วย

เสด็จฯ เปิดโรงเรียนศรีสมวงศ์ จ.เชียงราย แล้วพระราชทานอุปกรณ์การศึกษาแก่นักเรียน

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

pedia หรือตำรา แล้วจึงทรงตอบ ฉะนั้นจึงทรงสะสมตำรับตำรามากมาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงสนับสนุนเรื่องสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน..."

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้พระราชทานสัมภาษณ์แก่คณะผู้เขียนหนังสือ **"สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี"** ของโครงการไทยศึกษา ฝ่ายวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ว่า

"จำได้ว่ามาตอนหลังๆ แล้ว สมเด็จย่าเล่าให้ฟังว่า เมื่อท่านเลี้ยงลูกมา ถ้าเด็กๆ อยากทราบอะไร ถ้าเขาไม่แกล้งถามต้องตอบ ถ้าท่านไม่ทราบ ท่านจะเปิด Encyclopedia ตอบ เมื่อฉันโตแล้วเรียนอยู่ ม.ศ.๓ ม.ศ.๔ เวลาท่านมาประทับเมืองไทย วันเสาร์มาเสวยที่นี่ เวลาคุยกับท่าน ถ้าไม่รู้จะพูดลอยๆ ไม่ได้ ครั้งหนึ่งพูดกันเรื่องเมฆชนิดต่างๆ ฉันจำชื่อเมฆไม่ได้ ท่านให้ไปเปิด Encyclopedia Britanica มาดูกันเลย"

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชดำรัสแก่คณะกรรมการสโมสรไลออนส์สากล ภาค ๓๑๐ (ประเทศไทยและประเทศลาว) ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน เมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๒ ทรงกล่าวถึงประโยชน์ของสารานุกรมสำหรับเด็กที่ก่อให้เกิดแนวพระราชดำริในการจัดทำ **สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน** ว่า

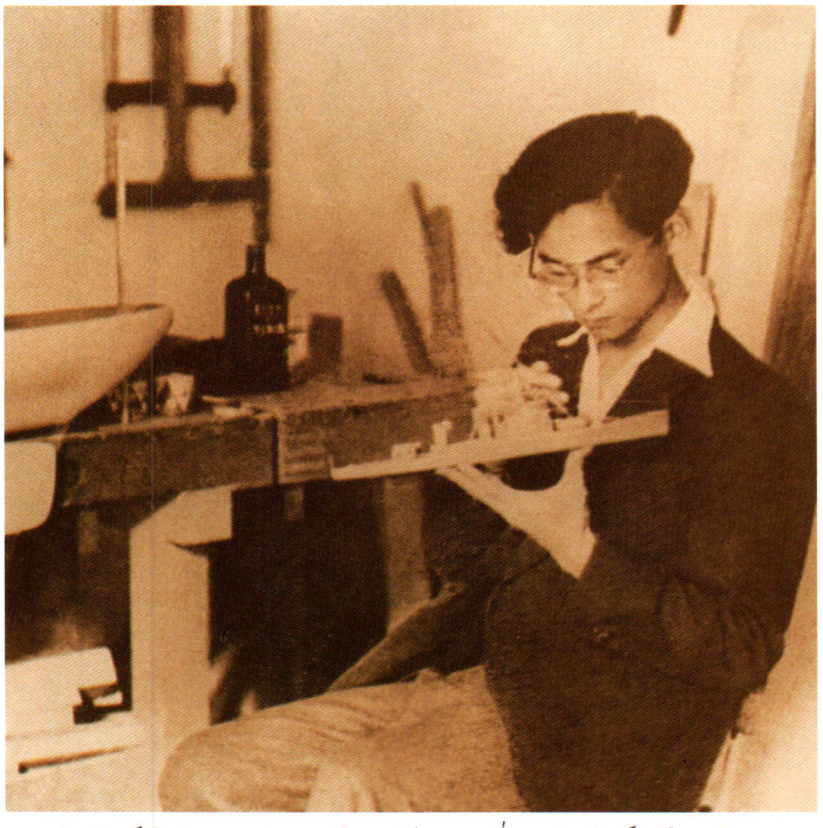

ทรงประดิษฐ์เรือจำลอง (ขวา) เรือรบศรีอยุธยาที่ทรงประดิษฐ์เหมือนจริง

"เมื่อเด็กๆ มี Book of Knowledge ซึ่งเป็นชุด ๒๐ เล่ม จำได้ว่าเป็นรุ่นเก่าทีเดียว เวลานั้นอ่านภาษาอังกฤษไม่รู้เรื่อง ต้องดูภาพแล้วก็ขอให้ผู้ใหญ่อ่านให้ฟัง มีทั้งของสำหรับเด็กอ่าน มีทั้งสิ่งที่ง่าย ทั้งสิ่งที่ยาก และมีรูปภาพประกอบ ทำให้เกิดความคิด ได้ความคิดว่าวิชาต่างๆมันรวมกัน ไม่ว่าวิชาในด้านวิทยาศาสตร์ หรือในด้านอักษรศาสตร์ หรือประวัติศาสตร์ มันโยงกันหมด และต้องใช้ทั้งนั้น จะเรียนอะไรทางไหน จะสนใจทางไหน ความรู้นี้ต้องรวมกันหมด และยิ่งขวนขวายยิ่งมากขึ้น..."

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๘ และรัชกาลที่ ๙ ทรงเป็นมากกว่าพี่น้อง ทรงเป็นเพื่อนที่รักกันมากกว่าเพื่อนอื่นๆ จะพอพระทัยในการเล่นด้วยกัน ถ้าเล่นอะไรก็จะเล่นอย่างจริงจังและนานๆ โดยศึกษาอย่างดี สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงเล่าว่า

"เมื่อสนพระทัยเรือรบตั้งแต่สมัยสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ก็ทรงซื้อหนังสือมาทรงศึกษา ทรงทราบถึงลักษณะของเรือและการรบทางทะเลของแต่ละลำอย่างดีมาก ทรงแบ่งกันเป็นชาติ รัชกาลที่ ๘ ทรงเลือกของเยอรมัน รัชกาลที่ ๙ ทรงเลือกของอังกฤษและอเมริกา

"การถ่ายรูปเริ่มด้วยกัน แต่รัชกาลที่ ๘ เลิกไปภายหลัง...

"สิ่งที่ทรงเล่นมาด้วยกันเป็นเวลานานคือดนตรี..."

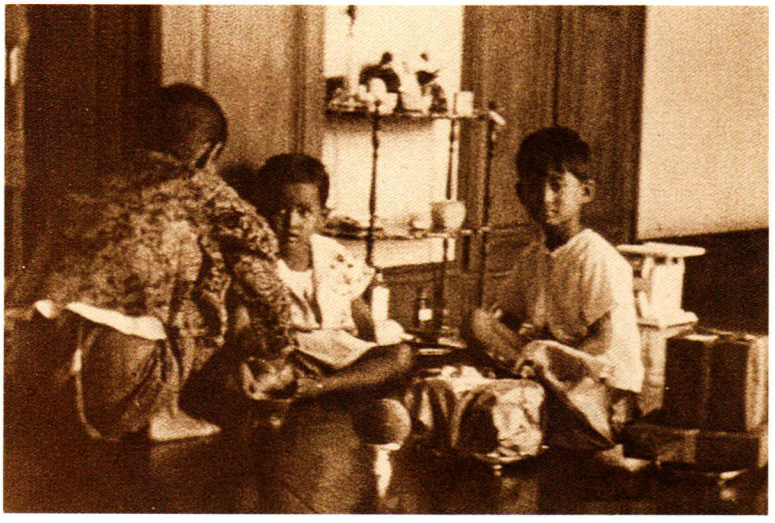

เมื่อสมเด็จพระบรมราชชนนีทรงเห็นว่าพระราชโอรสสนพระราชหฤทัยดนตรี ก็ทรงหาครูมาสอนวิชาการดนตรีถวายที่พระตำหนัก หลังจากทรงปรึกษาหมอแล้วว่าไม่เป็นอันตรายต่อพระอนามัย ดังที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเล่าพระราชทานคณะผู้จัดทำหนังสือ **"สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี"** ว่า

"ตอนแรกเมื่อทูลหม่อมพ่อ ทูลหม่อมลุง ทรงเริ่มหัดดนตรีประเภทเครื่องเป่า เช่น แซกโซโฟน แคลริเนต นั้น สมเด็จย่าทรงสงสัยว่าจะมีผลต่อสุขภาพอย่างไร ก็ทรงปรึกษาหมอ เพื่อให้รู้แน่ชัดว่าไม่เป็นอะไร เห็นได้ว่าท่านทรงทำอะไรตามหลักวิชา"

และทรงเล่าอีกว่า

"แผ่นเสียงเพลงที่โปรด ถ้าเป็นเพลงฟังเล่นๆ ก็ต้องซื้อเอง เพลง classic เพื่อการศึกษา สมเด็จย่าจึงทรงซื้อให้"

เพราะสมเด็จพระบรมราชชนนีเอาพระราชหฤทัยใส่ในการศึกษาของพระราชโอรสพระราชธิดาอย่างจริงจังเช่นนี้เอง หนังสือ **"สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี"** จึงกล่าวถึงการศึกษาของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ว่า

"สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ ทรงมีพระปรีชาสามารถด้านการศึกษา ในการสอบเลื่อนชั้นแต่ละปี ทรงทำคะแนนได้ผลงดงามมาก ใน พ.ศ.๒๔๘๕ ทรงสอบผ่านชั้นสุดท้ายเทียบเท่ามัธยมศึกษาตอนปลายได้ดีเยี่ยม เป็นที่ ๑ ของโรงเรียน และเป็นที่ ๓ ของประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ในปีนั้นก็ทรงเข้าศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยโลซานน์ ทรงศึกษาวิชาเคมี..."

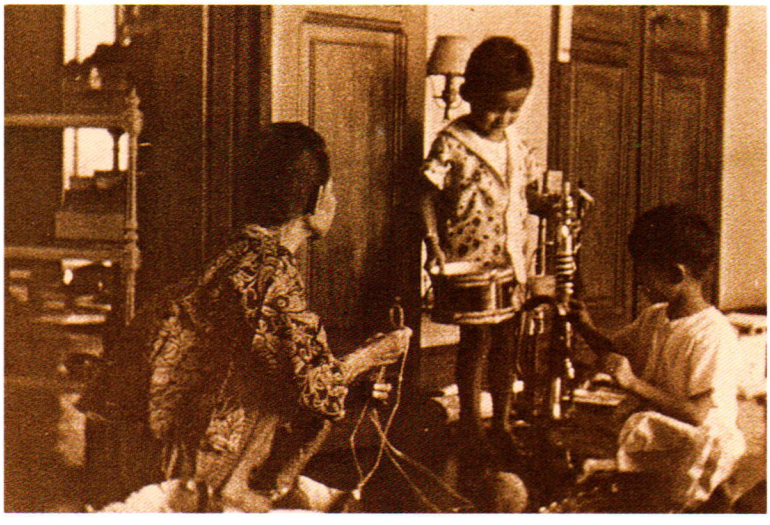

วันประสูติครบ ๓ ขวบ พระราชโอรสพระองค์เล็กในวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๓ สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า พระราชทานของขวัญมากมายที่ทรงแก้พระราชทานเอง เมื่อทรงเห็นว่าเป็นเครื่องดนตรี ก็ทรงโผกอดและจูบสมเด็จย่า

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นคีตกวีและนักดนตรีที่ชาวโลกยกย่องในพระอัจฉริยะ

ขณะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลทรงเข้าศึกษาวิชากฎหมายในมหาวิทยาลัยโลซานอยู่อย่างขะมักเขม้นนั้น ได้ทรงศึกษาเรื่องบ้านเมืองไทยกับพระอาจารย์ที่รัฐบาลจัดส่งไปถวายพระอักษรด้วย ดังหลักฐานรายงานการทรงพระอักษรและการส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ณ ต่างประเทศตอนหนึ่ง มีว่า

"...ถวายให้ทรงหัดอ่านเขียน เขียนตามคำบอก เวลานี้ทรงอ่านภาษาไทยได้ดีแล้ว จักได้ถวายให้ทรงศึกษาในอักขรวิธีและไวยากรณ์ต่อไปตามลำดับ เก็บใจความจากพุทธประวัติ ปฐมสมโพธิ พระราชพงศาวดาร หลักไทย ประวัติศาสตร์สากลมาเล่าถวาย รู้สึกว่าทรงสนพระราชหฤทัยมาก..."

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ สงบลง ขณะที่ประเทศไทยต้องเผชิญกับปัญหาหลายประการ ทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชชนนี และสมเด็จพระอนุชาได้เสด็จนิวัตพระนคร ในวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ เพื่อเยี่ยมประชาชนชาวไทยเป็นครั้งที่สอง การเสด็จนิวัตครั้งนี้เปรียบประดุจน้ำทิพย์ที่มาชโลมใจชาวไทยทั้งปวงให้มีพลังต่อสู้กับภาวะความเดือดร้อนลำเค็ญที่เกิดขึ้นในขณะนั้น

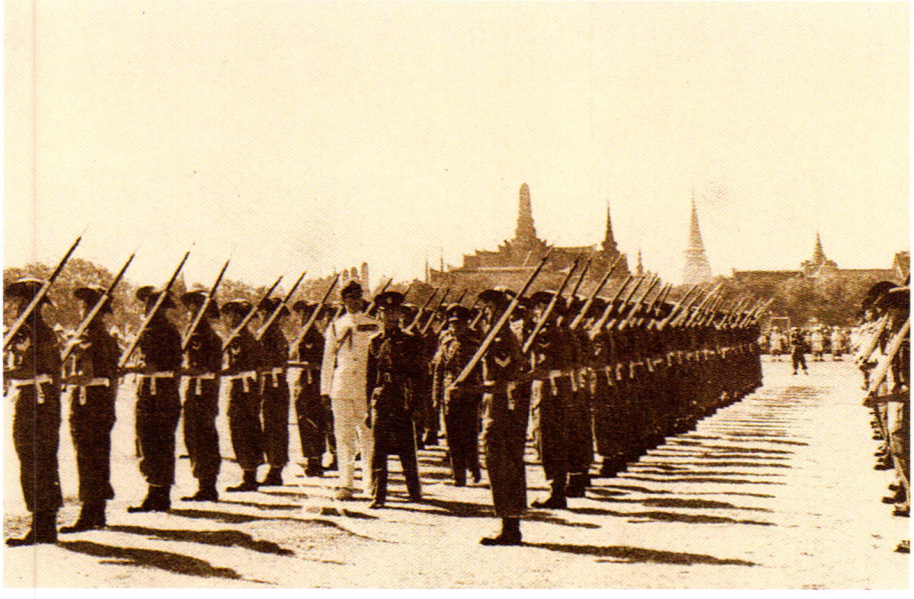

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลทรงตรวจพลสวนสนามของกองทัพสัมพันธมิตร พร้อมกับลอร์ดหลุยส์ เมานท์แบตแตน ณ ท้องสนามหลวง

ระหว่างที่ประทับอยู่ในประเทศไทย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลได้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจมากมายหลายประการที่ยังจารึกอยู่ในความทรงจำของประชาชนชาวไทย ประการสำคัญคือ ทรงดำรงเกียรติภูมิของชาติด้วยการเสด็จพระราชดำเนินตรวจพลสวนสนามของกองทัพสัมพันธมิตรที่เข้ามาปลดอาวุธทหารญี่ปุ่น พร้อมกับลอร์ดหลุยส์ เมานท์แบตแตน ณ ท้องสนามหลวงและถนนราชดำเนิน ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า ประเทศไทยยังเป็นเอกราช มิได้ถูกยึดครองโดยฝ่ายสัมพันธมิตรดังที่คนไทยทั่วไปกำลังวิตกกันอยู่

เมื่อหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ไทยทำให้ต้องทรงเป็นจอมทัพด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลจึงโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศ์ที่เป็นทหารมาถวายความรู้เกี่ยวกับวิชาทหารอาทิตย์ละ ๒ ชั่วโมง ดังพระราชดำรัสสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เล่าพระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคลในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา เมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๖ ว่า

"เมื่อพระชนมายุ ๒๐ เสด็จกลับมานิวัตพระนคร พ่อของข้าพเจ้า ขณะนั้นเป็นแค่หม่อมเจ้านักขัตรมงคล กิติยากร สำเร็จมาจากฝรั่งเศส สำเร็จมาตั้งแต่ท่านอายุ ๓๐ จากโรงเรียนนายร้อย 'แซนซี' และ 'เอคอลเดอแกร์' ซึ่งเป็นโรงเรียนเสนาธิการ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลโปรดเกล้าฯ ให้พ่อของข้าพเจ้าเข้าเฝ้าฯ เพื่อถวายสอนวิชาการทหาร โดยรับสั่งว่า เราเป็นจอมทัพ ถ้าจะไม่รู้เกี่ยวกับกิจการของทหารนี่ไม่ดี การที่เป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้วเป็นจอมทัพ และต้องรู้ทุกสิ่งทุก

อย่างสาขา แม้แต่อย่างละเล็กละน้อยก็ดี ตกลงพ่อไปสอนวิชาการทหารตามแนวแผนใหม่ของสมัยนั้น และพระองค์เจ้าอลงกฏ เจ้านายอีกพระองค์ไปสอนประวัติกองทัพไทย ส่วนพ่อนั้นกราบบังคมทูลเป็นภาษาฝรั่งเศส ทรงศึกษาอาทิตย์ละ ๒ ชั่วโมงในเรื่องกิจการทหาร และก็รับสั่ง พ่อเล่าว่า มีความรู้สึกว่าทรงถือเป็นหน้าที่สำคัญยิ่งสำหรับพระองค์ทั้งชีวิตจิตใจของท่าน หน้าที่พระมหากษัตริย์นี่สำคัญที่สุด..."

แม้แต่การศึกษาทางด้านพระพุทธศาสนา ในฐานะที่ทรงเป็นพุทธศาสนิกชนและจะเป็นพุทธศาสนูปถัมภกต่อไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลมีพระราชประสงค์จะทรงผนวชในพระพุทธศาสนา เมื่อทรงศึกษาปริญญาเอกทางกฎหมายสำเร็จแล้ว ดังพระราชหัตถเลขาลงวันที่ ๑๙ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๘๙ ว่า

ทูล สมเด็จพระสังฆราช

ด้วยหม่อมฉันมีประสงค์ใคร่จะได้อ่านแนวการศึกษาทางพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นการเตรียมตัวและช่วยเหลือในการที่จะอุปสมบทในกาลต่อไป ครั้นจะค้นหาอ่านจากตำราจำนวนมากก็มีเวลาน้อย ถ้าจะได้รับสังฆราชานุเคราะห์ให้ได้ศึกษาจากตำราง่าย ๆ และเป็นทางลัดโดยจัดขึ้นเป็นกัณฑ์ๆ ไม่มากมายนัก พอหาโอกาสอ่านได้เดือนละกัณฑ์ กว่าจะถึงเวลาอุปสมบทของหม่อมฉันก็จะได้รับความสะดวก หนังสือเรื่องนี้ต้องการได้อ่านในเวลาพักอยู่ในเมืองไทยและแม้ไปพักอยู่ในต่างประเทศ จึงทูลขอพระดำริและสังฆราชานุเคราะห์มา

ขอถวายนมัสการ

อานันทมหิดล

สมเด็จพระสังฆราชได้ทรงนิพนธ์เรื่อง **"บวช"** ถวาย แต่พระองค์ไม่ได้ผนวชตามที่ตั้งพระราชหฤทัยไว้ เพราะสวรรคตเสียก่อน

โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน

การเสด็จประพาสหัวเมือง เพื่อทรงเยี่ยมตำรวจตระเวนชายแดนและประชาชนใน พ.ศ. ๒๕๐๗ ทำให้สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงพบเห็นการขาดแคลนโรงเรียนสำหรับเยาวชนในถิ่นทุรกันดาร และได้ทรงทราบถึงโครงการจัดตั้งโรงเรียนชาวเขาและประชาชนไกลคมนาคมที่กองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนเขต ๕ ค่ายดารารัศมี อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นผู้ริเริ่มจัดตั้งโรงเรียนดังกล่าวขึ้นมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๙ เพื่อให้เยาวชนที่อยู่ในถิ่นทุรกันดารห่างไกลคมนาคม ได้รับการศึกษาตามพระราชบัญญัติประถมศึกษาเฉพาะในพื้นที่ที่หน่วยงานที่มีความรับผิดชอบเกี่ยวกับการประถมศึกษาโดยตรงยังเข้าไปดำเนินการไม่ถึง ทั้งนี้ เพื่อช่วยให้ชาวเขาและประชาชนไกลคมนาคมรู้หนังสือไทย รู้ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมไทย และให้มีความสำนึกว่าเป็นคนไทย

Kenyon College

สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงพระราชดำริว่า การศึกษาเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งในการพัฒนากำลังคนให้มีคุณภาพ เพื่อเป็นรากฐานที่ดีของการพัฒนาประเทศ ดังนั้นจึงทรงรับ**โครงการโรงเรียนชาวเขาและประชาชนไกลคมนาคม**ไว้ในพระอุปถัมภ์ในปลาย พ.ศ. ๒๕๐๗ ได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ และเงินที่มีผู้ทูลเกล้าฯ ถวายโดยเสด็จพระราชกุศล แก่กองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดน เพื่อนำไปจัดสร้างโรงเรียนชาวเขาและประชาชนไกลคมนาคมกระจายไปทั่วทุกภาคของประเทศเป็นจำนวนถึง ๑๘๕ แห่ง ในจำนวนนี้ เป็นโรงเรียนที่สร้างจากพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ๒๙ แห่ง เป็นต้นว่า โรงเรียนอานันท์ โรงเรียนสระปทุม โรงเรียนสว่างวัฒนา โรงเรียนมหิดล โรงเรียนสังวาลย์วิท ๑ โรงเรียนทัศนาวลัย ฯลฯ

ส่วนโรงเรียนพระราชทานที่สร้างจากเงินที่มีผู้ทูลเกล้าฯ ถวาย สมเด็จพระบรมราชชนนีได้พระราชทานชื่อโรงเรียนตามชื่อบุคคลหรือชื่อหน่วยงานของผู้โดยเสด็จพระราชกุศล เช่น โรงเรียนสมาคมศิษย์เก่าราชินี โรงเรียนเบ็ตตี้ ดูเมน โรงเรียนจุฬา-ธรรมศาสตร์ โรงเรียนสุทธสิริโสภา โรงเรียนศิษย์เก่าพยาบาลศิริราช โรงเรียนสื่อมวลชนกีฬา และโรงเรียนโรตารี่กรุงเทพ เป็นต้น

โรงเรียนพระราชทานแต่ละแห่งนอกจากจะมีอาคารเรียนแล้ว ยังมีบ้านพักครูรวมอยู่ด้วยอีกหนึ่งหลัง เพื่อให้ครูมีที่อยู่อาศัยที่สะดวกสบายพอสมควร เมื่อโรงเรียนแต่ละแห่งสร้างเสร็จ สมเด็จพระบรมราชชนนีจะเสด็จฯ ไปทรงเปิดโรงเรียนพระราชทานเหล่านั้นด้วยพระองค์เองทุกแห่ง อีกทั้งยังได้พระราชทานอุปกรณ์การเรียนที่จำเป็นต่าง ๆ เป็นอันมาก ที่สำคัญก็คือ ได้พระราชทานแนวพระราชดำริในอันที่จะปลูกฝังความเป็นไทย และความจงรักภักดีต่อสถาบันสำคัญของชาติ คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ อันจะยังผลให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีของคนในชาติ ให้แก่เยาวชนของชาติเสียตั้งแต่เยาว์วัย เหมือนดังที่ทรงปลูกฝังพระราชโอรสธิดาได้รับความสำเร็จมาแล้ว

สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงพระกรุณาพระราชทาน**พระพุทธรูปภปร. พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว** และ**ธงชาติ** ประจำไว้ทุกโรงเรียน ๆ ละหนึ่งชุด **ธงชาติ** เป็นเครื่องเตือนตาเตือนใจให้เด็กนักเรียนได้คุ้นเคยและจดจำสิ่งอันเป็นสัญลักษณ์ของชาติ **พระพุทธรูป** เป็นเครื่องสอนให้ระลึกเสมอว่า ศาสนาประจำชาติของตนคือพระพุทธศาสนา ที่มีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นพระบรมศาสดา **พระบรมฉายาลักษณ์**ย่อมเตือนตาเตือนใจเด็กนักเรียนให้จดจำรำลึกถึงองค์พระประมุขของชาติ แม้ว่าพวกเขาจะอยู่ห่างไกลไม่มีโอกาสได้เฝ้าชมพระบารมีอย่างใกล้ชิด แต่พวกเขาก็สามารถรู้จักและจดจำพระองค์ได้จากพระบรมฉายาลักษณ์ที่อัญเชิญมาประดิษฐานไว้ในโรงเรียน เป็นการเสริมสร้างความจงรักภักดีต่อองค์พระประมุขของชาติ นอกจากนี้ยังพระราชทานวิทยุสำหรับรับฟังข่าวสารไว้ทุกโรงเรียนอีกด้วย

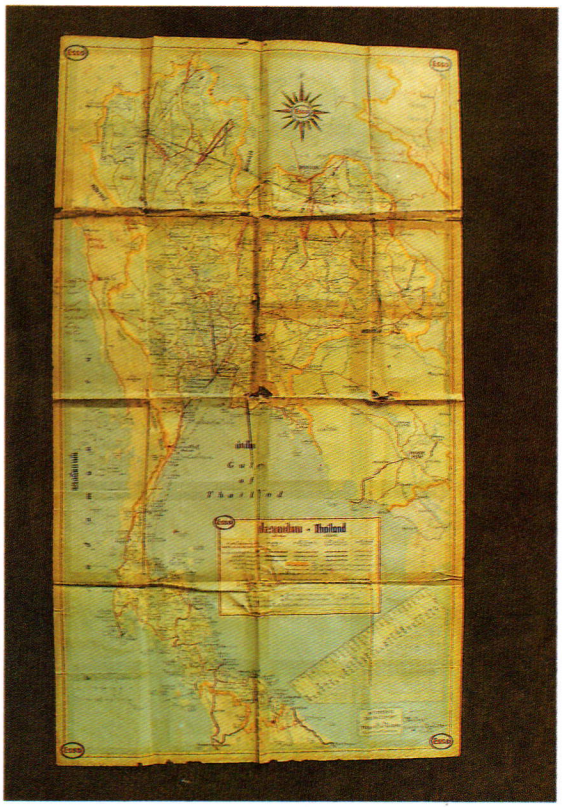

สิ่งที่สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงมีแนวพระราชดำริจะปลูกฝังเด็กไทยตามแนวชายแดนเหมือนดังที่ทรงปลูกฝังพระราชโอรสธิดาทุกพระองค์ครั้งทรงพระเยาว์และทรงอยู่ในวัยเรียนก็คือ **การเรียนรู้เรื่องแผนที่** พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดให้กองอุปกรณ์การศึกษา กระทรวงศึกษาธิการจัดทำแผนที่ประเทศไทยขนาดใหญ่พอประมาณ โดยตัดแบ่งออกเป็นส่วนๆ เน้นเฉพาะจังหวัดชายแดนต่างๆ พร้อมทั้งมีหมุดติดไว้ที่ส่วนนั้นๆ ให้สามารถดึงออกมาได้ เป็นการสะดวกต่อการเรียนรู้ของเด็กนักเรียนว่าจังหวัดของเขาอยู่ตรงส่วนไหนของประเทศไทย เป็นการเน้นให้นักเรียนโรงเรียนชายแดนทุกแห่งทราบว่าตนเองเป็นคนไทย มีถิ่นฐานอาศัยอยู่ในประเทศไทย ทั้งๆ ที่บางแห่งพูดภาษาถิ่นแตกต่างกันไปตามภูมิภาคก็ตาม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชชนนี เสด็จฯ เปิดอาคารสถาบันราชประชาสมาสัย

ด้านการแพทย์ พยาบาล และสาธารณสุข

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงสนพระราชหฤทัยในคุณภาพชีวิตของพสกนิกร โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนผู้ยากไร้และด้อยโอกาสในถิ่นห่างไกลความเจริญ ด้วยทรงเห็นว่าสุขภาพคนเราเป็นสิ่งสำคัญ ถ้าสุขภาพของประชาชนดีแล้ว การประกอบอาชีพ ฐานะความเป็นอยู่ ตลอดจนการพัฒนาประเทศก็ย่อมดีตามไปด้วย

สมเด็จพระบรมราชชนนีจึงทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจด้านการแพทย์ พยาบาล และการสาธารณสุข โดยทรงเจริญตามรอยยุคลบาทสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก

เสด็จฯ ศาลาประชาคม จังหวัดเพชรบุรี โปรดเกล้าฯ ให้ประชุม พอ.สว.

"พระบิดาแห่งแพทย์แผนปัจจุบันและสาธารณสุข" ผู้ทรงอุทิศพระองค์และพระราชทรัพย์เพื่อกิจการด้านนี้มากมาย ดังลายพระหัตถ์เกี่ยวกับความสำคัญของการสาธารณสุขที่สมเด็จพระบรมราชชนกทรงมีถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร ว่า

"หม่อมฉันรู้สึกเสมอว่า การสาธารณสุขนั้นเป็นการสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งเป็นเครื่องบำรุงกำลังของชาติไทย และเป็นสาธารณประโยชน์แก่มนุษยชาติทั่วไปด้วย เพราะฉะนั้น เมื่อมีโอกาสอันใดซึ่งหม่อมฉันพอที่จะช่วยออกกำลังกายและสติปัญญาหรือทรัพย์ อันเป็นผลที่จะทำนุบำรุงให้การนั้นเจริญขึ้นแล้ว หม่อมฉันยินดีปฏิบัติเสมอ"

ดังนั้น เมื่อสิ้นสมเด็จพระบรมราชชนกแล้ว แม้ว่าการอภิบาลพระราชโอรสธิดาให้มีพลานามัยและการศึกษาที่ดีจะเป็นพระราชภารกิจที่ต้องใช้เวลาและความเอาใจใส่ดูแลถี่ถ้วนอย่างมาก แต่สมเด็จพระบรมราชชนนีก็ทรงมีเวลาให้แก่การแพทย์ พยาบาล และสาธารณสุขเสมอ โดยเฉพาะโครงการต่าง ๆ ที่สมเด็จพระบรมราชชนกเคยสนับสนุนมาแต่เดิม สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงดำเนินกิจการทุกอย่างให้เป็นไปตามพระราชประสงค์ของสมเด็จพระบรมราชชนกโดยมิได้ทรงหยุดยั้ง ผู้ใดที่เคยได้รับพระราชทานทุนการศึกษาจากสมเด็จพระบรมราชชนก ก็ทรงพระเมตตาพระราชทานต่อไป

จนสำเร็จการศึกษา ทรงช่วยในการก่อสร้างปรับปรุงโรงพยาบาลศิริราชให้สำเร็จลุล่วงตามพระราชประสงค์ ได้พระราชทานเงินเพิ่มเป็นรายเดือนแก่แพทย์ผู้เป็นนักเรียนทุนของสมเด็จพระบรมราชชนกที่กลับมารับราชการแล้วได้เงินเดือนน้อยกว่าที่กำหนดไว้ นอกจากนี้ ได้พระราชทานเงินจำนวน ๕๐๐,๐๐๐ บาท ให้แก่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยภายในกำหนด ๒๕ ปี เพื่อตั้งเป็นทุนสำหรับเก็บดอกผลส่งคนไปศึกษาเพิ่มเติมในต่างประเทศ ต่อมาได้โอนทุนนี้ให้มหาวิทยาลัยแพทย์ คือ มหาวิทยาลัยมหิดลในปัจจุบัน

เมื่อตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลนิวัตประเทศไทยใน พ.ศ. ๒๔๘๘ สมเด็จพระบรมราชชนนีได้ทรงนำยาที่เรียกว่า PAS เข้ามาเมืองไทยเป็นครั้งแรก ยานี้ใช้ในการผลิตวัคซีนบีซีจี สร้างภูมิคุ้มกันวัณโรคให้ร่างกาย นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างยิ่งต่อประชาชนชาวไทยมิให้ต้องเป็นเหยื่อของโรคร้ายนี้ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๙๔ สมเด็จพระปิโยรสพระองค์เล็กได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์สร้างตึกสำหรับผลิตวัคซีนบีซีจีซึ่งเป็นยาฉีดให้แก่เด็กเพื่อป้องกันวัณโรค พระราชทานนามตึกนี้ว่า **มหิดลวงศานุสรณ์**

ทรงนำยา PAS เข้ามาผลิตวัคซีน บีซีจี ช่วยชีวิตเด็กไทย

เสด็จฯ โรงแรมสยามอินเตอร์คอนติเนนตัล เพื่อทรงร่วมประชุมใหญ่มูลนิธิแพทย์อาสาสมเด็จพระศรีนครินทราฯ

สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงรับเป็นผู้อุปถัมภ์สมาคม มูลนิธิต่างๆ มากมาย เป็นต้นว่า ทรงเป็นประธานมูลนิธิอานันทมหิดล ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒ เพื่อเป็นพระบรมราชานุสรณ์แด่สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล มีวัตถุประสงค์ในการคัดเลือกบุคคลส่งไปศึกษาวิชาพิเศษ ณ ต่างประเทศในสาขาวิชาต่างๆ เพื่อให้กลับมาปฏิบัติงานให้เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ

พระราชทานเงินรายปีสมทบทุนเพื่อเก็บดอกผลช่วยนักเรียนพยาบาลผดุงครรภ์และอนามัย ของคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล

พระราชทานเงินสมทบทุนโรงพยาบาลติดต่อปากคลองสาน ธนบุรี เพื่อสร้างประปาชั่วคราว ช่วยเหลือผู้ป่วยในโรงพยาบาลนั้น

ทรงสนับสนุนส่งเสริมวิชาชีพและการศึกษาพยาบาลตั้งแต่เริ่มการก่อตั้งสมาคมพยาบาลแห่งประเทศไทยสมัยแรก โดยทรงร่วมเป็นกรรมการของสมาคม และพระราชทานทุนให้จัดการประชุมพยาบาลทั่วราชอาณาจักรครั้งแรกขึ้น ใน พ.ศ. ๒๕๐๓ หลังจากนั้น ทรงรับเป็นองค์อุปถัมภ์สมาคมพยาบาลแห่งประเทศไทย สมาคมศิษย์เก่าพยาบาลศิริราช

เสด็จฯ เยี่ยมราษฎร อ.เมือง จ.น่าน แล้วโปรดเกล้าฯ ให้ พอ.สว. เฝ้าฯ พระราชทานเข็มเครื่องหมาย พอ.สว.

ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์โรงเรียนพยาบาลผดุงครรภ์และอนามัย จังหวัดสงขลา

ใน พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ก่อสร้าง **"อาคารศรีสังวาลย์"** ขึ้นที่โรงพยาบาลศิริราช เพื่อใช้เป็นที่ตรวจรักษาและบำบัดคนพิการ

ทรงรับเป็นองค์อุปถัมภ์ของอาสากาชาด ซึ่งเป็นหน่วยหนึ่งที่สำคัญของสภากาชาดไทย

ทรงเป็นองค์ประธานกรรมการศิริราชมูลนิธิ ซึ่งได้จดทะเบียนเป็นนิติบุคคลเมื่อวันที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๐ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อนำดอกผลที่เกิดจากเงินกองทุนของมูลนิธิมาส่งเสริมกิจการต่าง ๆ ของคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล

ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ของมูลนิธิอนุเคราะห์คนพิการ

ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ของมูลนิธิช่วยคนโรคเรื้อนจังหวัดลำปาง ในพ.ศ. ๒๕๐๕ และทรงอุปถัมภ์โรงเรียนจิตต์อารีของมูลนิธิซึ่งเป็นบ้านและโรงเรียนของลูกผู้ป่วยโรคเรื้อนที่ยังไม่ได้รับเชื้อจากพ่อแม่

ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์สมาคมวางแผนครอบครัวแห่งประเทศไทย

พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ๕๐๐,๐๐๐ บาท จัดตั้งมูลนิธิขาเทียมเมื่อวันที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๕

เสด็จฯ ไปเยี่ยมราษฎร บ้านบ่อมิ่ง อ.ปานาเระ จ.ปัตตานี

แพทย์อาสาสมเด็จพระราชชนนี

เมื่อสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเสด็จประพาสหัวเมืองเยี่ยมพสกนิกร และเจ้าหน้าที่ตำรวจ ทหาร ในท้องถิ่นกันดารทั่วประเทศ นับแต่ พ.ศ. ๒๕๐๗ เป็นต้นมา ทำให้พระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นความทุกขเวทนาของราษฎรตามสถานที่เหล่านั้นในยามเจ็บไข้ได้ป่วยด้วยพระองค์เอง ทรงพบว่าราษฎรส่วนใหญ่มักเจ็บป่วยด้วยโรคเกี่ยวกับระบบทางเดินอาหาร โรคพยาธิ โรคผิวหนัง ไข้ป่า ซึ่งเป็นโรคพื้นฐานทั่วไป แต่มักเสียชีวิตเพราะไม่มีบริการทางการแพทย์ในถิ่นทุรกันดาร

ในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ สมเด็จพระบรมราชชนนีจึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งหน่วยแพทย์อาสาเคลื่อนที่ในพระองค์ขึ้นที่จังหวัดเชียงใหม่เป็นแห่งแรก พระราชทานนามว่า **"แพทย์อาสาสมเด็จพระราชชนนี"** มีอักษรย่อว่า **พอ.สว.** หน่วยแพทย์อาสาเคลื่อนที่ พอ.สว.นี้ประกอบด้วยแพทย์ ทันตแพทย์ เภสัชกร พยาบาล เจ้าหน้าที่สาธารณสุข และสมาชิกสมทบอีกคณะหนึ่งซึ่งล้วนเป็นอาสาสมัครที่ไม่ได้รับสิ่งตอบแทนเป็นเบี้ยเลี้ยงหรือเงินเดือน เดินทางไปปฏิบัติงานในถิ่นทุรกันดารในวันเสาร์หรือวันอาทิตย์ โดยรถยนต์ เรือ หรือเฮลิคอปเตอร์ เป็นการประจำ เพื่อตรวจ

ทรงลงพระนามาภิไธยในบัตรประจำตัวอาสาสมัคร พอ.สว. นับหมื่นใบ

สำนักงานกลางมูลนิธิ พอ.สว. วังสระปทุม

เสด็จฯ เยี่ยมราษฎร อ.เมือง จ.สุรินทร์

รักษาราษฎรที่เจ็บไข้ได้ป่วย และแนะนำให้ความรู้เรื่องการอยู่อย่างถูกสุขลักษณะแก่ประชาชนทั่วไป

สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงรับพระราชภาระในด้านหยูกยา เครื่องใช้ ตลอดจนพาหนะสำหรับใช้ในการเดินทาง และยังพระราชทานเงินเป็นค่าอาหารกลางวันสำหรับคณะที่เดินทางไปปฏิบัติงานทุกคน รวมทั้งค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลทุกอย่าง

สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงเอาพระทัยใส่ติดตามการปฏิบัติงานของ พอ.สว. อย่างใกล้ชิด พระราชทานคำแนะนำ พระราชวินิจฉัยในการปฏิบัติงานแก่แพทย์ พยาบาล และเจ้าหน้าที่ทุกฝ่าย ทำให้สามารถแก้ปัญหาและสร้างเสริมขวัญและกำลังใจแก่บรรดาผู้ปฏิบัติหน้าที่อยู่เป็นนิจ คราวใดที่เสด็จฯ เยี่ยมราษฎร ทอดพระเนตรการปฏิบัติงานของหน่วยแพทย์อาสา พอ.สว. ก็จะช่วยนับยาจ่ายยา และพระราชทานคำแนะนำแก่ผู้ป่วยด้วยพระองค์เอง หากทรงพบผู้เจ็บไข้เกินกำลังแพทย์อาสาจะบำบัด ก็จะโปรดเกล้าฯ ให้ส่งไปรับการรักษาในโรงพยาบาล และทรงรับไว้เป็นคนไข้ในพระราชานุเคราะห์จำนวนมาก

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๑๖ สมเด็จพระบรมราชชนนีได้ทรงเริ่มทดลองใช้วิทยุรับ-ส่ง ให้แพทย์ใช้ติดต่อกับคนไข้โดยตรงตามสถานีอนามัยที่อยู่ห่างไกล เพื่อปรึกษาโรคและแนะนำการรักษาตามแนว

ปฏิบัติของ The Royal Flying Doctor Service of Australia ซึ่งรัฐบาลออสเตรเลียได้สนับสนุนให้ทุนแก่นายแพทย์มณเฑียร บุนนาค เดินทางไปดูงานเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ เมื่อทรงเห็นว่าจะเป็นงานที่สามารถอำนวยประโยชน์แก่ผู้ที่อยู่ห่างไกลในชนบทได้ และเป็นการติดต่อกันได้ทุกวันทุกเวลาเมื่อมีการเจ็บป่วยเกิดขึ้น การตรวจรักษาทางวิทยุประกอบด้วยสถานีแพทย์ทางอากาศ ๒ ระดับ คือ **สถานีโรงพยาบาล** และ**สถานีรักษา** ส่วนใหญ่ใช้สถานีอนามัยชั้น ๒ ที่อยู่ห่างไกลจากโรงพยาบาล อยู่ในเขตกันดารที่การคมนาคมไม่สะดวก สถานีโรงพยาบาลและสถานีรักษาจะติดต่อสื่อสารกันทางวิทยุให้แพทย์ติดต่อกับคนไข้ที่อยู่ตามสถานีห่างไกลได้โดยตรง เพื่อปรึกษาโรคและแนะนำการรักษา เรียกว่า **"แพทย์อาสาฯ ทางอากาศ"**

ด้วยพระราชดำริในข้อนี้ ทำให้สามารถสื่อสารติดต่อรับส่งข่าวสารด้านการบริการสาธารณสุขได้ดียิ่งขึ้น งานธุรการและการส่งกำลังบำรุงเป็นไปอย่างรวดเร็ว เพิ่มพูนประสิทธิภาพของงานสาธารณสุขอย่างเห็นได้ชัดเจน ปัจจุบันหน่วยแพทย์อาสาฯ ทางอากาศมีสถานีวิทยุรวม ๔๔๖ สถานี เป็นสถานีโรงพยาบาล ๑๓๐ สถานี สถานีรถพยาบาล ๕๖ สถานี สถานีรักษา ๒๓๕ สถานี สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด ๒๕ สถานี สถานีสนับสนุน ๕-๑๑ สถานี ระบบการสื่อสารทางวิทยุ พอ.สว. ใช้วิทยุความถี่ VHF/FM และมีระบบเชื่อมโยงโดยใช้เครื่องถ่ายทอดสัญญาณและตัวเชื่อมเข้ากับระบบโทรคมนาคม มีพื้นที่ปฏิบัติการส่วนภูมิภาค ๒๕ จังหวัด สถานีทำการส่วนกลางคือ สำนักงานกลาง

สถานีรักษา แพทย์อาสาฯ ทางอากาศบนดอยตุง

สถานีรักษา

เจ้าหน้าที่ประจำสถานีรักษา กำลังถามอาการคนไข้

วัดความดัน

เสด็จฯ เยี่ยมราษฎร และพอ.สว.
ณ พุทธสถานของโรงเรียนระหาร บ้านระหาร ต.เทนมีย์ อ.เมือง จ.สุรินทร์ เมื่อวันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๓๑

เสด็จฯ เยี่ยมราษฎรและ พอ.สว. บ้านร่องใน ต.ทุ่งหลวง อ.โพนพิสัย จ.หนองคาย เมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๓๐

พอ.สว. วังสระปทุม ได้ปฏิบัติการปรึกษาโรคและแนะนำการรักษาพยาบาลแก่ผู้ป่วยไปแล้วกว่าล้านคน

ใน พ.ศ. ๒๕๑๗ สมเด็จพระบรมราชชนนี โปรดเกล้าฯ พระราชทานทุนเริ่มแรก ๑ ล้านบาท จดทะเบียนหน่วยแพทย์อาสาเป็น **"มูลนิธิแพทย์อาสาสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี"** เพื่อให้การดำเนินงานของ พอ.สว. มีรากฐานมั่นคง และสามารถดำเนินการไปได้อย่างต่อเนื่อง ทรงเป็นนายิกากิตติมศักดิ์ด้วยพระองค์เอง มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขเป็นประธานกรรมการบริหาร นายแพทย์มณเฑียร บุนนาค เป็นเลขาธิการ ต่อมา ใน พ.ศ. ๒๕๒๘ ได้มีการแก้ไขตราสารมูลนิธิขึ้นใหม่ กำหนดวัตถุประสงค์หลักของตราสารคือ จัดหาและส่งเสริมให้มีแพทย์และเจ้าหน้าที่อาสาสมัครทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ปฏิบัติงานช่วยเหลือให้การรักษา ป้องกัน ส่งเสริม และฟื้นฟูสุขภาพอนามัยของประชาชนและเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่นทุรกันดารห่างไกลทางคมนาคม ตลอดจนจัดให้มีการรักษาพยาบาลผู้ป่วยในท้องถิ่นทุรกันดาร โดยการสั่งการรักษาทางเครื่องมือสื่อสาร ทั้งนี้

เสด็จฯ เยี่ยมราษฎร และพอ.สว. จ.มุกดาหาร เมื่อวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๓๐

เสด็จฯ เยี่ยมราษฎร และพอ.สว. บ้านนิบง ต.กาบัง อ.เมือง จ.ยะลา เมื่อวันที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๓๐

เสด็จฯเยี่ยมราษฎรและ พอ.สว. บ้านป่าแหน ต.ศรีสาคร อ.ศรีสาคร จ.นราธิวาส เมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๕๓๐

เสด็จฯ เยี่ยมราษฎร และพอ.สว. บ้านควนยูง ต.ทุ่งสัง อ.ทุ่งใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๓๐

ได้มีการปรับปรุงการบริหารภายในสำนักงานมูลนิธิ พอ.สว. โดยมีศาสตราจารย์ นายแพทย์อุดม โปษะกฤษณะ เป็นเลขาธิการมูลนิธิ

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงนิพนธ์ถึงหน่วยแพทย์อาสาสมเด็จพระราชชนนี หรือ พอ.สว. ที่เติบโตขึ้นมาเรื่อย ๆ จนได้ตั้งเป็นมูลนิธิ มีหน่วยรักษาทางวิทยุ และได้ปรับโครงสร้างครั้งใหญ่ ไว้ใน **คำปรารภ** หนังสือ**สมเด็จย่าของปวงชน** ลงวันที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๓ ว่า *"มูลนิธิ พอ.สว. นี้ เป็นเสมือนเด็กที่ทรงเลี้ยงมาตั้งแต่แบเบาะ ทรงวางแผนด้วยพระองค์เองตลอด บางครั้งก็ทรงดีพระทัยเมื่อผลงานออกมาดี บางครั้งก็ทรงเป็นห่วง เมื่ออนาคตยังมองไม่เห็นชัดบัดนี้ พอ.สว. ก็บรรลุนิติภาวะแล้ว แต่แม่ทุกคน ถึงแม้ว่าลูกจะเติบโตเพียงใดก็ตาม จะมีความผูกพันห่วงใยอยู่ตลอดไป เช่นเดียวกัน สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีก็ทรงมีความผูกพันห่วงใยมูลนิธิ พอ.สว. อยู่เสมอไป"*

เสด็จฯ เยี่ยมราษฎร และพอ.สว. โรงเรียนบ้านหัสคุณ ม.๗ ต.ตะแพน กิ่ง อ.ศรีบรรพต จ.พัทลุง เมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๓๒

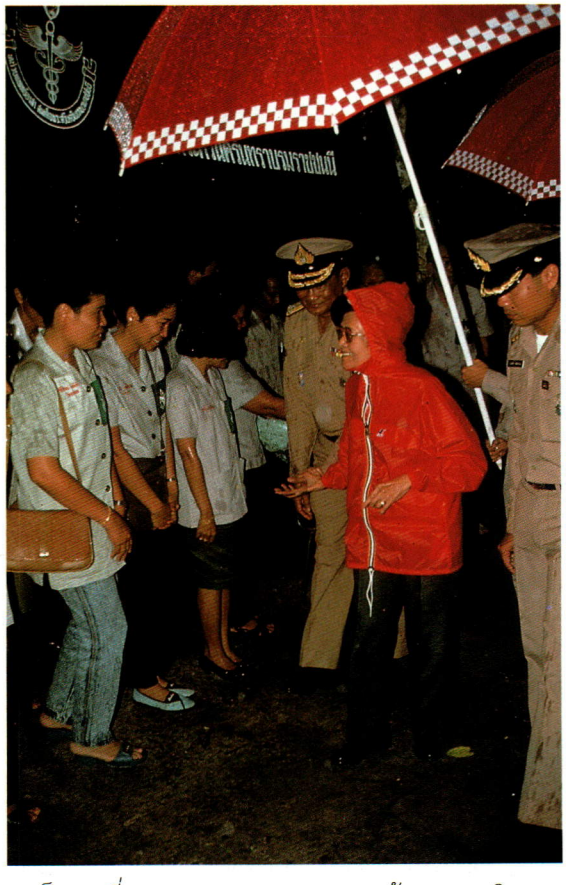

เสด็จฯ เยี่ยมราษฎร และพอ.สว. บ้านคลองหินขาว ต.พะแสง อ.บ้านตาขุน จ.สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๓๒

เสด็จฯ เยี่ยมราษฎร และพอ.สว. บ้านหนองม่วง ต.วาปีปทุม อ.ส่องดาว จ.สกลนคร เมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๓๐

เสด็จฯ เยี่ยมราษฎร และพอ.สว. บ้านแม่เมืองน้อย ต.แม่วาง อ.แม่อาย จ.เชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม ๒๕๓๔

เสด็จฯ เยี่ยมราษฎร และพอ.สว. บ้านบางคราม ต.คลองท่อม อ.คลองท่อม จ.กระบี่ เมื่อวันที่ ๗ กรกฎาคม ๒๕๓๒

เสด็จฯ เยี่ยมราษฎร และพอ.สว. จ.สงขลา เมื่อวันที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๓๐

เสด็จฯ เยี่ยมราษฎร และพอ.สว. บ้านเมืองแปง ต.เมืองแปง อ.ปาย จ.แม่ฮ่องสอน เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๓๐

เสด็จฯ เยี่ยมราษฎร และพอ.สว. บ้านปางผักหม ต.งิม อ.ปง จ.พะเยา เมื่อวันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๓๒

ผู้ป่วยรอรับการตรวจจากหน่วยขาเทียมเคลื่อนที่ของมูลนิธิฯ

ผู้ป่วยเดินเมื่อได้รับขาเทียมจากหน่วยขาเทียมเคลื่อนที่ของมูลนิธิฯ ที่ไปทำขาเทียมให้แก่ประชาชนตามท้องถิ่นต่าง ๆ ปีละ ๕-๖ ครั้งโดยไม่คิดมูลค่า

เมื่อสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้ง**มูลนิธิขาเทียม**ขึ้นเมื่อวันที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นทุน ๕๐๐,๐๐๐ บาท และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์พระราชทานสมทบอีก ๗๕๐,๐๐๐ บาท โดยทรงรับเป็นองค์ประธาน มูลนิธิได้จัดทำขาเทียมให้แก่ผู้พิการขาขาดไปแล้ว ๒,๕๖๐ คนใน ๒๖ จังหวัด ทำให้ผู้พิการสามารถประกอบอาชีพเลี้ยงตัวและครอบครัวได้

เสด็จฯ ทอดพระเนตรการผ่าตัดหูคนไข้ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวเขาที่โรงเรียนเด็กเล็กบ้านห้วยน้ำขุ่น กิ่งอ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย

พระราชทานรถให้หน่วยแพทย์เคลื่อนที่มูลนิธิ หู คอ จมูก ชนบท ที่นำแพทย์อาสาผู้เชี่ยวชาญไปตรวจรักษาและผ่าตัดคนไข้โดยไม่คิดมูลค่า เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลทุกปี

มูลนิธิถันยรักษ์

มูลนิธิถันยรักษ์ (Breast Foundation) เป็นมูลนิธิสุดท้ายที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งขึ้นเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๗ ด้วยทรงตระหนักว่าผู้หญิงไทยที่เป็นมะเร็งเต้านมมีจำนวนสูงมาก และต้องทุกข์ทรมานทั้งร่างกายและจิตใจ อีกทั้งต้องเสียค่าใช้จ่ายในการรักษาสูง และใช้เวลานาน เป็นการบั่นทอนกำลังกายกำลังใจของผู้ป่วยและครอบครัว ถ้าผู้หญิงไทยมีโอกาสได้เข้าใจถึงอันตรายจากโรคมะเร็ง และรู้จักวิธีดูแลป้องกันตัวเองให้ถูกต้อง สามารถค้นพบก้อนมะเร็งและรักษาได้ตั้งแต่ระยะเริ่มแรก ก็สามารถจะลดอัตราการเสียชีวิตของผู้ป่วยด้วยโรคนี้ได้ ทำให้ผู้หญิงไทยมีคุณภาพชีวิตสูงขึ้น ดังนั้นสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินจาก *"ทุนการกุศลสมเด็จย่า"* จำนวน ๑๒ ล้านบาท เป็นทุนก่อตั้งมูลนิธิ พระราชทานชื่อว่า **"ถันยรักษ์"** และรับไว้ในพระราชูปถัมภ์ โดยทรงเป็นองค์ประธานกิตติมศักดิ์ และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงเป็นองค์ประธาน

มูลนิธิถันยรักษ์ ได้จัดตั้งศูนย์ถันยรักษ์ขึ้นที่โรงพยาบาลศิริราช เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๘ เพื่อใช้เป็นสถานที่ตรวจวินิจฉัยเต้านม เป็นศูนย์อิสระที่ดำเนินงานโดยใช้เงินจากมูลนิธินี้ และได้รับความร่วมมือจากโรงพยาบาลศิริราชเรื่องสถานที่และแพทย์จากคณะต่าง ๆ คือ รังสีแพทย์ ศัลยแพทย์ และพยาธิแพทย์ มูลนิธิฯ ได้นำเงินพระราชทานและเงินบริจาคไปจัดซื้อเครื่องเอกซเรย์เต้านมแมมโมแกรม (Mammogram) เครื่องอุลตราซาวด์ (Ultrasound) และเครื่องตรวจเจาะชิ้นเนื้อ (Stereotactic Core Biopsy) ที่ทันสมัยที่สุดในขณะนั้น และนำแพทย์และเจ้าหน้าที่เทคนิคผู้เชี่ยวชาญเรื่องตรวจวินิจฉัยมะเร็งเต้านมจากต่างประเทศมาฝึกสอนรังสีแพทย์และเจ้าหน้าที่รังสีเทคนิคของโรงพยาบาลศิริราชและโรงพยาบาลอื่น ๆ ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด

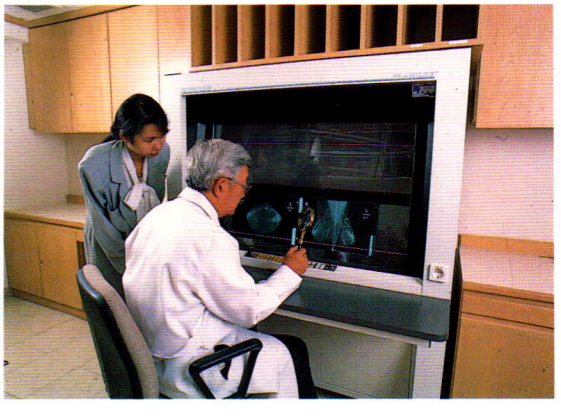

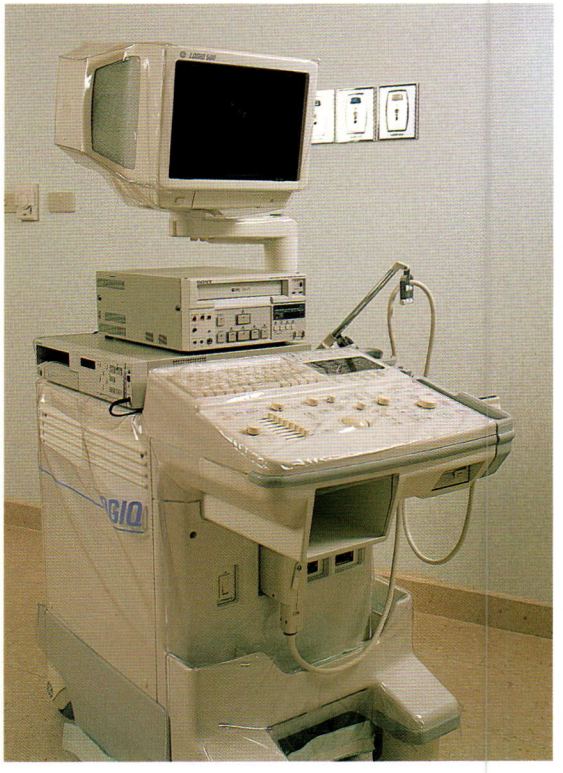

ศูนย์ถันยรักษ์ในโรงพยาบาลศิริราช

นอกจากนี้ศูนย์ถันยรักษ์ยังได้เผยแพร่ความรู้เรื่องมะเร็งเต้านมและการตรวจเต้านมด้วยตนเอง และร่วมมือกับหลายโรงพยาบาลในการพัฒนาคุณภาพของการตรวจวินิจฉัยโรคเกี่ยวกับเต้านมด้วยเครื่องมือที่ทันสมัย ฝึกอบรมรังสีแพทย์และเจ้าหน้าที่รังสีเทคนิคทั่วประเทศ ตามพระราชปณิธานที่จะให้ผู้หญิงไทยรอดพ้นอันตรายจากโรคมะเร็งเต้านม โดยได้รับความรู้ความเข้าใจและการป้องกันตัวเองที่ถูกต้อง รวมทั้งได้รับการตรวจวินิจฉัยจากศูนย์ถันยรักษ์โดยเท่าเทียมกัน

เสด็จฯ ประทับแรม ณ ปางสมเด็จ คราวพิชิตยอดดอยอินทนนท์

ด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีโปรดต้นไม้ ดอกไม้ โปรดธรรมชาติ และโปรดการปีนเขา ดังจะเห็นว่าเวลาประทับอยู่ที่สวิตเซอร์แลนด์มักจะเสด็จไปทรงสกีในฤดูหนาว พอถึงฤดูร้อนก็เสด็จฯ ไปเก็บดอกไม้ตามภูเขามาใส่แจกันในที่ประทับ หรือทับเป็นดอกไม้แห้งทำเป็นการ์ด

การเสด็จฯ ไปประทับที่พระตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์พร้อมพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพ.ศ. ๒๕๐๗ สมเด็จพระบรมราชชนนีได้เสด็จฯ พิชิตยอดดอยอินทนนท์ ภูเขาสูงที่สุดในประเทศไทยขณะมีพระชนมายุ ๖๔ พรรษา สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงนิพนธ์ไว้ในคำปรารภหนังสือ **"สมเด็จย่าของปวงชน"** ว่า

"ในปีนั้นได้ทรงพระดำเนินตามเขาตามป่ารอบๆ พระตำหนักภูพิงคฯ ทรงพระดำเนินคล่องแคล่วจึงเสด็จไปได้ไกล จะเสด็จออกทางประตูหลังซึ่งตำรวจตระเวนชายแดนเป็นผู้รักษาและตามเสด็จไป ทำให้ทรงคุ้นเคยกับ ต.ช.ด. อย่างดี มีแพทย์ตามเสด็จไปด้วย ๒ คน เมื่อได้เสด็จไปเสียทุกหนทุกแห่งแล้วก็เกิดความอยากที่จะพิชิตจุดสูงสุดของประเทศไทย คือดอยอินทนนท์ซึ่งทอดพระเนตรเห็นจากภูพิงคฯ อยู่ทุกวัน ในเวลานั้นยังไม่มีถนนขึ้น จึงต้องใช้เวลานานมากในการที่จะไต่ขึ้นไปถึงยอดได้ ทรงค้าง ๒ คืน ในตอนขึ้นไปทรงค้างคืนที่สถานที่ซึ่งเรียกกันต่อมาว่า "ปางสมเด็จ" แล้วจึงเสด็จขึ้นไปที่ยอดเขา ขาลงทรงค้างคืนที่บ้านผาหมอน ที่บ้านนี้มีชาวเขามาเฝ้าจำนวนมาก เมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นว่ามีประชาชนชาวเขาที่อยู่ห่างไกลจาก

ทรงพิชิตยอดดอยอินทนนท์ขณะมีพระชนมายุ ๖๔ พรรษา

แพทย์และการรักษาอย่างแผนปัจจุบัน จึงได้ทรงพระดำรินำแพทย์ไปถึงพวกเขา ในปี ๒๕๐๘ ได้เสด็จไปประทับแรมที่ดินดอยอินทนนท์และทรงนำแพทย์ไป ๒ คน...”

ปีต่อ ๆ มา สมเด็จพระบรมราชชนนีเสด็จฯ ไปเยี่ยมหมวดทหาร ตำรวจตระเวนชายแดน และหมู่บ้านในถิ่นทุรกันดารหลายแห่งโดยเฮลิคอปเตอร์ บรรดาชาวไทยภูเขาตามดอยต่าง ๆ จึงขานพระนามว่า **“แม่ฟ้าหลวง”** ซึ่งมีความหมายว่า *“แม่ที่สวรรค์เบื้องบนประทานมาให้”* เป็นการอธิบายถึงการเสด็จฯ มาเยือนด้วยเครื่องเฮลิคอปเตอร์ที่ลงมาจากท้องฟ้า ทรงมีหมอ พยาบาล เครื่องมือแพทย์ อาหาร และเสื้อผ้ามาอีกด้วย เมื่อทรงหมดภารกิจในการช่วยเหลือพวกเขา ก็ทรงขึ้นเฮลิคอปเตอร์ที่มีเสียงดังปานฟ้าลั่นบินลับหายไปจากท้องฟ้านั้น

จากการเสด็จฯ ไปเยี่ยมตำรวจตระเวนชายแดน ทหาร และชาวไทยภูเขาแทบทุกเผ่าทุกดอยในภาคเหนือทุกปีมาเป็นเวลายาวนาน สมเด็จพระบรมราชชนนีได้ทรงพบว่า ชาวไทยภูเขาตามชายแดนต้องดิ้นรนหาเลี้ยงชีพในทางที่ไม่สมควรโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เช่น ตัดไม้ทำลายป่าต้นน้ำลำธาร เผาป่าเพื่อทำไร่เลื่อนลอย หรือปลูกพืชเสพติด เมื่อดินจืดก็ย้ายถิ่นไปเรื่อย ๆ จนดอยต่าง ๆ มีสภาพเป็นภูเขาหัวโล้นอยู่ทั่วไป สมเด็จพระบรมราชชนนีจึงทรงมีพระราชปณิธานอันแรงกล้าที่จะทรงปลูกป่าฟื้นฟูสภาพธรรมชาติที่สูญเสียไปให้กลับฟื้นคืนดีเหมือนดังเดิม

แล้ววันหนึ่ง สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีมีพระราชปรารภว่า **“จะปลูกป่าบนดอยตุง”** เพื่อฟื้นฟูสภาพธรรมชาติ **โครงการพัฒนาดอยตุง**ก็เริ่มต้น และดำเนินการด้วยความร่วมมือร่วมใจของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๑ เป็นต้นมา เพื่อพัฒนาพื้นที่ดอยตุง ๙๓,๕๑๕ ไร่ (ประมาณ

"แม่ฟ้าหลวง" แม่ที่สวรรค์เบื้องบนประทานมาให้

๑๕๐ ตารางกิโลเมตร) ในเขตอำเภอแม่จัน กิ่งอำเภอแม่ฟ้าหลวง และอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ให้เป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสม พร้อมทั้งยกระดับคุณภาพชีวิตของประชากรตามแผนพัฒนาที่ต่อเนื่องอย่างเป็นระบบ

สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงสร้าง**พระตำหนักดอยตุง**ขึ้นด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ในพื้นที่ขอเช่าจากกรมป่าไม้เป็นเวลา ๓๐ ปี บริเวณบ้านอีก้อป่ากล้วย เนื้อที่ ๒๙ ไร่ ๓ งาน มีความสูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง ๑,๐๐๐ เมตร ทัศนียภาพที่แลเห็นจากด้านหน้างดงามด้วยเทือกเขานางนอนและทุ่งราบระหว่างอำเภอแม่สายกับแม่จันดูเวิ้งว้างสุดสายตา ละม้ายกับภูมิทัศน์ที่มองเห็นจากพระตำหนักที่ประทับเมืองโลซาน ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ทรงเรียกพระตำหนักนี้ว่า **"บ้านที่ดอยตุง"** และรับสั่งว่า *"ถ้าไม่มีโครงการพัฒนาดอยตุง ก็ไม่มาสร้างที่นี่ ไม่มาอยู่ที่นี่"* ได้เสด็จฯ แปรพระราชฐานมาประทับที่พระตำหนักดอยตุงเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๓๑ การทรงงานเพื่อพลิกฟื้นคืนสภาพป่าของดอยตุงก็เริ่มขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม

ดอยตุง เป็นขุนเขาลูกหนึ่งของเทือกดอยนางนอนที่ทอดตัวไปตามแนวพรมแดนไทย-พม่า หากมองรูปสัณฐานจากที่ราบบนเส้นทางระหว่างอำเภอแม่จันกับอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย จะแลดูคล้ายหญิงสาวนอนทอดตัวเหยียดยาวจากเหนือสู่ใต้ ดอยตุงอยู่ตรงส่วนใบหน้าของเทือกดอยนางนอน บนยอดของดอยตุงเป็นที่ประดิษฐาน**พระธาตุดอยตุง** ปูชนียสถานสำคัญแห่งหนึ่งของภาคเหนือ ชื่อ*ดอยตุง*ตรงกับภาษาภาคกลางว่า *ดอยธง* มีที่มาจากตำนานการสร้างพระธาตุดอยตุงนั่นเอง

สภาพของดอยตุงเมื่อเริ่มการพัฒนา

ยอดดอยตุงเป็นที่ประดิษฐานพระธาตุดอยตุง สูงราว ๑,๓๖๔ เมตรจากระดับน้ำทะเล

ดอยนางนอนทางทิศตะวันออกซึ่งมองจากที่ราบ จะแลเห็นเป็นรูปหญิงสาวนอนทอดยาวจากเหนือสู่ใต้

ดอยตุงอยู่ตรงส่วนที่เป็นศีรษะของดอยนางนอน

เมื่อพระตำหนักดอยตุงสร้างเสร็จ ๘๐% สมเด็จพระบรมราชชนนีก็เสด็จฯ แปรพระราชฐานมาประทับเพื่อเริ่มต้นปลูกป่าบนดอยตุง

เสด็จฯ ประทับที่พระตำหนักดอยตุง ครั้งแรกเมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๑

ทรงเพาะกล้าไม้ด้วยพระองค์เอง

เสด็จฯ ไปยังแปลงปลูกป่าใกล้บ้านป่าซางนางเงินในพื้นที่ดอยตุง

พระราชทานต้นกล้าที่ทรงเพาะไว้ให้แก่ผู้ตามเสด็จฯ เพื่อให้ร่วมการปลูกป่าเป็นครั้งแรก

เมื่อพระราชทานกล้าไม้แก่ผู้ตามเสด็จแล้ว ก็ทรงปลูกป่าด้วยพระองค์เอง เพื่อคืนความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ดอยตุง

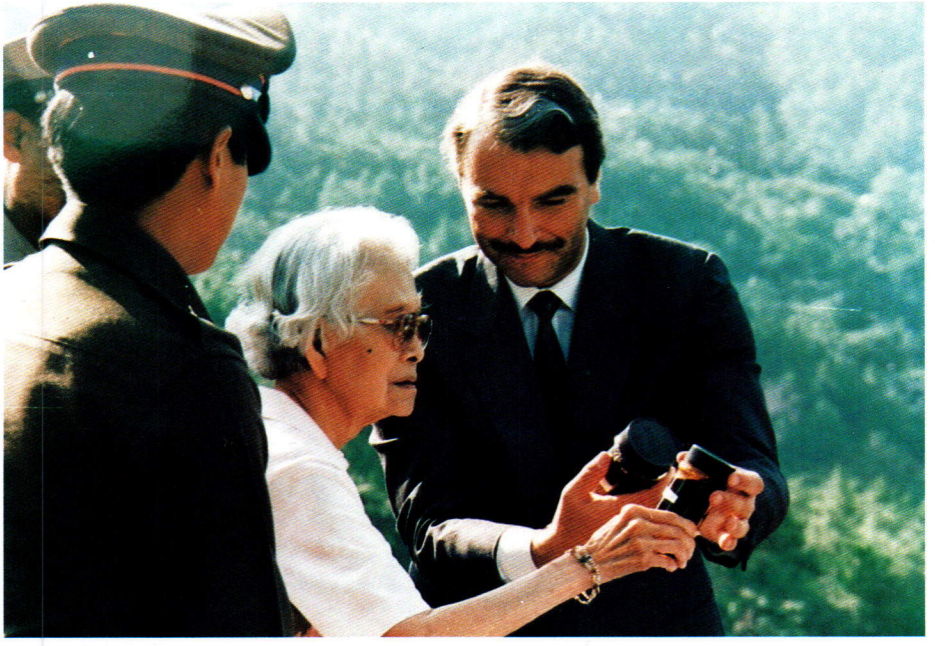

เสด็จฯ เยี่ยมชมแปลงทดสอบกาแฟของเนสท์เล่ที่ดอยตุง ทอดพระเนตรขวดบรรจุกาแฟเข้มข้นที่นายอังเดรอัส ชแลปเฟอร์ กรรมการผู้จัดการของเนสท์เล่ประเทศไทย ถวาย

ชาวเขากำลังตากเมล็ดกาแฟพันธุ์อาราบิกาที่บริษัทเนสท์เล่นำสายพันธุ์จากบราซิล คอสตาริก้า โคลัมเบียมาปลูกทดสอบบนดอยตุงในพื้นที่ ๑๐๐ ไร่

บริษัทนวุมิ เป็นชื่อพระราชทาน แปลว่า ๙๐ ประกอบด้วยสถาบันต่างๆ มีนโยบายปลูกป่าเศรษฐกิจบนดอยตุงในพื้นที่ ๓,๔๐๐ ไร่ พืชที่ปลูกมี แมคคาเดเมีย กาแฟพันธุ์อาราบิก้า และเกาลัด ฯลฯ ในภาพคือแมคคาเดเมียที่สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงปลูกกำลังมีดอก

กาแฟที่ทรงปลูก

ต้นเกาลัด

กาแฟอาราบิก้า

ป่าเศรษฐกิจ

บริษัทนวุตะยายุก็เป็นชื่อที่ได้รับพระราชทาน แปลว่า อายุ ๙๐ ปลูกไม้ดอกใต้ป่า อาทิ หน้าวัว ซึ่งเป็นไม้ตัดดอกที่ต้องการร่มเงาของไม้ใหญ่ เป็นการปลูกโดยไม่ต้องตัดป่า และยังเป็นการบำรุงรักษาป่าไปในตัวด้วย

เสด็จฯ ทอดพระเนตรการเพาะเห็ดหลินจือบนดอยตุง

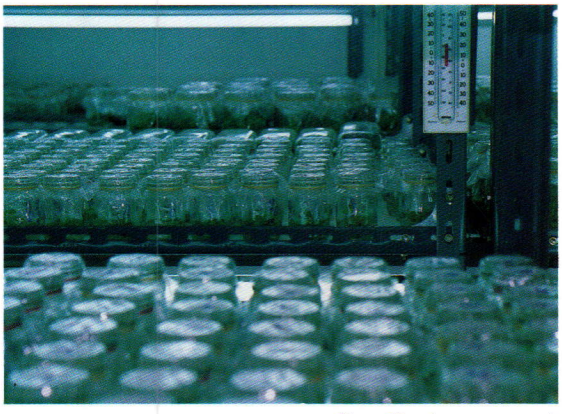

โครงการขยายพันธุ์โดยวิธีเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อหน่อไม้ฝรั่ง กล้วย กล้วยไม้ การผลิตไหลสตรอเบอรี่ เป็นการนำเทคโนโลยีแผนใหม่เข้ามาสอนราษฎรในพื้นที่ ทำให้มีรายได้เพิ่ม

สตรอเบอรี่ที่ขยายพันธุ์ด้วยการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ

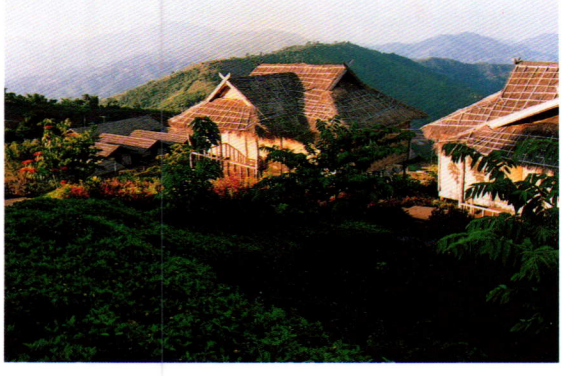

เสด็จฯ ศูนย์บำบัดและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด บ้านผาหมี ต.เวียงพางคำ อ.แม่สาย จ.เชียงราย เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๓๕ การฟื้นฟูสมรรถภาพจะเป็นการพัฒนาทางด้านจิตใจ พฤติกรรม งานอาชีพ ให้เหมาะสมกับอัตภาพและสังคมของพวกเขา ใช้เวลาอย่างน้อย ๖ เดือน และมีการติดตามผลหลังการบำบัดรักษา

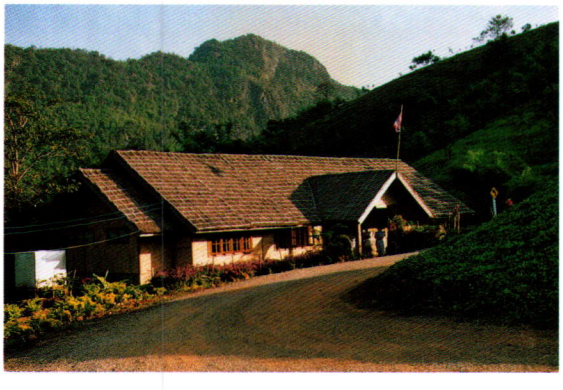

ผู้ได้รับการบำบัดยาเสพติดที่อยู่ในศูนย์ฯ บริเวณบ้านผาหมี นอกจากจะปลูกสตรอเบอรี่แล้ว ยังปลูกไม้ดอกเพื่อเก็บเมล็ดพันธุ์ส่งขายต่างประเทศ

โครงการส่งเสริมการปลูกปอสาเพื่อการเกษตรอุตสาหกรรมบนดอยตุง สามารถปลูกร่วมกับการปลูกป่าที่มีอยู่แล้ว โครงการพัฒนาดอยตุงส่งเสริมให้ผู้ได้รับการบำบัดรักษายาเสพติดปลูกเป็นอาชีพเสริม เพื่อผลิตเปลือกแห้งเป็นวัตถุดิบในการทำกระดาษสา

ทรงปลูกแฝกที่ กม.๑๘ และเสด็จฯ มาพรวนดิน

เมื่อเริ่มโครงการพัฒนาดอยตุง ได้มีการสร้างถนนอันเป็นสาธารณูปโภคพื้นฐานอย่างเร่งด่วน พื้นที่บริเวณ กม.๑๘ ของถนนสายสันตอง-พระธาตุดอยตุง เกิดการพังทลายและเลื่อนไหลของดิน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงพระราชทานแนวพระราชดำริให้นำหญ้าแฝกไปปลูก เพราะแฝกเป็นพืชที่มีระบบรากลึกแผ่กระจายลงไปในดินตรง ๆ ช่วยกรองตะกอนดินและรักษาหน้าดินป้องกันการชะล้างพังทลายของดินได้อย่างดี

ทรงนำพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถไปทอดพระเนตรหญ้าแฝก ณ ศูนย์ศึกษาและพัฒนาหญ้าแฝก บ้านห้วยน้ำขุ่น กิ่งอ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย และทรงปักชำขยายพันธุ์แฝก

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้สนองพระราชดำริของสมเด็จพระบรมราชชนนี ที่ทรงเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ โดยมอบหมายให้สำนักบริการวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยดำเนินการศึกษาวิจัย ได้แนวทางที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวดอยตุงเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางขึ้นไปชมพระตำหนักดอยตุงในแต่ละวัน ให้แยกย้ายกระจายกันชมสวนไม้ดอกไม้ประดับ "แม่ฟ้าหลวง" ขณะที่เสด็จแปรพระราชฐานมาประทับทรงงานปลูกป่า

ประทับหน้ารูปปั้นต่อเนื่องกลางสวน ทรงรับการน้อมเกล้าฯ ถวายสวน
แม่ฟ้าหลวงจากผู้ว่าการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

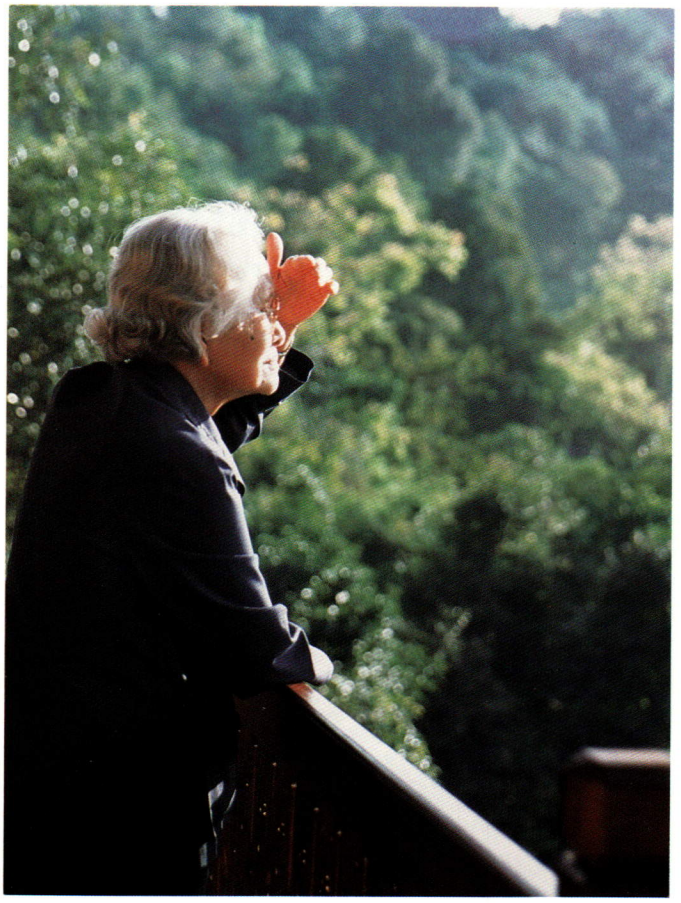

ทอดพระเนตรภูมิทัศน์ดอยตุงจากระเบียงอาคารบริการนักท่องเที่ยว

ศาลาขายตั๋วและทางลงชมสวนแม่ฟ้าหลวง

ทรงพระดำเนินชมแปลงไม้ดอกไม้ประดับในสวนแม่ฟ้าหลวง หลังจาก ททท. น้อมเกล้าฯ ถวายเมื่อวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๕

อาคารอำนวยการบนดอยตุง และกระเช้าไม้ดอกงดงามที่แขวนประดับริมลานจอดรถ

"ต้นตุง" กลางลาน และสวนแขวน

สวนประติมากรรมมีรูปปั้นเด็กต่อตัว ฝีมือนางมีเซียม ยิบอินซอย เป็นศูนย์กลาง จัดเป็นลานดอกไม้รูปพัด

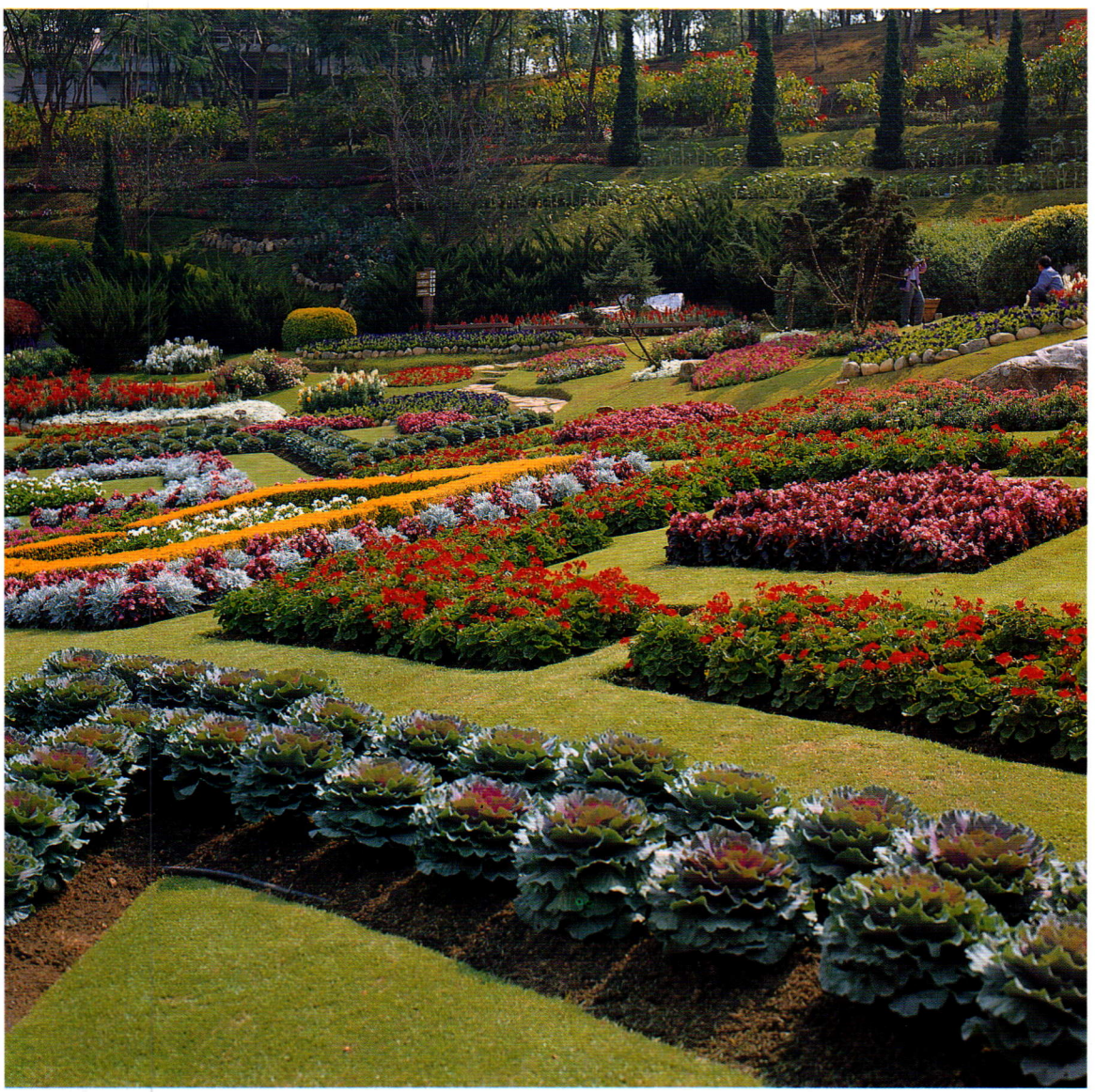

ลานดอกไม้รูปพัดจะตกแต่งบริเวณรอบ ๆ เป็นเหมือนลายผ้า มีพันธุ์ไม้กว่า ๗๐ ชนิด ปลูกและจัดไว้อย่างเป็นระเบียบหลากสีสวยงาม

ทรงพระสำราญกับการตัดแต่งพรรณไม้ตามพระระเบียงและทอดพระเนตรสวนไม้ดอก สวนครัว รอบๆ พระตำหนักดอยตุง

สวนรุกขชาติแม่ฟ้าหลวง ตั้งอยู่ที่ดอยช้างมูบ ซึ่งเป็นดอยสูงที่สุดของเทือกเขานางนอน สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ๑,๕๐๙ เมตร สภาพเป็นสันเขาที่มีพื้นที่ค่อนข้างราบ มองเห็นทัศนียภาพโดยทั่วไปของดอยตุงได้อย่างกว้างขวาง แต่ภูมิทัศน์โดยรอบที่สวยงามได้ถูกทำลายลงเพื่อการทำไร่เลื่อนลอยและปลูกพืชเสพติดจนหมดสภาพป่าโดยสิ้นเชิง มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ ได้สนองพระราชดำริโดยประสานกับกรมป่าไม้ ขุดล้อมต้นไม้ขนาดใหญ่จากสองข้างทางที่กรมทางหลวงขยายถนน เคลื่อนย้ายขึ้นไปปลูกบนดอยช้างมูบเพื่อเป็นการ "ชุบชีวิตต้นไม้ถวายสมเด็จย่าเนรมิตป่าดอยตุง"

เสด็จฯ ทอดพระเนตรการยกซ่อต่อกิ่งต้นไม้บนดอยช้างมูบ

ต้นไม้ขนาดใหญ่ที่กรมป่าไม้ขุดล้อมขึ้นไปปลูกบนสวนรุกขชาติแม่ฟ้าหลวง ดอยช้างมูบ จำนวน ๑๔ ต้น มีทั้งไทรย้อย นิโครธ โพธิ์ ไทรก้านแดง กร่าง ผักเฮือด ไทร-สารภี บางต้นมีอายุมากกว่า ๕๐๐ ปี ได้รับการต่อกิ่งก้านจัดแต่งให้เป็นพุ่ม กำลังแตกกิ่งใบงดงาม

กุหลาบป่าและกุหลาบพันปีที่เจ้าเมืองเชียงตุงน้อมเกล้าฯ ถวาย ๒๐๐ ต้น กำลังผลิดอกบานบนดอยช้างมูบ

ปลายเดือนธันวาคม ดอกซากุระเมืองไทยหรือนางพญาเสือโคร่งจะบานสะพรั่งทั้งดอยช้างมูบ

พระราชจริยวัตร
และพระราชอัธยาศัย

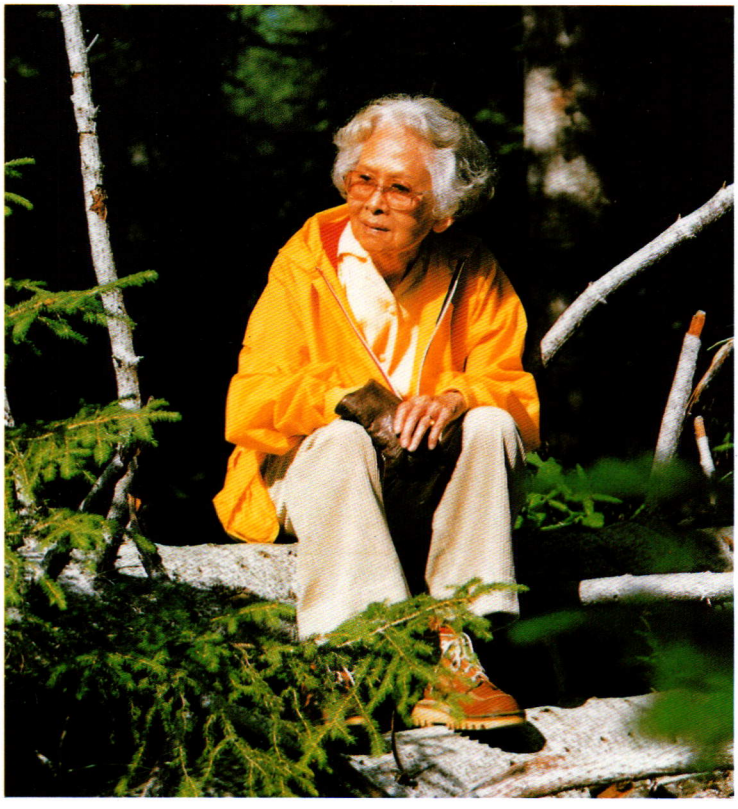

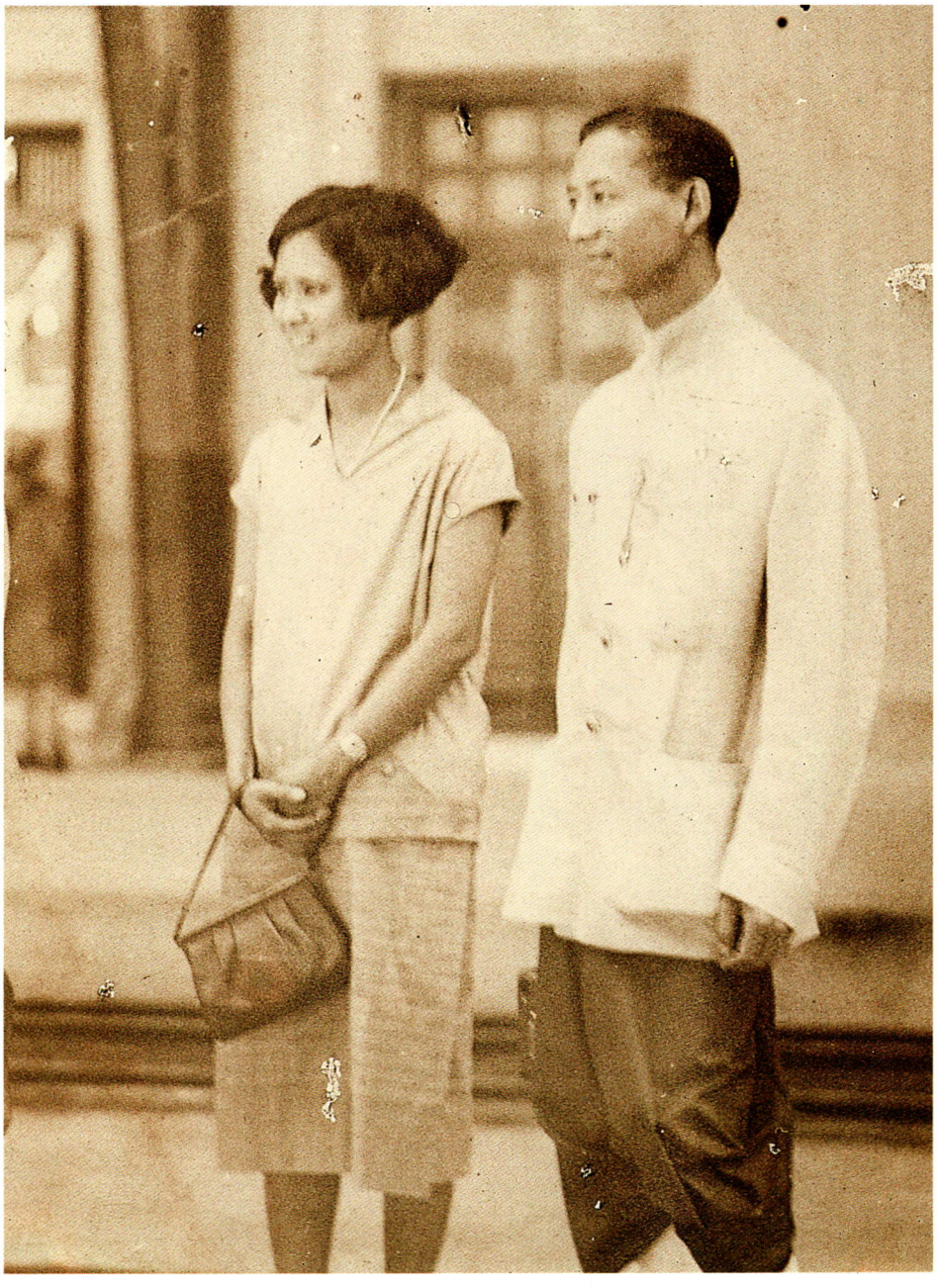

พระราชจริยวัตรและพระราชอัธยาศัย

"...ด้วยสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสงขลานครินทร์ ได้ประทานข่าวเล่ามาเป็นเรื่องส่วนพระองค์ว่า บัดนี้พระองค์ท่านได้ชอบรักกันโดยเที่ยงธรรมกับนางสาวสังวาลย์ ตะละพัต นักเรียนของสมเด็จพระมาตุจฉาเจ้า พระบรมราชเทวี ซึ่งได้ออกมาศึกษาวิชาแพทย์พร้อมกับพระยาชนินทร์ภักดีที่สหปาลีรัฐอเมริกา เมื่อ ศก ๒๔๖๐ และเวลานี้อายุประมาณ ๑๘ ปี แต่ยังไม่ทรงคิดจะแต่งงานจนกว่านางสาวสังวาลย์จะได้เล่าเรียนอยู่ต่อไปอย่างน้อยอีกปีเศษ

ข้าพระพุทธเจ้าทราบเกล้าฯ ดังนี้แล้ว ได้ไปเฝ้าท่านที่เมืองบอสตัน เพื่อเปนโอกาศจะได้กราบทูลถามความละเอียดต่อไป ก็มีความยินดีที่ได้ฟังรับสั่งว่า พระองค์ท่านทรงตระหนักแน่พระทัยในความดีของนางสาวสังวาลย์ ว่าเปนผู้ประกอบไปด้วยคุณสมบัติวิชาความรู้ความสามารถเฉลียวฉลาดต้องพระทัยทุกอย่าง ทรงหวังว่าคงจะเปนคู่คำชูพระเกียรติไม่ผิดไปต่อพระราชนิยมได้ แม้หากว่าจะขาดอยู่เพียงยศ แต่เมื่อมีความดีแล้ว ยศก็ย่อมเปนของที่ควรยกขึ้นได้ภายหลัง..."

ความข้างต้นเป็นตอนหนึ่งในหนังสือของพระยาประภากรวงศ์ อัครราชทูตสยาม ณ กรุงวอชิงตัน กราบทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๖๑ เพื่อแจ้งข่าวการตัดสินพระทัยของสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ครั้งทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสงขลานครินทร์ ที่จะทรงเลือกสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี หรือนางสาวสังวาลย์ ตะละภัฏ ในเวลานั้นเป็นคู่ชีวิต ซึ่งต่อมาสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนสงขลานครินทร์ ก็ได้กราบบังคมทูลสมเด็จพระบรมราชชนนี คือ สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า มีความตอนหนึ่งแสดงถึงความมั่นพระทัยในคุณงามความดีของนางสาวสังวาลย์ผู้ซึ่งจะทรงร่วมชีวิตด้วย ว่า

"สังวาลย์เป็นกำพร้า...แต่งงานแล้วก็มาใช้นามสกุลหม่อมฉัน หม่อมฉันไม่ได้เลือกเมียด้วยสกุลรุนชาติ ต้องเกิดเป็นอย่างนั้น ต้องเกิดเป็นอย่างนี้ คนเราเลือกเกิดไม่ได้ หม่อมฉันเลือกคนดีทุกข์สุขเป็นเรื่องของหม่อมฉันเอง"

เอกสารและถ้อยความทั้งสองกล่าวได้ว่าเป็นหลักฐานสำคัญชิ้นหนึ่งในประวัติศาสตร์ไทย เพราะถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการเป็นที่รับทราบและยอมรับในการก้าวเข้าสู่ฐานะและภารกิจใหญ่หลวงที่นางสาวสังวาลย์ ตะละภัฏ ในครั้งนั้น ต้องเผชิญต่อไปภายภาคหน้า กาลเวลาที่หมุนเวียนผ่านไปวันแล้ววันเล่า ปีแล้วปีเล่า ได้เป็นเครื่องพิสูจน์ว่า การตัดสินพระทัยของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนสงขลานครินทร์เมื่อ ๗๐ กว่าปีก่อนนั้น เป็นการตัดสินพระทัยที่เป็นคุณแก่ชาติบ้านเมืองอย่างใหญ่หลวง

นอกเหนือจากการพระราชทานพระกำเนิดพระราชโอรส ผู้ซึ่งได้ทรงเป็นพระมหากษัตริยาธิราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณธรรมล้ำเลิศของราชอาณาจักรไทยถึงสองพระองค์แล้ว สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ยังได้ทรงดำเนินพระชนมชีพด้วยการปฏิบัติพระราชกรณียกิจอันเป็นคุณอันประเสริฐแก่ประเทศชาติและประชาชนชาวไทยอยู่เป็นนิจตลอดพระชนมชีพ

กล่าวได้ว่า สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงเป็นสตรีที่มีคุณลักษณะพิเศษยากที่จะพบในสตรีหรือปัจเจกชนใด ยามที่เสด็จสู่สวรรคาลัย ทรงได้รับความอาลัยรัก ความรู้สึกทุกข์โทมนัสและเสียงร่ำไห้จากพสกนิกรทั้งประเทศ งานพระบรมศพของพระองค์ มีราษฎรหลั่งไหลจากทั่วทุกสารทิศเดินทางมาถวายบังคมพระบรมศพเป็นเรือนล้าน และต่างร่วมกันสำแดงความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณด้วยการจัดพิธีและกิจกรรมต่าง ๆ ก็ดี การบริจาคทรัพย์โดยเสด็จพระราชกุศลในกิจการต่าง ๆ ก็ดี ล้วนแต่เป็นเครื่องหมายแห่งความรักและภักดีที่อาณาประชาราษฎร์มีต่อพระองค์อย่างท่วมท้น

หากจะประมวลพระราชจริยวัตร พระราชอัธยาศัย แนวพระราชดำริ พระปรีชาญาณ และพระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติตลอดพระชนมชีพมากล่าว ก็คงไม่สามารถสรรหาถ้อยคำใดมาพรรณนาพระเกียรติคุณได้ทั้งหมดทั้งสิ้น จึงได้อัญเชิญมาแต่เพียงสังเขป เพื่อเป็นสิ่งระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณที่มีต่อพสกนิกรและชาติบ้านเมืองตราบจนเวลาห้วงสุดท้ายแห่งพระชนมชีพ

ความเป็นผู้ครองสติมั่นคงเข้มแข็ง

ความพลัดพรากจากผู้เป็นที่รักและเปรียบประดุจร่มโพธิ์ร่มไทรของชีวิตได้มาสู่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีอีกวาระหนึ่ง หลังจากที่ต้องทรงสูญเสียพระชนกชูและพระชนนีคำเมื่อยังทรงพระเยาว์ก็คือ การสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก เมื่อพ.ศ. ๒๔๗๓ ครั้งทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมขุนสงขลานครินทร์ พระชนมายุเพียง ๓๘ พรรษา ในขณะนั้น สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงมีพระชนมายุ ๒๙ พรรษา ต้องทรงรับพระราชภาระอบรมเลี้ยงดูพระราชโอรสธิดา ๓ พระองค์ ซึ่งยังทรงพระเยาว์นัก มีพระชนมายุ ๖-๔-๒ พรรษา ตามลำดับ แต่เพียงพระองค์เดียว ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของบ้านเมือง ท่ามกลางพระประยูรญาติของพระราชสวามีซึ่งเป็นเจ้านายและพระราชวงศ์ชั้นสูง ในขณะที่พระองค์ทรงเป็นสตรีสามัญชน เป็นลูกกำพร้า บรรดาญาติมิตรข้างฝ่ายพระชนกพระชนนีก็มีอยู่ไม่มากนัก และพระองค์ได้ตามเสด็จสมเด็จพระบรมราชชนก ไปประทับศึกษาอยู่ในต่างประเทศ โดยทรงดำรงพระชนมชีพอย่างเรียบง่ายในต่างแดนเป็นส่วนใหญ่

หากแต่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงเป็นสตรีที่มีคุณลักษณะพิเศษไม่ว่าจะเป็นด้านพระราชอัธยาศัย พระราชจริยวัตร พระสติปัญญา และกำลังพระราชหฤทัยที่เข้มแข็ง จึงทรงสามารถนำครอบครัวน้อย ๆ ของพระองค์ผ่านพ้นห้วงเวลาแห่งความทุกข์โทมนัสและปัญหาอุปสรรคทั้งปวงไปได้อย่างดีเยี่ยม ทำให้ชาวไทยได้มีพระมหากษัตริย์ที่ประเสริฐสุดถึงสองพระองค์ก็ด้วยสองพระหัตถ์และพระสติปัญญาที่ทรงโอบอุ้มอภิบาล

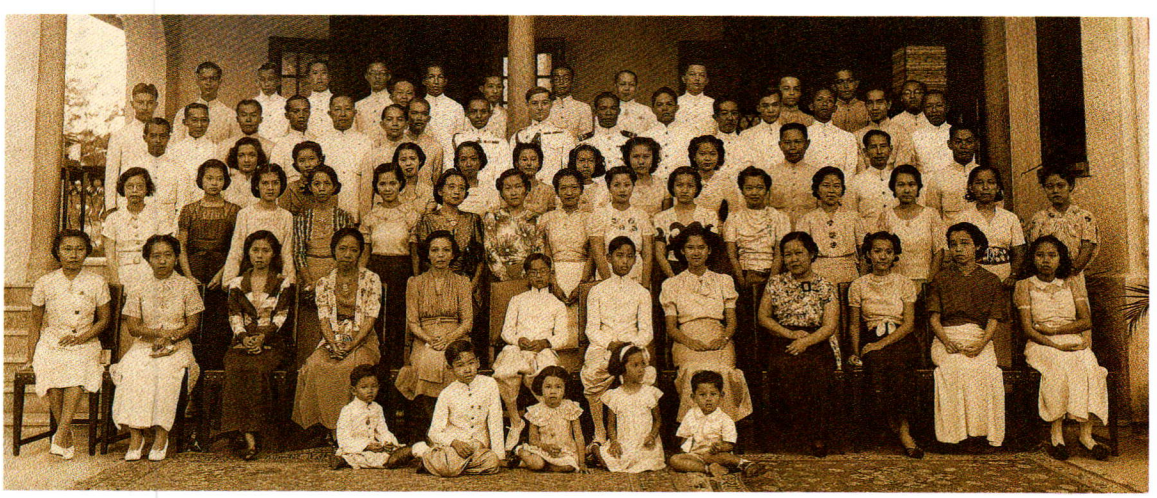

ราชนัดดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงฉายพระรูปร่วมกัน ณ วังของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาชัยนาทนเรนทร

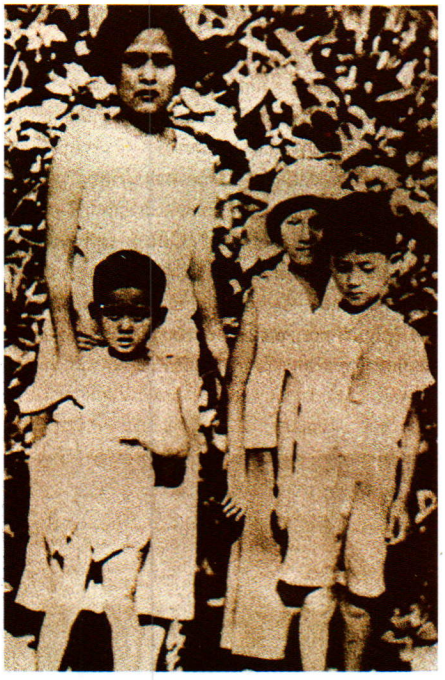

เสด็จฯไปเฝ้าสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ที่วังสระปทุม

มีการเล่าขานสืบต่อกันมาถึงอนุชนรุ่นหลังด้วยความประทับใจ ชื่นชมและสรรเสริญในความมีพระสติปัญญาเลิศล้ำของสมเด็จพระบรมราชชนนีว่า เมื่อสมเด็จพระบรมราชชนกสิ้นพระชนม์นั้น สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าทรงเป็นห่วงชีวิตในอนาคตของพระสุณิสาและพระราชนัดดามาก เมื่อสมเด็จพระบรมราชชนนี ทรงพาพระราชโอรสองค์สุดท้องขึ้นเฝ้า สมเด็จพระพันวัสสาฯ ทรงขอสัญญาจากสมเด็จพระบรมราชชนนีว่า พระองค์จะไม่ทรงเปลี่ยนแปลงทางเดินของชีวิต และสมเด็จพระพันวัสสาฯ ก็จะทรงสัญญาว่าจะไม่ทรงเข้าไปก้าวก่ายในการอภิบาลพระราชนัดดาทั้งสามพระองค์ สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงกันแสง พร้อมกับกราบบังคมทูลว่า พระองค์ไม่ทรงทราบว่าได้ทรงมีเวรกรรมไว้ที่ใดบ้าง

เมื่อได้ทรงฟังดังนั้น สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงสบายพระราชหฤทัยมาก ทรงแน่พระราชหฤทัยว่า พระสุณิสาจะไม่ทรงเปลี่ยนวิถีชีวิต และได้ตรัสกับพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าเยาวภาพงศ์สนิท พระราชธิดาเลี้ยงมีความว่า

"ได้ทอดพระเนตรแม่หม้ายหนักต่อหนักแล้วเมื่อเป็นหม้ายใหม่ ๆก็ร้องไห้คร่ำครวญจงรักภักดีแต่พอไม่กี่วันก็ได้ใหม่" รับสั่งชมพระสุณิสาว่า *"...สังวาลย์เป็นคนฉลาด แม้กำลังตกอยู่ในความทุกข์การจะตอบก็ยังมีสติไตร่ตรองก่อนตอบ หาได้ยากในผู้หญิงทั่วไป ฉันจึงแน่ใจ"*

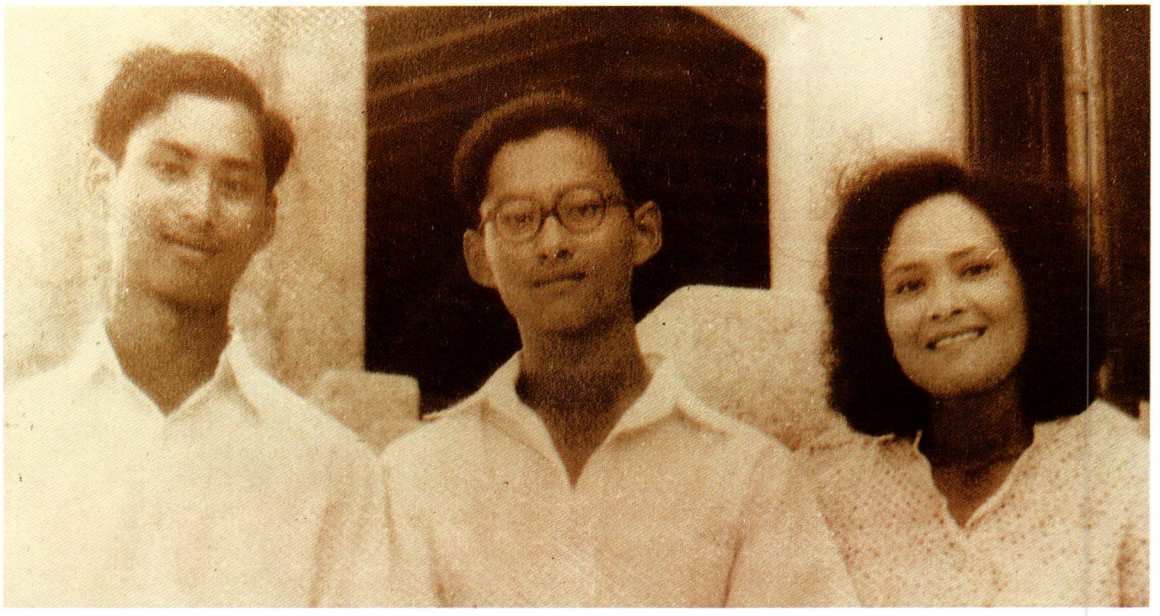

ระหว่างที่ต้องทรงอภิบาลพระราชโอรสธิดามาแต่เพียงลำพัง สมเด็จพระบรมราชชนนีได้ทรงเผชิญกับความทุกข์ในพระชนมชีพอีกหลายครั้งหลายคราและยังต้องทรงแก้ไขปัญหาสำคัญต่าง ๆ หลายเรื่อง อาทิ การตัดสินพระทัยเกี่ยวกับการเสด็จขึ้นครองราชสมบัติของพระราชโอรส การติดต่อกับรัฐบาลเกี่ยวกับการอภิบาลยุวกษัตริย์ การตัดสินพระทัยเลือกสถานที่ประทับในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ เพื่อความปลอดภัยและเพื่อการศึกษาของพระราชโอรสธิดา อย่างไรก็ตาม ความทุกข์โทมนัสครานใดก็คงไม่สุดแสนสาหัสท่วมท้นพระราชหฤทัยเท่ากับการสูญเสียพระราชปิโยรสพระองค์ใหญ่ คือ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ซึ่งสวรรคตขณะมีพระชนมพรรษา ๒๑ พรรษา ถึงกระนั้น สมเด็จพระบรมราชชนนีก็ได้ทรงมีพระปรีชาสามารถครองพระองค์ผ่านพ้นภาวะวิกฤตมาได้ด้วยพระสติปัญญาและกำลังพระราชหฤทัยที่มั่นคง เข้มแข็ง ล้ำเลิศ

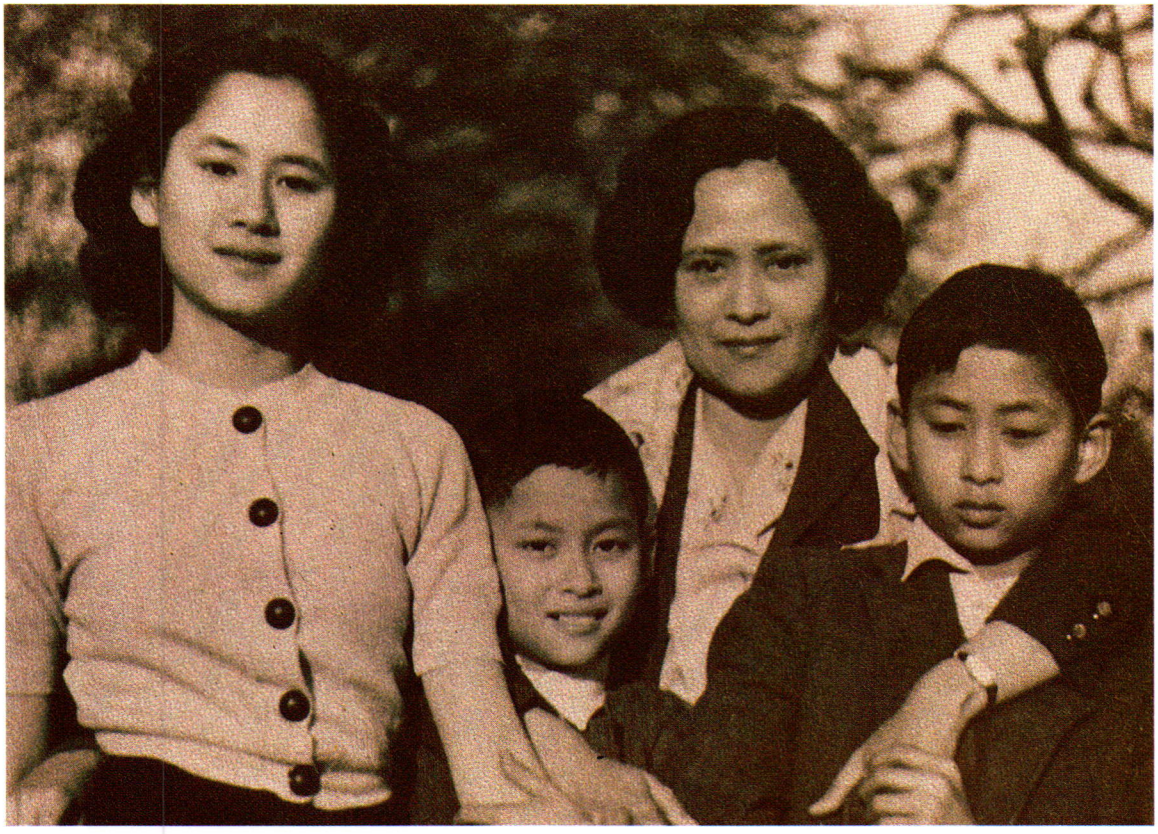

ทรงเป็น "ชนนีดี"

"นราเอกจุจริยา" กุมาร กุมารีใด ไร้นิราศ ปราศจากพ่อ ยังแต่แม่ผู้เดียวก็พอแลพอเหลียว ชื่อว่าอยู่พร้อมทั้งบิดาและมารดา ทารกา ทารกผู้ใด ไร้นิราศปราศจากแม่ ยังแต่พ่อผู้เดียว ก็เปล่าเปลี่ยว ได้ชื่อว่าสูญสิ้นทั้งบิดาและมารดา ถึงจะประโลมรักษาเล่าก็ไม่ถึงใจ

คาถาจากเวสสันดรชาดกข้างต้นนี้ อาจเปรียบได้กับครอบครัวมหิดลภายหลังการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนสงขลานครินทร์ ด้วยสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ได้ทรงแสดงให้ปรากฏเป็นที่ประจักษ์แก่หมู่ชนทั้งหลายถึงพระคุณสมบัติแห่งการเป็นมารดาที่ประเสริฐ ทรงรับพระราชภาระเป็นหัวหน้าครอบครัว อภิบาลพระราชโอรสธิดาได้อย่างดีเลิศ พระปรีชาสามารถสะท้อนออกมาให้เห็นได้จากพระราชจริยวัตรที่งดงามและพระสติปัญญาเฉลียวฉลาดของพระราชโอรสธิดาทุกพระองค์ ซึ่งเป็นที่ชื่นชมพ้องต้องกันทั้งบุคคลที่ใกล้ชิดและพสกนิกรทั่วไปว่าเป็นเพราะมีพระราชชนนีที่ดี

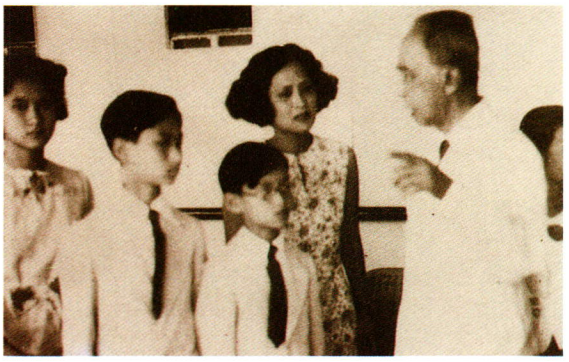

เสด็จฯไปเฝ้าสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ณ ที่ประทับที่เมืองปีนัง พ.ศ. ๒๔๘๑

เสด็จฯเยี่ยมสถานกงสุลที่เมืองปีนัง(แถวหน้าจากซ้ายคือพระอาจารย์เพ็บพี)

สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าได้ทรงออกพระโอษฐ์ชมว่า *"ชนนีอบรมดี"* พระประยูรญาติชั้นผู้ใหญ่ เช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ก็ทรงสรรเสริญไว้ในลายพระหัตถ์ถึงพระธิดาของพระองค์ตอนหนึ่งว่า *"...พ่อไม่เคยคิดคาดเลยว่าจะเป็นผู้หญิงที่มีแต่ปัญญาสามารถเพิ่งมาสังเกตในคราวนี้ รู้จักวางพระองค์เหมาะดีทุกสถาน ใครคุ้นก็ต้องนับถือ และค่อยคลายห่วงสมเด็จพระอานันทมหิดล เพราะมีชนนีดีด้วย..."* ส่วนนายเพ็บพี (Mr. Pepys) พระอาจารย์ชาวอังกฤษของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลก็ได้กล่าวยกย่องว่า *"สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพัฒนาพระอุปนิสัยให้มีความรับผิดชอบสูง และทุกคนต่างยอมรับว่าพระองค์ทรงได้รับการอบรมเลี้ยงดูที่ดีเยี่ยมจากพระราชชนนี"*

การอภิบาลหรือการอบรมเลี้ยงดูพระราชโอรสธิดาอย่างดีเยี่ยมของสมเด็จพระบรมราชชนนี ก็คือ ทรงเอาพระราชหฤทัยใส่ถี่ถ้วนนับตั้งแต่พระพลานามัย การศึกษาหาความรู้ การอบรมขัดเกลาพระกริยาอัธยาศัย การสร้างเสริมพระอุปนิสัยที่ดีงาม รวมทั้งทรงเอาพระราชหฤทัยใส่ในกิจการทุกเรื่องที่เกี่ยวกับพระชนมชีพของพระราชโอรสธิดา ดังที่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ได้ทรงบรรยายไว้ในพระนิพนธ์เรื่อง **"เจ้านายเล็ก ๆ-ยุวกษัตริย์"** ตอนหนึ่งว่า

"ชีวิตก็ผ่านไปเรื่อย ๆ แม่จัดการเรียน การเล่น การออกสังคมของเรา ท่านดูแลอาหาร ความสะอาด และสุขภาพ เราต้องทำทุกอย่างเป็นเวลา เช่น การกิน การนอน การไปโรงเรียน การเล่น นาน ๆที ถ้าเราไม่ทำตามที่ต้องทำจะถูกทำโทษหรือถูกตี โดยมีการอธิบายกันก่อนว่าทำไมจึงถูกตี บางครั้งจะมีการเจรจากันว่าควรตีกี่ครั้ง แล้วบางครั้งถ้าควรตีให้เจ็บ ๆ แม่ก็จะสั่งให้มหาดเล็กไปเก็บก้านมะยมและรูดใบออกมาให้ พระองค์ชาย (รัชกาลที่ ๘) มักจะเป็นผู้ชอบแหย่คน รังแกคนที่นั่ง ๆ อยู่ เช่น ผลักเขาหรือตีเขา ครั้งหนึ่ง เมื่อไปอยู่ที่เมืองโลซานแล้ว จะต้องมีการลงโทษ เพราะพระองค์ชาย

ทรงหวีพระเกศา

ชอบไปแกล้งลูกของผู้เฝ้าบ้านซึ่งตัวเล็กที่สุดในจำนวนเด็กที่วิ่งๆ อยู่ตามแถวนั้น อายุประมาณ ๔ - ๕ ขวบ พี่น้องสององค์ตั้งชื่อเขาว่า 'เด็กคนเล็ก' และเมื่อเรียก 'เด็กคนเล็ก' เป็นภาษาไทย เด็กคนนี้ก็จะโผล่มาทุกที บางครั้งก็โยนของให้กินจากระเบียง เช่นเม็ดแตงโม ซึ่งเด็กคนนี้ก็กินทั้งเปลือก วันหนึ่งพระองค์ชายก็ไปผลักเด็กคนนี้ในที่อันตราย คือ ที่บันได แม่จึงพูดว่า 'เตือนมาหลายทีแล้ว คราวนี้เห็นจะต้องตี คิดว่าควรจะตีสักกี่ที' พระองค์ชายตอบว่า 'หนึ่งที' แม่ก็ตอบว่า 'เห็นจะไม่พอ เพราะทำมาหลายที ควรเป็นสามที' จึงได้ตกลงกันเช่นนั้น ตั้งแต่นั้นมาก็ไม่ได้ผลักเขาอีก...แต่ส่วนมากและอย่างยิ่งเมื่อโตขึ้นแล้ว แม่จะใช้วิธีอธิบายสิ่งที่ควรไม่ควร สิ่งที่ดีไม่ดี โดยพูดจากันด้วยเหตุด้วยผล ครั้งหนึ่ง พระองค์ชายมาถามอะไรแม่ที่น่าจะหาคำตอบได้เอง แม่จึงบอกว่า ควรใช้สมองคิดเสียบ้าง เดี๋ยวสมองจะเป็นสนิมเสีย..."

หลักการอภิบาลพระราชโอรสธิดาของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเมื่อ ๗๐ ปีมาแล้ว ยังคงเป็นหลักการที่ดีและทันสมัยเสมอ เหมาะสมที่จะใช้ในการอบรมเยาวชนให้เป็นสมาชิกที่มีคุณภาพของชาติบ้านเมือง ในที่นี้ขอยกความตอนหนึ่งในบทความเรื่อง **"สมเด็จย่าแม่ฟ้าหลวงประเสริฐสุดประวัติศาสตร์ฤาอาจหา"** เรียบเรียงโดย นางสาวศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล ที่ได้สรุปหลักการของสมเด็จพระบรมราชชนนี เกี่ยวกับการเลี้ยงดูเด็กโดยประมวลจากข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องไว้ได้ ๙ ประการดังนี้

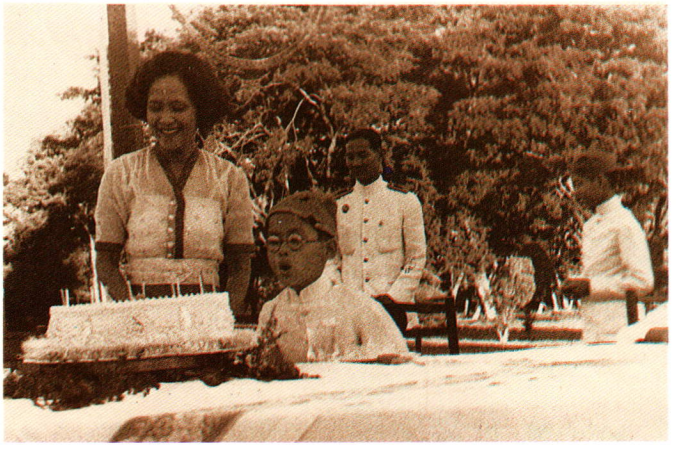

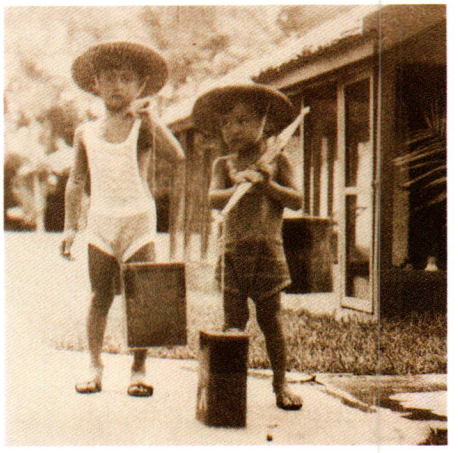

๑. การดูแลเด็กให้มีสุขภาพอนามัยดี ได้รับประทานอาหารที่ถูกต้องตามหลักโภชนาการ

๒. การฝึกหัดให้เด็กมีระเบียบวินัยทั้งกายและใจโดยไม่เข้มงวดจนเกินไป การมีระเบียบวินัยหมายถึง การรู้จักควบคุมตนเอง ไม่ต้องมีผู้อื่นมาบังคับ

๓. การส่งเสริมพัฒนาเด็กทางด้านความคิด ให้รู้จักพิจารณาตัดสินใจด้วยตนเอง

๔. การสอนให้เด็กมีความรับผิดชอบ และเคารพในสิทธิของผู้อื่น

๕. การสอนให้เด็กรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และฝึกหัดทำงานต่าง ๆ ด้วยตนเอง

๖. การอบรมสั่งสอนเด็กในเรื่องศาสนา จริยธรรม เช่น สอนเรื่องความซื่อสัตย์สุจริต การมีความเมตตากรุณา

๗. การสอนให้เด็กคิดถึงประโยชน์ของส่วนรวม ทำงานเพื่อชาติบ้านเมือง

๘. การให้เด็กได้สนุกสนานกับกิจกรรมต่าง ๆ ตามวัยของตน

๙. การให้เด็กมีชีวิตที่เรียบง่าย เป็นธรรมชาติ ประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือย สุรุ่ยสุร่าย

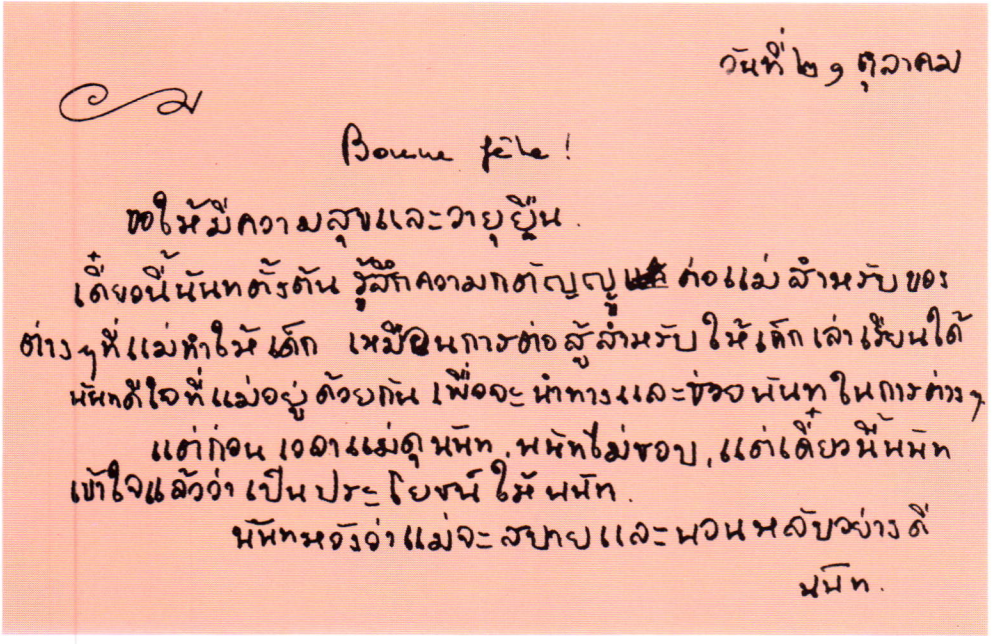

วันที่ ๒๑ ตุลาคม

Bonne fête !

ขอให้มีความสุขและวายุยืน.

เดี๋ยวนี้นัทตั้งต้นรู้สึกความกตัญญูต่อแม่สำหรับของต่างๆที่แม่ทำให้เด็ก เหมือนการต่อสู้สำหรับให้เด็กเล่าเรียนได้ นัทดีใจที่แม่อยู่ด้วยกัน เพื่อจะนำทางและช่วยนัทในการต่างๆ แต่ก่อนเวลาแม่ดุนัท, นัทไม่ชอบ, แต่เดี๋ยวนี้นัทเข้าใจแล้วว่าเป็นประโยชน์ให้นัท.

นัทหวังว่าแม่จะสบายและพวนหลับอย่างดี

นัท.

บัตรถวายพระพรเนื่องในวันพระราชสมภพจากสมเด็จพระราชปิโยรสพระองค์ใหญ่

ความเป็นผู้นำ

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เคยพระราชทานพระราชาธิบายแก่ผู้กราบบังคมทูลถามถึงพระราชดำริเกี่ยวกับคุณลักษณะของผู้นำว่า จะต้องประกอบด้วยลักษณะสำคัญ ๓ ประการ ได้แก่

๑. มีความตั้งใจจริง หมายถึง คิดจริง ทำจริง ตัดสินใจทันทีและมีความเฉียบขาด

๒. มีทรัพย์สำหรับจับจ่ายใช้สอย

๓. มีเกียรติ (หรืออำนาจ) ซึ่งจะทำให้ได้รับความร่วมมือ ความช่วยเหลือจากผู้อื่นอย่างดี

โดยรับสั่งว่าถ้าขาดคุณลักษณะประการใดประการหนึ่งแล้ว ก็ยากที่จะทำงานลุล่วงไปได้ คุณลักษณะของผู้นำดังกล่าว พระองค์ทรงสรุปจากประสบการณ์ในพระชนมชีพส่วนพระองค์เอง

พสกนิกรจังหวัดเชียงราย ทูลเกล้าฯ ถวายเงินโดยเสด็จพระราชกุศล ตามพระราชอัธยาศัย

ทรงเป็นประธาน ในการประชุม พอ.สว.

เคยมีรับสั่งว่า งานที่ทรงทำ คนอื่นเขาก็อยากทำ แต่ทำไม่ได้ ที่พระองค์ทรงทำได้สำเร็จก็เพราะ *"มีลูกเป็นพระเจ้าแผ่นดิน"*

อย่างไรก็ตาม จากกาลเวลายาวนานที่ผ่านมา พสกนิกรก็ได้ตระหนักกันว่า เหนือปัจจัยอื่นใดที่ทำให้พระองค์ท่านทรงถึงพร้อมซึ่งพระคุณลักษณะของความเป็นผู้นำ และได้ทรงใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อบ้านเมือง ก็คือพระคุณธรรมประเสริฐที่สั่งสมอยู่ในน้ำพระราชหฤทัย ได้แก่ การยอมรับและยกย่องบุคคลอื่นผู้มีส่วนร่วมในกิจการงานทั้งปวง ในการอุทิศพระองค์บำเพ็ญประโยชน์ต่อประเทศชาติ พระองค์ไม่เคยรับสั่งว่า โครงการในพระราชดำริต่างๆ นั้น สำเร็จได้ด้วยพระปรีชาสามารถของพระองค์ แต่รับสั่งอยู่เสมอว่า ความสำเร็จเกิดจากความร่วมมือร่วมใจของทุกๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เมื่อมีประชาชน บริษัทห้างร้านต่างๆ ทูลเกล้าฯ ถวายของและเงินโดยเสด็จพระราชกุศล ก็จะทรงใช้เพื่อการกุศล และทรงออกนามผู้ที่ถวายทุกครั้ง เช่น *"คณะนี้ บุคคลนี้ เป็นผู้ให้ฉันมานะ"*

แนวพระราชดำริเกี่ยวกับ "คนดี"

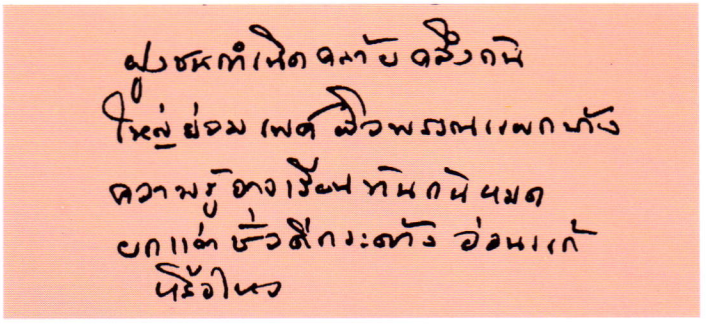

บทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่อัญเชิญมานี้ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงคัดมาด้วยลายพระหัตถ์ ทรงเล่าพระราชทานพระราชธิดาในภายหลังว่า เมื่อทรงอ่านก็โปรด ทรงเห็นด้วยกับสาระในโคลงพระราชนิพนธ์นั้น อาจพิจารณาได้ว่าคงจะทรงใช้เป็นคติในการประพฤติปฏิบัติพระองค์ ตลอดจนเป็นหลักในการทรงพิจารณาบุคคล และพระราชทานคำแนะนำสั่งสอนผู้ที่จะทรงพึงแนะนำสั่งสอนได้ เป็นเครื่องเตือนให้สังวรณ์ระมัดระวังในการประพฤติปฏิบัติตนเพื่อให้เป็นคนดี ซึ่งคนดีตามแนวพระราชดำริของพระองค์ก็คือ *"...จะต้องเป็นคนที่ไม่พูดปดไม่สอพลอ ไม่อิจฉา ริษยา ไม่คดโกง และไม่มีความทะเยอทะยานอย่างบ้าๆ แต่พยายามทำหน้าที่ของตนให้ดี ในขอบเขตของศีลธรรม"*

เมื่อมีพระราชดำริเช่นนี้ พระองค์ก็ได้ทรงปฏิบัติเป็นตัวอย่างเสมอมาตลอดพระชนมชีพ รวมทั้งทรงอบรมสั่งสอนพระราชโอรสธิดา และผู้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท โดยทรงอธิบายว่า การทำหรือปฏิบัติงานใดๆ ต้องปฏิบัติด้วยความบริสุทธิ์ใจ โดยสมควรและเหมาะสม ปราศจากกิเลสตัณหา คือ โลภ โกรธ หลง ถ้าสามารถปฏิบัติได้ หากจะมีความบกพร่องผิดพลาดเพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ถึงพลาดก็พลาดเล็กน้อย ควรแก่การให้อภัย ทรงรับสั่งอยู่เสมอว่า โดยทั่วไปคนที่ทำกรรมดีนั้น บางครั้งก็อาจมีอุปสรรค เช่น ถูกนินทาว่าร้าย และจำต้องมีขันติเพื่อให้สำเร็จประโยชน์ วิธีทำใจตามที่ทรงถือปฏิบัติจนเป็นธรรมชาติของพระองค์ก็คือ ใช้หลักธรรม **"พรหมวิหาร ๔"** ในอันที่จะก่อให้เกิดความสงบสุขแก่โลก โดยเฉพาะ **"เมตตา"** ซึ่งสามารถฝึกหัดและปฏิบัติได้โดยไม่มีขอบเขตและที่สิ้นสุด

ดังนั้น การที่จะทรงใช้บุคคลใดปฏิบัติงานใด สมเด็จพระบรมราชชนนีมักจะทรงเลือกใช้แต่ด้านที่เป็นลักษณะดีของคนเหล่านั้น เพราะทรงตระหนักดีว่า ทุกคนจะเป็นผู้ที่สมบูรณ์ครบถ้วนปราศจากที่ตินั้นคงหายาก

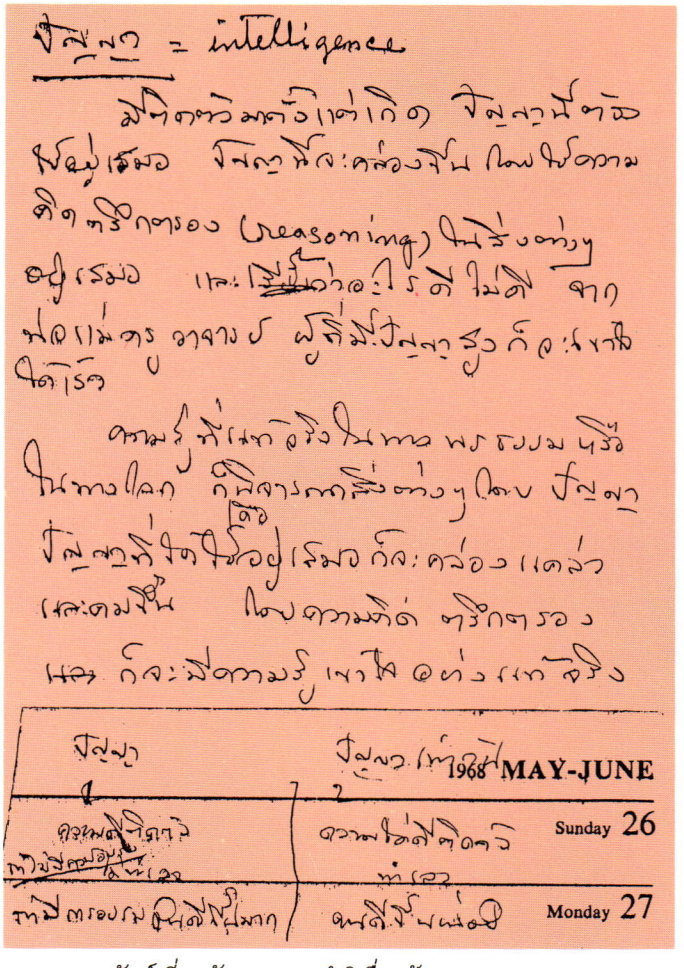

ลายพระหัตถ์เกี่ยวกับพระราชดำริเรื่องปัญญา

ทรงขยันหมั่นเพียรและโปรดความเรียบง่าย

เป็นที่ทราบกันดีในหมู่ข้าราชบริพารและผู้ใกล้ชิดพระยุคลบาทว่า สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงมีพระอุปนิสัยประการหนึ่ง ในการโปรดที่จะทรงงานเอง นายขวัญแก้ว วัชโรทัย รองเลขาธิการพระราชวัง ฝ่ายกิจกรรมพิเศษ ผู้ซึ่งได้อยู่ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทมาแต่วัยเยาว์ ได้เคยแสดงปาฐกถาพิเศษ ในโอกาสที่ทรงเจริญพระชนมายุ ๙๐ พรรษา เล่าถึงพระราชจริยวัตรที่น่ายกย่องและเป็นแบบอย่างที่ดี ตอนหนึ่งว่า เมื่อครั้งประทับอยู่ที่สวิตเซอร์แลนด์ ทรงตัดแต่งต้นไม้เอง เสด็จไปตลาด ทรงจ่ายของเอง ซื้อดอกไม้มาจัด และยังทรงสอนข้าราชบริพารจัดดอกไม้ในแจกันด้วยว่าจัดอย่างไรจึงจะสวย ทรงทำงานบ้านเอง ทรงตัดหญ้าเอง ซึ่งมีรับสั่งว่า การได้ทำงานคือการได้ออกกำลังกาย

นายแก้วขวัญ วัชโรทัย เลขาธิการพระราชวัง ผู้ซึ่งได้ตามเสด็จไปพำนักอยู่ที่พระตำหนักวิลล่าวัฒนา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๙ ได้กล่าวถึงพระราชจริยวัตรอันน่าสรรเสริญยิ่งไว้ตอนหนึ่งในการให้สัมภาษณ์คณะผู้จัดทำหนังสือ **"สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี"** ของโครงการไทยศึกษา ฝ่ายวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ว่า

"...เกิดมาไม่เคยเห็นสุภาพสตรีคนไหนขยันเท่านี้เลย...เมื่อบรรทมตื่น ก็ทรงหางานทำ เสด็จตรวจพระตำหนัก ทรงอยู่อย่างได้ประโยชน์ ไม่ใช่อยู่ไปวันหนึ่งๆ เวลาทรงงาน ทรงลงไปจับทำเอง ไม่ทรงเรียกให้ใครทำใครช่วย สุดแล้วแต่ใครจะมีน้ำใจไปช่วยเอง ที่วิลล่าวัฒนา มีสวนผลไม้ บางชนิดทรงเก็บมาดองหรือทำแยม เช่น แยมเชอรี่ ผลไม้ เช่น แอปเปิ้ล จะทรงนำไปเก็บในห้องเก็บของใต้ดินที่เรียกว่า cave ก่อนจะนำแอปเปิ้ลไปเรียงตามชั้นในห้องเก็บของใต้ดิน ทรงทำความสะอาดห้องเก็บของด้วยพระองค์เอง จะทรงผ้าคลุมเกศา เช่น หมวกที่ใช้เวลาอาบน้ำ แล้วเสด็จลงไปทำความสะอาด ปัดฝุ่น จัดของ ใครที่อยากช่วยงานท่าน ก็ต้องติดตามหาว่าประทับที่ไหน ตามไปช่วยพระองค์ท่านเอง ไม่ทรงเรียกใช้ใครเลย ท่านไม่ทรงชี้นิ้วสั่งงาน..."

พระอุปนิสัยและพระราชจริยวัตรนี้ ได้สืบทอดมาถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่โปรดการทำอะไรด้วยพระองค์เอง เมื่อครั้งประทับในต่างประเทศ ทรงขับรถยนต์เอง ทรงล้างรถเอง ทรงพ่นสีและขัดสีรถเอง โดยไม่ทรงเรียกให้ผู้ใดช่วย เมื่อทรงดนตรีเสร็จก็เช่นกัน ก็จะทรงเก็บใส่กล่องเอง รวมทั้งทรงดูแลรักษาทำความสะอาดเครื่องดนตรีด้วยพระองค์เอง

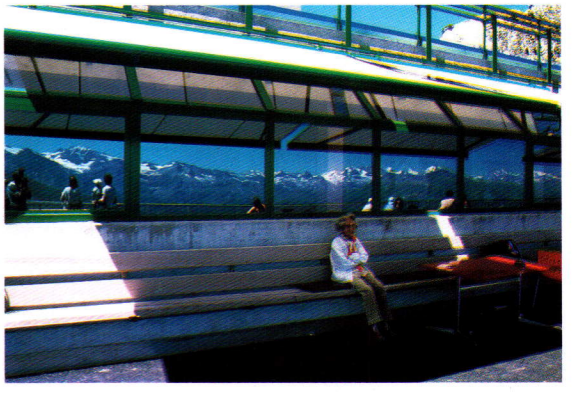

พระราชจริยวัตรที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์

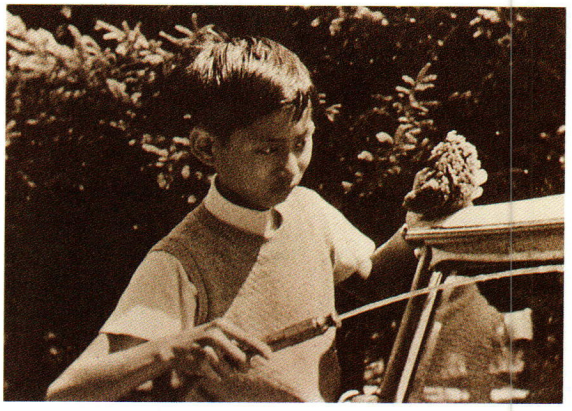

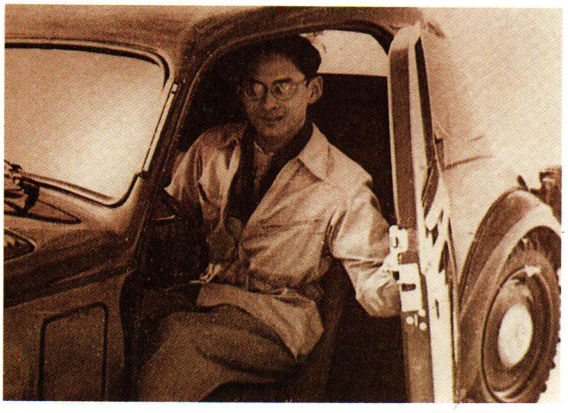

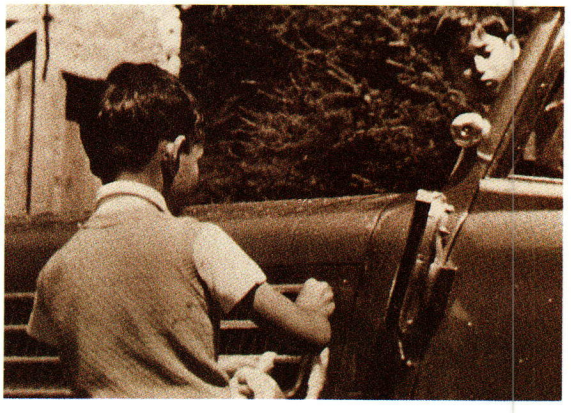

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงมีหลักการสำคัญในการฝึกหัดให้พระราชโอรสธิดาทรงทำงานต่าง ๆ ด้วยพระองค์เอง โดยการกระทำพระองค์ให้เป็นแบบอย่าง และโปรดที่จะให้พระราชโอรสธิดามีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ เหมือนเด็กธรรมดาสามัญ ทรงสอนให้มีความรู้สึกนึกคิดเป็นปุถุชน ไม่ทรงหลงระเริงในสมมติต่าง ๆ ทุกพระองค์ทรงรู้จักทำความสะอาดห้องที่ประทับของพระองค์เอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลก็ทรงลาดพระที่ด้วยพระองค์เอง

เมื่อทรงเจริญพระชนมายุมากขึ้น สมเด็จพระบรมราชชนนีก็ยังทรงดำเนินพระชนมชีพและวางพระองค์เรียบง่ายโดยสม่ำเสมอ เมื่อเสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎร พระองค์ท่านก็ทรงปฏิบัติพระองค์เป็นกันเองกับราษฎรด้วยพระอิริยาบถอ่อนโยน ไม่เก้อเขิน ทรงแสดงออกซึ่งน้ำพระราชหฤทัยเปี่ยมด้วยเมตตาธรรมโดยแท้ ทรงทักทายเด็กและคนชราด้วยการลูบหลังบ้าง จับมือบ้าง จับแก้มเด็กบ้าง และประทับนั่งยอง ๆ เพื่อทรงมีพระราชปฏิสันถารกับพสกนิกรอย่างใกล้ชิด

บทความเรื่อง **"พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจในสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี"** เรียบเรียงโดยนางสาวสุมาลี บำรุงสุขและคณะ ได้สะท้อนภาพพระราชจริยวัตรและน้ำพระราชหฤทัยในการเสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมพสกนิกรของพระองค์ ไว้ตอนหนึ่งว่า

"...เป็นเวลากว่าสามสิบปีแล้ว นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๗ ที่ปวงประชาชนชาวไทยต่างคุ้นเคยกับการติดตามข่าวพระราชกรณียกิจการเสด็จเยี่ยมเยียนพสกนิกรของสมเด็จย่าแม่ฟ้าหลวงของพวกเขาภาพทางโทรทัศน์ฉายให้เห็นสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงโน้มพระองค์ส่งของเล่นต่าง ๆ ให้พวกเด็ก ๆ พระราชทานยาแก่ผู้เจ็บป่วย ทรงขายดอกป๊อบปี้ให้ชาวบ้านชาวเมืองเพื่อหาทุนสงเคราะห์ทหารผ่านศึก ทรงช่วยประชาชน นักศึกษา ข้าราชการ ทำความสะอาดขุดลอกผักตบชวาในคูคลองที่ต่างจังหวัด พระราชทานของที่ระลึกให้แก่อาสาสมัครพอ.สว.และผู้มีจิตกุศลบริจาคเงินให้แก่องค์กรการกุศลต่าง ๆ ทรงเป็นพระบรมวงศ์ชั้นผู้ใหญ่พระองค์แรก ที่โปรดให้ประชาชนทั่วไปที่คอยเฝ้ารับเสด็จข้างทาง มีโอกาสถวายเงินโดยเสด็จพระราชกุศลกับพระหัตถ์ได้ โดยไม่ต้องมีรายชื่อ ไม่ต้องใส่ซอง ไม่ต้องมีพาน ภาพพระองค์ทรงแย้มพระสรวลกับประชาชนทั้งหลาย งามตา ชุ่มชื่นเย็นใจ..."

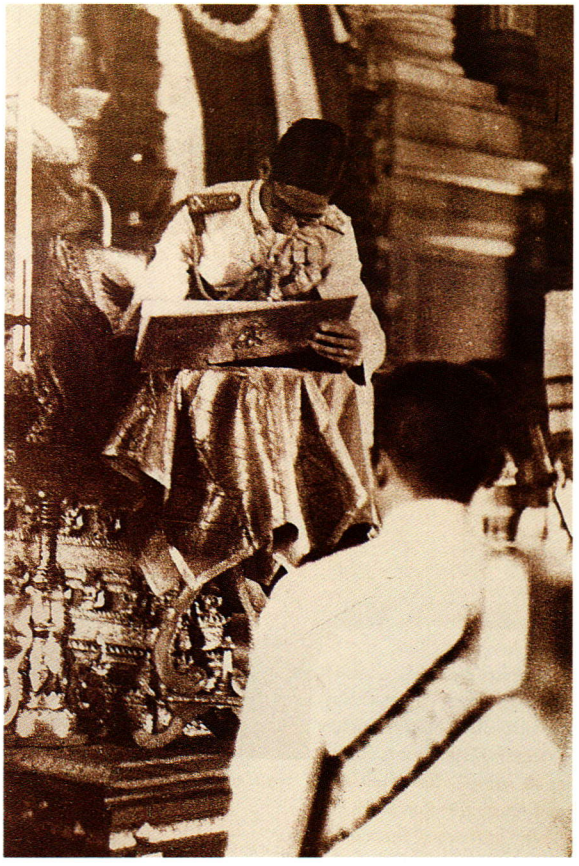

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อานันทมหิดล ทรงลงพระปรมาภิไธยในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๔๘๙

โปรดหลักการประชาธิปไตย

หากพิจารณาจากพระอุปนิสัยและแนวพระราชดำริในการดำรงพระชนมชีพตลอดจนการปฏิบัติพระราชภารกิจน้อยใหญ่ หรือการปฏิบัติพระองค์ต่อบุคคลต่างวัย ต่างฐานะ ต่างเชื้อชาติภาษาที่ต้องทรงพบปะหรือเกี่ยวข้องด้วยในโอกาสต่างๆ กล่าวได้ว่า สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงเลื่อมใสยึดถือและปฏิบัติตามหลักการประชาธิปไตย พระองค์ทรงได้รับการศึกษาและเคยทรงใช้ชีวิตอยู่ในประเทศที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย จึงทรงมีความรู้และได้รับการหล่อหลอมปลูกฝังแนวคิดนี้ ประกอบกับพระคุณลักษณะพิเศษส่วนพระองค์ที่โปรดการใช้พระสติปัญญาไตร่ตรองช่างคิดพิจารณาและมีระเบียบในการดำรงพระชนมชีพ เคยทรงตอบคำกราบบังคมทูลถามของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ที่ว่าพระองค์โปรดอะไรมากที่สุดที่สหรัฐอเมริกา ว่า โปรด **"เสรีภาพ"** และทรงอธิบายความหมายของประชาธิปไตยตามที่ทรงเข้าพระราชหฤทัยพระราชทานนางสาวจิรภา อ่อนเรือง เมื่อสามสิบกว่าปีมาแล้ว มีความตอนหนึ่งว่า

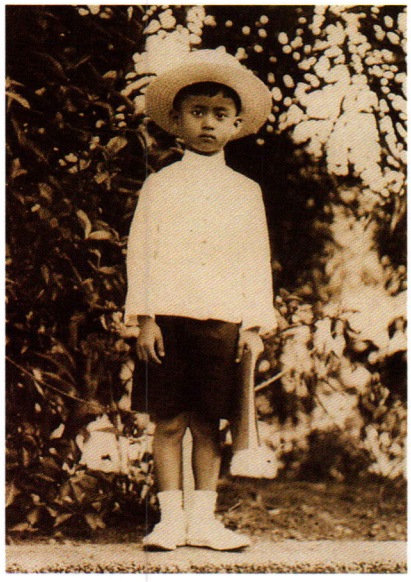

พระราชโอรสทรงเข้าศึกษาที่โรงเรียนเทพศิรินทร์ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๕

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงเยี่ยมราษฎรและทอดพระเนตรความคืบหน้าของโครงการพัฒนาตามพระราชดำริ

"...ประชาธิปไตยที่แท้จริงเป็นเสรีภาพที่มีขอบเขต เป็นต้นว่า ทุกคนย่อมมีสิทธิเสรีภาพที่จะกระทำสิ่งใด ๆ ก็ได้จริง แต่บางสิ่งบางอย่างเราอาจจะทำได้เมื่ออยู่ตามลำพัง และบางสิ่งบางอย่างก็กระทำไม่ได้ เพราะจะต้องคำนึงถึงและเคารพในสิทธิของผู้อื่นเสมอ เช่น การกระทำเสียงเอะอะอึกทึกให้เป็นที่รำคาญของผู้อื่น..."

เมื่อคราวที่พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ต้องรับพระราชภาระยิ่งใหญ่ในการเสด็จขึ้นครองสิริราชสมบัติเพื่อประโยชน์สุขของชาติบ้านเมือง เป็นที่ทราบกันดีว่า ผู้มีส่วนสำคัญในการตัดสินพระราชหฤทัย ก็คือสมเด็จพระบรมราชชนนี และพระองค์ก็ทรงเป็นผู้อภิบาลและอนุสาสน์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ใหม่ซึ่งมีพระชนมายุเพียง ๙ พรรษา ท่ามกลางสภาวการณ์บ้านเมืองที่อยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อสำคัญ เนื่องจากเพิ่งจะมีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองประเทศจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขได้เพียง ๒ ปีเศษ และในระยะเวลาต่อมาไม่นาน สงครามโลกครั้งที่ ๒ ก็อุบัติขึ้นขณะประทับอยู่ ณ ทวีปยุโรป

ในการอภิบาลอบรมยุวกษัตริย์และพระราชโอรสธิดาอีก ๒ พระองค์ สมเด็จพระบรมราชชนนีได้ทรงสอดแทรกวิธีการแบบประชาธิปไตยไว้ด้วย สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ทรงเล่าไว้ในพระนิพนธ์เรื่อง **"เจ้านายเล็ก ๆ-ยุวกษัตริย์"** ว่า สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงวางระเบียบไว้ ถ้าพระราชโอรสธิดาไม่ทรงปฏิบัติตามก็ต้องถูกทำโทษ *"...โดยที่มี*

การอธิบายกันก่อนว่าทำไมจึงถูกตี บางครั้งจะมีการเจรจากันว่า ควรตีกี่ครั้ง...เมื่อโตขึ้นแล้ว แม่จะใช้วิธีอธิบายสิ่งที่ควรไม่ควร สิ่งที่ดีไม่ดี โดยพูดจากันด้วยเหตุด้วยผล"

ในด้านความรับผิดชอบต่อสังคมและบ้านเมืองนั้น พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะทรงอบรมให้พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ดีในระบอบประชาธิปไตย เคยตรัสกับพระยาวิชิตวงศ์วุฒิไกร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๙ มีใจความสรุปว่า *"เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงรับสืบราชสมบัติแล้ว พระราชชนนีก็มีพระประสงค์อันแรงกล้า ที่จะให้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงกระทำหน้าที่ประมุขของชาติให้ได้ประโยชน์เต็มที่ ไม่ใช่สักแต่รับราชสมบัติแล้วก็ไม่พยายามประกอบพระราชกรณียกิจในทางโปลิติกก็ดีหรือในทางทำนุบำรุงไพร่ฟ้าประชาราษฎรก็ดี"*

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ได้เคยพระราชทานสัมภาษณ์แก่คณะผู้จัดทำหนังสือ **"สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี"** ของโครงการไทยศึกษา ฝ่ายวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๕ ตอนหนึ่งว่า

"...ในครอบครัวเรา (ความรับผิดชอบ) เป็นของที่ไม่ต้องคิด เป็นธรรมชาติ สิ่งที่สอนอันแรกคือ เราจะทำอะไรให้เมืองไทย ถ้าไม่มีความรับผิดชอบ จะไปช่วยเมืองไทยได้อย่างไร..."

ผลแห่งการวางรากฐานพระอุปนิสัยและแนวความคิดที่มีเหตุมีผล มีความรับผิดชอบ ทำให้พระราชโอรสธิดาทรงมีบุคลิกภาพที่สง่างาม มีพระราชอัธยาศัยและจริยวัตรงดงามเป็นที่ชื่นชมนิยม รักใคร่และยกย่องสรรเสริญของบุคคลทั่วไปดังเช่นเจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศรประธานสภาผู้แทนราษฎรได้บันทึกถึงพระอุปนิสัยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลด้วยความชื่นชมว่า ทรงมีความเพียรและเฉลียวฉลาดพอควรแก่พระชนมายุ พระทัยโอบอ้อมอารีและมัธยัสถ์ในการใช้สอย ไม่สุรุ่ยสุร่าย นอกจากนี้ได้ตั้งข้อสังเกตว่า

"...การรักษาอนามัยและการอบรมทางบ้าน พระราชชนนีได้เป็นธุระเอาใจใส่เป็นอย่างดี และเลี้ยงดูอย่างฝรั่ง ให้มีความรู้กว้างขวาง มี Democratic ideas ไม่ถือองค์เป็นเจ้า การเรียนก็ดี การเล่นในโรงเรียนเวลาเลิกเรียนแล้วก็ดี คละปะปนกับเด็กอื่นทั่วไป..."

ทุกวันจะทรงหนังสือพิมพ์ประจำวันอย่างถี่ถ้วน และจะทรงจดข้อความที่สนพระราชหฤทัย

ทรงใฝ่พระราชหฤทัยในการศึกษาหาความรู้

นับตั้งแต่พระชนนีคำได้สอนการอ่านหนังสือและสนับสนุนให้ศึกษาเล่าเรียนต่อไปในโรงเรียน ชีวิตของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการที่ได้ทรงอภิเษกสมรสกับสมเด็จพระบรมราชชนก ผู้ซึ่งทรงใฝ่พระราชหฤทัยในการศึกษาและอุทิศกำลังพระวรกาย พระราชทรัพย์ พระสติปัญญา เพื่อสาธารณประโยชน์โดยตลอด ทำให้สมเด็จพระบรมราชชนนีได้ทรงซึมซับพระอุปนิสัยที่จะใฝ่ศึกษาหาความรู้ด้านต่างๆ เพื่อที่จะมาทรงทำประโยชน์ให้แก่สาธารณชนเช่นเดียวกัน นับแต่นั้นซึ่งเป็นเวลากว่า ๘๐ ปีมาแล้ว ได้ทรงผูกพันอยู่กับการศึกษาเล่าเรียนจวบจนกระทั่งบั้นปลายพระชนมชีพ

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงมีพระอุปนิสัยช่างคิดมาตั้งแต่ทรงพระเยาว์ ดังเช่นที่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงเล่าไว้ในพระนิพนธ์ **"แม่เล่าให้ฟัง"** ว่า

"ครอบครัวของแม่เป็นครอบครัวที่ไม่แสดงความรู้สึกออกมาให้เห็นชัดเจน แม่จึงเป็นเด็กที่เงียบๆ ไม่พูดมาก แต่ตามที่แม่เล่า แม่คิดมากและสิ่งที่คิดนั้นก็ไม่ตรงกับสิ่งที่อ่านหรือเห็นหลายอย่าง

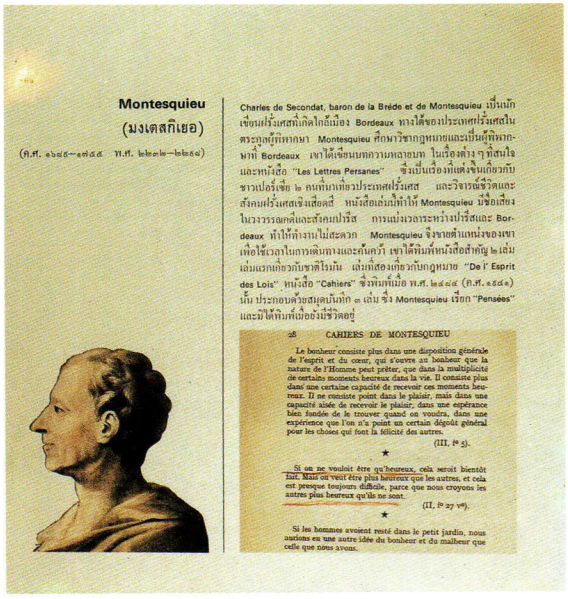

Montesquieu
(มงเตสกิเยอ)
(ค.ศ. ๑๖๘๙–๑๗๕๕ พ.ศ. ๒๒๓๒–๒๒๙๘)

Charles de Secondat, baron de la Brède et de Montesquieu เป็นนักเขียนฝรั่งเศสที่เกิดใกล้เมือง Bordeaux ทางใต้ของประเทศฝรั่งเศสในตระกูลผู้พิพากษา Montesquieu ศึกษาวิชากฎหมายและเป็นผู้พิพากษาที่ Bordeaux เขาได้เขียนบทความหลายบท ในเรื่องต่าง ๆ ที่สนใจและหนังสือ "Les Lettres Persanes" ซึ่งเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นเกี่ยวกับชาวเปอร์เซีย ๒ คนที่มาเที่ยวประเทศฝรั่งเศส และวิจารณ์ชีวิตและสังคมฝรั่งเศสเชิงเสียดสี หนังสือเล่มนี้ทำให้ Montesquieu มีชื่อเสียงในวงวรรณคดีและสังคมปารีส การแบ่งเวลาระหว่างปารีสและ Bordeaux ทำให้ทำงานไม่สะดวก Montesquieu จึงขายตำแหน่งของเขาเพื่อใช้เวลาในการเดินทางและค้นคว้า เขาได้พิมพ์หนังสือสำคัญ ๒ เล่ม เล่มแรกเกี่ยวกับชาติโรมัน เล่มที่สองเกี่ยวกับกฎหมาย "De l' Esprit des Lois" หนังสือ "Cahiers" ซึ่งพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ (ค.ศ. ๑๕๘๑) นั้น ประกอบด้วยสมุดบันทึก ๓ เล่ม ซึ่ง Montesquieu เรียก "Pensées" และมิได้พิมพ์เมื่อยังมีชีวิตอยู่

28 CAHIERS DE MONTESQUIEU

Le bonheur consiste plus dans une disposition générale de l'esprit et du cœur, qui s'ouvre au bonheur que la nature de l'Homme peut prêter, que dans la multiplicité de certains moments heureux dans la vie. Il consiste plus dans une certaine capacité de recevoir ces moments heureux. Il ne consiste point dans le plaisir, mais dans une capacité aisée de recevoir le plaisir, dans une espérance bien fondée de le trouver quand on voudra, dans une expérience que l'on n'a point un certain dégoût général pour les choses qui font la félicité des autres.

(III, f° 5).

★

Si on ne vouloit être qu'heureux, cela seroit bientôt fait. Mais on veut être plus heureux que les autres, et cela est presque toujours difficile, parce que nous croyons les autres plus heureux qu'ils ne sont.

(II, f° 27 v°).

★

Si les hommes avoient resté dans le petit jardin, nous aurions eu une autre idée du bonheur et du malheur que celle que nous avons.

ลายพระหัตถ์ คัดลอกข้อความจากหนังสือปรัชญาเมธีตะวันตก

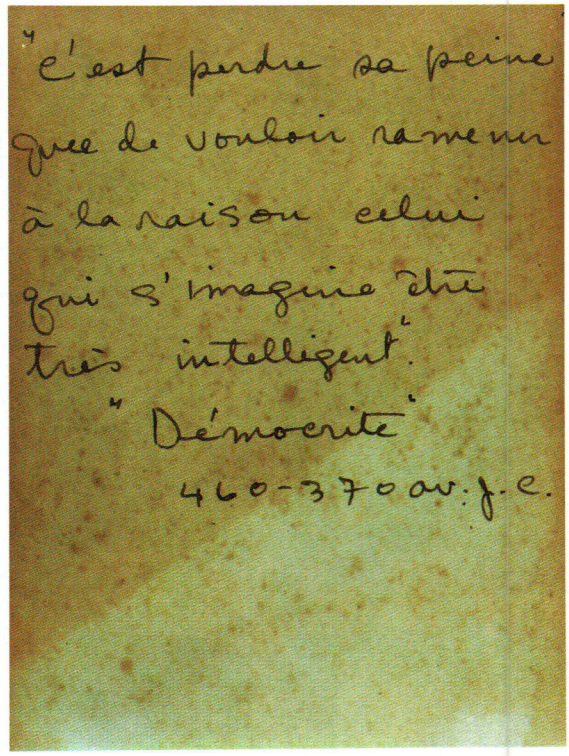

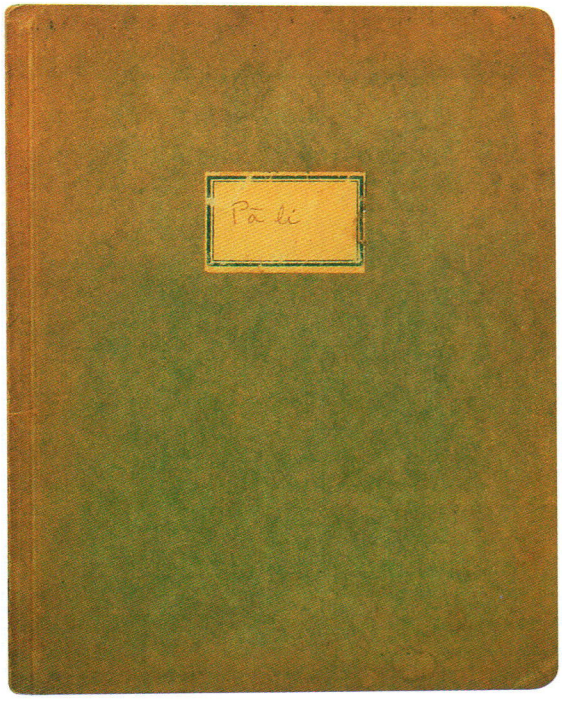

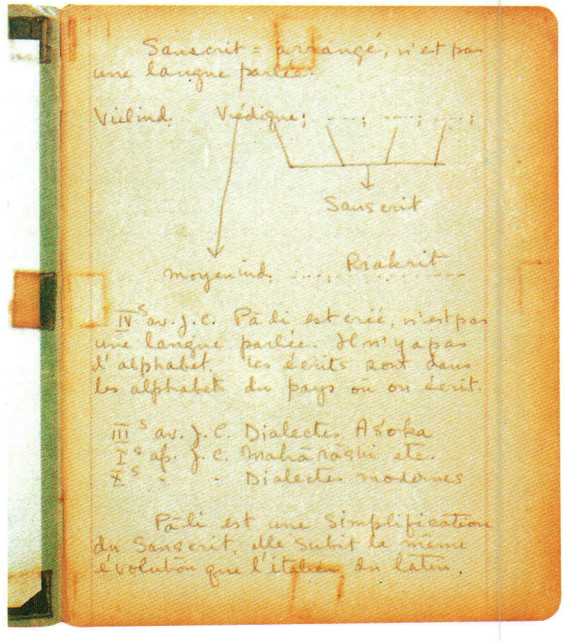

สมุดแบบฝึกหัดของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
เมื่อครั้งทรงศึกษาภาษาบาลีและสันสกฤต
ณ เมืองโลซาน ประเทศสวิตเซอร์แลนด์

แม่จึงนึกว่าคนอื่นคงต้องถูกและตัวเองผิด"

หนึ่งในบรรดาหนังสือที่ทรงอ่านแล้วโปรดและเห็นด้วยกับสาระมาตั้งแต่ยังทรงมีพระชนมายุได้ ๑๐ พรรษา คือ บทโคลงสุภาษิตพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีบทหนึ่งให้ข้อคิดเกี่ยวกับ **"ความรู้"** ซึ่งสมเด็จพระบรมราชชนนีสบพระราชหฤทัยมากและพิจารณาได้ว่าคงทรงจดจำคติไว้ใช้ในการดำเนินพระชนมชีพมาโดยตลอด คือ โคลงพระราชนิพนธ์ที่ว่า

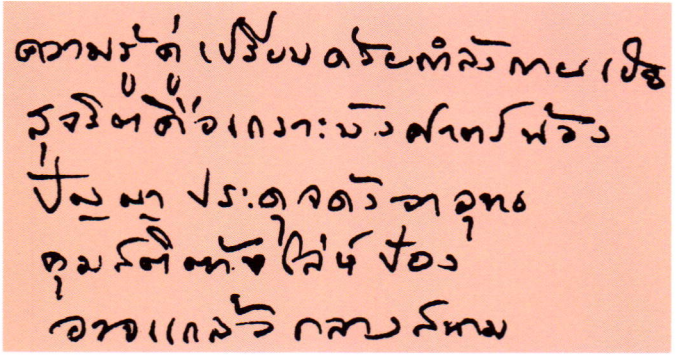

เมื่อทรงเจริญพระชนมายุเพิ่มขึ้น เสด็จไปทรงศึกษาและประทับอยู่ที่สหรัฐอเมริกาและยุโรป สมเด็จพระบรมราชชนนีโปรดการอ่านหนังสือปรัชญาของตะวันตกที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตที่ดีงามที่ถูกต้อง พระองค์พอพระราชหฤทัยที่จะอ่านงานเขียนเหล่านั้น ทรงนิยมยกย่องบรรดาปรัชญาเมธีที่มีความสามารถถ่ายทอดความนึกคิดของตนเป็นลายลักษณ์อักษรได้ เมื่อทรงอ่านหนังสือเล่มใด ทรงพบข้อความใดที่ต้องพระราชหฤทัย หรือทรงพระราชดำริว่าน่าสนใจ แม้จะไม่ทรงเห็นด้วย ก็จะทรงขีดเส้นใต้ไว้ด้วยดินสอแดง ข้อความที่คัดมาหลายบทเป็นความคิดทางจริยธรรมเน้นความสุขทางใจมากกว่าวัตถุ หลายบทแสดงถึงประโยชน์ของความคิดใคร่ครวญศึกษาใช้เหตุผล และบางบทเป็นคำนำที่วิพากษ์วิจารณ์จิตใจพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงสนพระราชหฤทัยศึกษาพุทธศาสนา ทรงอ่านหนังสือเกี่ยวกับศาสนาหลายเล่มโดยไม่ทรงเชื่อหรือปฏิบัติตามคำสอนในพระพุทธศาสนาโดยทันที แต่ทรงยึดหลักเหตุผลใคร่ครวญพิจารณาว่าคำสอนนั้น ๆ ถูกต้องมีเหตุผล แล้วจึงทรงปฏิบัติตาม หากได้ศึกษาพระราชประวัติตลอดพระชนมชีพของพระองค์ จะเห็นได้ว่า ทรงนำหลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนามาเป็นคติในการดำเนินพระชนมชีพและในการแนะนำช่วยเหลือผู้อื่นในกาลต่อมา

เมื่อพระราชโอรสธิดาเจริญพระชนมายุแล้ว พระองค์ทรงมีเวลาเสด็จไปฟังการบรรยายที่มหาวิทยาลัยโลซาน โดยไม่ใช่เป็นการศึกษาเพื่อให้ได้รับปริญญา แต่ทรงศึกษาวิชาที่โปรดเพื่อเพิ่มพูนพระสติปัญญา วิชาที่ทรงเลือกเข้าฟังบรรยาย ได้แก่ วรรณคดี ปรัชญา จิตวิทยา ศาสนาเปรียบเทียบ สังคมวิทยา เศรษฐกิจ การเมือง เป็นต้น นอกจากนี้ยังทรงพระอุตสาหะเรียนภาษาบาลีและสันสกฤต ซึ่งได้ทรงนำความรู้มาทรงใช้ในการอ่านพระไตรปิฎกด้วยพระองค์เอง

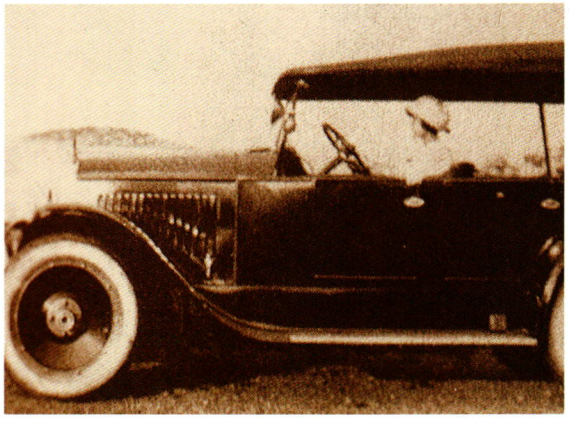

นอกจากนี้ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนียังทรงพระวิริยะ ศึกษาเรียนรู้วิทยาการแขนงอื่นๆ ที่สนพระราชหฤทัยใคร่รู้ และเพื่อเป็นการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ตามพระอุปนิสัย มีทั้งด้านศิลปะ เช่น การถ่ายรูป ถ่ายภาพยนตร์ การขับรถยนต์ การวาดกระเบื้อง การปั้น การทำเครื่องเคลือบดินเผา ด้านการกีฬา เช่น สกี ขี่ม้า แบดมินตัน เปตอง ด้านพฤกษศาสตร์และดาราศาสตร์ เป็นต้น

ความรู้นานัปการที่ทรงได้รับจากการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบจากแหล่งและสื่อต่างๆ ทั้งจากพระปรีชาและพระประสบการณ์ในพระชนมชีพและพระสติปัญญา เมื่อประกอบเข้ากับพระอุปนิสัยที่เรียกอย่างสามัญว่า **"ใฝ่ดี"** และ **"ใฝ่ทำประโยชน์"** ด้วยแล้ว ได้หล่อหลอมให้พระองค์ยิ่งทรงเป็นผู้เปี่ยมด้วยพระปรีชาสามารถและพระสติปัญญา นำพาชีวิตส่วนพระองค์และผู้อยู่รอบข้างตลอดจนอาณาประชาราษฎร์ ผู้ปฏิบัติตามรอยพระยุคลบาทให้มีแต่ความสุขสงบและเจริญด้วยคุณงามความดีตามอัตภาพของแต่ละบุคคล ทั้งนี้สะท้อนออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรมจากพระราชอัธยาศัย พระราชจริยวัตร พระราชภารกิจ และพระราชกรณียกิจ ที่ทรงกระทำและบำเพ็ญให้กับครอบครัวของพระองค์ ให้กับสังคมรอบข้างและให้กับชาติบ้านเมืองเป็นนิจ

ความเอื้ออาทร

พระราชอัธยาศัยประการหนึ่งของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ซึ่งเป็นที่ประจักษ์กันโดยทั่วไป ก็คือทรงมีน้ำพระราชหฤทัยเอื้ออารีและอาทรแก่บุคคลทุกหมู่เหล่า ไม่ว่าจะเสด็จฯ แห่งหนตำบลใด อย่างเช่นในการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรทางทะเลคราวหนึ่งๆ มักจะประทับแรมไปในเรือพระที่นั่งที่กองทัพเรือจัดถวายเป็นเวลานานแรมเดือน ด้วยพระราชจริยวัตรอันงามและน้ำพระราชหฤทัยเอื้ออาทร ยังความปลาบปลื้มซาบซึ้งใจแก่ผู้ได้เข้าเฝ้าฯ หรือตามเสด็จถวายงานยิ่งนัก ผู้บังคับหมวดเรืออุทกศาสตร์ กรมอุทกศาสตร์ กองทัพเรือ ซึ่งได้มีโอกาสรับเสด็จระหว่างประทับบนเรือ **"จันทร"** ในระยะแรกๆ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๐ คือ นาวาเอกพิเศษ กมล จิตต์จำนงค์ รน. ได้ให้สัมภาษณ์แก่คณะผู้จัดทำอนุสารอสท. เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๓ เล่าถึงความประทับใจต่างๆ ที่ทรงมีพระเมตตาและเอื้ออาทรต่อราษฎรและข้าราชบริพารทุกคนที่ผ่านสายพระเนตร และทรงจำชื่อผู้เคยรับเสด็จได้อย่างแม่นยำ

"...ครั้งหนึ่งพระองค์ท่านทอดพระเนตรเห็นผมแก้มบวมโย้เพราะปวดฟัน รับสั่งว่า 'เมื่อถึงสิงคโปร์แล้วไปหาหมอนะ เสียสตางค์เท่าไหร่มาคิดที่ฉัน' *ผมละปีติต่อการที่ทรงห่วงใย ความเจ็บปวด*

นั้น หายเป็นปลิดทิ้งไปเชียว หลังจากนั้นอีกเดือนหนึ่งต่อมา วันที่พระองค์ท่านพระราชทานเลี้ยงเพื่อขอบคุณคณะทหารเรือที่รับเสด็จที่วังสระปทุม เมื่อทรงพระดำเนินผ่านหน้าผม พระองค์ท่านทรงเรียกชื่อผมแล้วรับสั่งว่า 'นายกมล ปวดฟันน่ะ หายดีแล้วหรือ' หลังจากรับพระราชทานเลี้ยงแล้ว พระองค์ท่านยังพระราชทานพระฉายาลักษณ์ที่มีพระนามาภิไธยเป็นของที่ระลึกอีกด้วย นับเป็นพระกรุณาธิคุณยิ่ง..."

ระหว่างประทับแรมในจังหวัดต่างๆ เพื่อทรงเยี่ยมราษฎร บางครั้งสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีจะทรงพระดำเนินไปยังเรือนพักของข้าราชบริพาร เพื่อทอดพระเนตรด้วยพระองค์เองว่าแต่ละคนมีที่พักแรมเรียบร้อยแล้วหรือไม่ เริ่มตั้งแต่ที่พักของข้าราชบริพารผู้ใหญ่ซึ่งอยู่ใกล้ที่ประทับ เรือนพักแพทย์พอ.สว.ในขบวนเสด็จ ราชองครักษ์ นายทหารศรภ. นักบินประจำเฮลิคอปเตอร์และข้าราชบริพารอื่นๆ โดยทรงตรวจดูเข้าไปจนถึงภายในอาคารหรือแม้แต่ห้องพัก นอกจากนั้นยังเสด็จเยี่ยมโรงครัวด้วย ทรงสนพระราชหฤทัยซักถามจำนวนคนที่ตามเสด็จ ว่ามีเท่าใด ออกไปจ่ายกับข้าวที่ไหน คนครัวมีพอหรือไม่ บางครั้ง ก็ทรงเปิดภาชนะดูว่ามีอาหารอะไร อาหารมีกี่อย่าง เขารับ

ประทานกันได้ไหม และยังได้มีพระมหากรุณาธิคุณกับคณะแม่ครัวตามสถานที่ต่างๆ ที่เสด็จพระราชดำเนินไปประทับแรมเสมอ โดยก่อนจะเสด็จฯ จากไปทรงงานในกลุ่มจังหวัดอื่นๆ จะพระราชทานสิ่งของเล็กๆ น้อยๆ เช่น เข็มกลัด เสื้อ ผ้าถุง ผ้าซิ่น เสื้อหนาว ผ้าพันคอ และอื่นๆ โดยทรงเลือกพระราชทานตามความเหมาะสมกับแต่ละบุคคล

ส่วนทหารตำรวจที่ปฏิบัติหน้าที่ถวายอารักขาหน้าที่ประทับในยามค่ำคืนที่อากาศหนาวเย็น พระองค์ท่านก็ได้เคยทรงต้มกาแฟพระราชทาน เล่ากันว่า เมื่อคราวเสด็จพระราชดำเนินประทับบนภูกระดึง จังหวัดเลย สมเด็จพระบรมราชชนนีได้ทรงพระดำเนินเยี่ยมทหาร ตำรวจ ทอดพระเนตรว่าที่นอนของเขาอบอุ่นพอหรือไม่ ทรงแนะนำให้หาฟางมาปูรองและใช้ผ้าพลาสติกคลุมทับ เพื่อให้ได้ความอบอุ่นจากใบไม้ และเวลากลางดึกซึ่งอากาศหนาวเย็นจัด หากทรงได้ยินเสียงตำรวจไอ ก็จะโปรดให้ข้าราชสำนักบ้าง นายแพทย์ประจำพระองค์บ้าง นำยาแก้ไอไปให้ บางวันก็เสด็จฯ ไปพระราชทานเอง

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเล่าถึงพระราชจริยวัตรและพระราชอัธยาศัยอันงามของสมเด็จพระอัยกี ในการพระราชทานสัมภาษณ์แก่คณะผู้จัดทำหนังสือ **"สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี"** ของโครงการไทยศึกษา ฝ่ายวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คราวหนึ่งว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ ขณะทรงมีพระชนมายุประมาณ ๙ พรรษา ได้ตามเสด็จสมเด็จพระอัยกีไปประพาสป่าเขา หลังพระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ ทรงจำรายละเอียดในการเดินเที่ยวไม่ได้ แต่ทรงจำได้อย่างแม่นยำว่า

"...เวลาเดินเล่นกันไปเห็นขยะ เศษกระดาษ ท่านก็เก็บ พวกตามเสด็จก็วิ่งเก็บกัน นอกจากจะทิ้งไม่ได้แล้ว เศษขยะที่คนอื่นทิ้งก็ต้องเก็บ เพื่อให้สถานที่สะอาด เมื่อไปเยี่ยมตำรวจตระเวนชายแดน ทรงสอนว่า ไม่ใช่ไปถึงแล้วจะกินๆ ต้องดูก่อนว่าตำรวจตระเวนชายแดนเขาได้ข้าวห่อครบกันทุกคนหรือไม่ ท่านให้ช่วยแจกข้าวห่อก่อน..."

ในกระแสพระราชดำรัสองค์หนึ่งของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เกี่ยวกับงานของหน่วยแพทย์พอ.สว. ซึ่งยังคงอยู่ในความทรงจำของพสกนิกร ถึงน้ำพระราชหฤทัยเอื้ออาทรต่อราษฎรผู้เจ็บป่วยทุกข์ยาก มีความตอนหนึ่งว่า

"ทุกคนตั้งใจทำงานกันดี และสามัคคีกัน แต่ทุกอย่างที่พอ.สว.ทำมานี้ ไม่ได้อะไรเป็นวัตถุ ได้แต่สิ่งที่เป็นกุศล เมื่อได้กุศล ฉันก็เชื่อว่าคงจะทำให้ทุกๆ ท่านพอใจ สบายใจ การที่จิตใจสบาย ฉันเชื่อว่าทำให้ร่างกายสบายด้วย งานพอ.สว.ที่ฉันทำไปและได้ประโยชน์ ก็เพราะท่านทุกคน และอีกหลายคนที่ไม่ได้มาอยู่ในที่นี้ ได้มีส่วนช่วยเป็นอย่างมาก เช่นที่ฉันได้ไปพบมา พบคนตาเป็นต้อแล้วก็ไม่ได้ทำอะไรจนตาบอด ฉันก็รู้ว่าหมอรักษาโรคตามีน้อย ไม่ได้สัดส่วนกับผู้เป็นโรคตา ซึ่งผู้ป่วยเป็นโรคตาอยู่ในที่ทุรกันดารห่างไกลหมอที่รักษาโรคตา และผู้ป่วยเองก็ไม่มีความรู้ เหล่านี้ทำให้เขาต้องเป็นคนที่ตามืดมนแล้ว อนาคตก็มืดมนไปด้วย ฉันสงสารเขาเหล่านั้นมาก แต่ลำพังฉันก็ไม่อาจช่วยเขาได้หมด ดังนั้นการทำงานพอ.สว.นี้อย่าไปคิดว่าทำเพื่อฉัน ขอให้ทำเพื่อช่วยเหลือผู้เจ็บป่วยที่อยู่ห่างไกล ช่วยด้วยแพทย์แผนปัจจุบัน ช่วยให้เขาได้คลายจากความทุกข์ได้บ้าง"

ทรงนำเศษไหมพรมที่เหลือมาถักเป็นที่รองจาน

ทรงประหยัดเพื่อสาธารณประโยชน์

เป็นที่ทราบกันดีในหมู่ผู้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทว่า สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ไม่โปรดความฟุ่มเฟือยสุรุ่ยสุร่าย ทรงใช้สอยเครื่องอุปโภคบริโภคและจ่ายพระราชทรัพย์อย่างประหยัด และใช้หลักธรรมทางสายกลางในการดำรงชีวิตประจำวัน สิ่งที่ได้ทรงแนะนำสั่งสอนข้าราชบริพารเสมอคือ การรับประทานอาหารว่า ควรตักให้พอเหมาะและรับประทานให้หมดไม่ให้เหลือทิ้ง

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเล่าพระราชทานแก่ผู้เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยเนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๔ รอบ ณ อาคารใหม่ สวนอัมพร พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๓ มีความองค์หนึ่งถึงพระราชจริยวัตรของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีว่า

"...เมื่อสมัยทรงพระเยาว์นี้ สมเด็จพระศรีนครินทร์โปรดให้พระราชโอรสพระราชธิดาทรงทำอะไรเองทุกอย่างด้วยพระหัตถ์ทั้งนั้น ตั้งแต่ทำสวน ตัดหญ้า เก็บผลไม้ แอปเปิ้ล มาเพื่อไม่ให้มีการสูญเสียโดยเปล่าประโยชน์ และสมเด็จพระศรีฯ ได้สอนแม้กระทั่งข้าพเจ้าว่า 'น่าขายหน้า คนทั่วโลกเขาอดกันจะตาย ตายกันเป็นแถว เราทิ้ง ๆ ขว้าง ๆ' นี่รู้สึกใกล้ ๓๐ ปีแล้วที่ทรงสอนมา ก็ได้ดำเนินตามรอยพระราชดำริทุกประการ..."

คณะผู้จัดทำหนังสือ **"สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี"** ของโครงการไทยศึกษา ฝ่ายวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้สัมภาษณ์ผู้ใกล้ชิดพระยุคลบาทเกี่ยวกับพระอุปนิสัยและพระราชจริยวัตร โปรดความสันโดษของพระองค์ท่าน และได้เก็บความเรียบเรียงไว้ในหนังสือดังกล่าวเพื่อแสดงให้ผู้อ่านได้เห็นถึงน้ำพระราชหฤทัยตอนหนึ่งว่า

"เรื่องสันโดษในการบริโภค สมเด็จพระศรีนครินทร์ฯ ทรงคำนึงถึงมาก ทั้งๆ ที่ทรงอยู่ในฐานะที่จะทรงใช้สอยสิ่งที่ดีที่บำรุงความสุขความสะดวกได้ไม่มีที่สิ้นสุด พระองค์ทรงคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย ปริมาณแห่งกำลัง แห่งความสมควรเสมอ พระกระยาหารของพระองค์ ไม่โปรดให้ทำมากสิ่ง แต่ให้ครบธาตุอาหารตามหลักโภชนาการ ข้าหลวงเล่าว่า โปรดเกล้าฯ ให้ช่างตัดฉลองพระองค์ใหม่ตามความจำเป็น ปีหนึ่งตัดฉลองพระองค์ใหม่เพียง ๒ ชุด ส่วนเครื่องประดับ ทรงสร้อยข้อพระกรเป็นนพเก้าเพียงเส้นเดียว รับสั่งว่าเข้ากับฉลองพระองค์ได้ทุกสี พระธำมรงค์ที่ทรงประจำเป็นเพชรสลักพระนามาภิไธยย่อ สว. บนหน้าเพชร พระธำมรงค์องค์นี้เป็นของสมเด็จพระพันวัสสาฯ เคยทรงมาก่อน พระนามาภิไธยย่อ สว.บนหน้าเพชรนั้น หมายถึง สว่างวัฒนา พระนามเดิมของสมเด็จพระพันวัสสาฯ ขณะนี้สมเด็จพระศรีนครินทร์ฯ ไม่ทรงสะสมเครื่องเพชรพลอยใหม่ๆ เลย รับสั่งว่า ใช้เงินช่วยคนดีกว่า"

ในการเสด็จแปรพระราชฐานไปประทับ ณ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์คราวละ ๘ เดือน หลังจากตรากตรำพระวรกายเสด็จฯ เยี่ยมราษฎรตามท้องถิ่นต่างๆ ทั่วประเทศในห้วงเวลาหนึ่งเป็นเวลา ๑๕ เดือน นอกเหนือจากพระราชประสงค์ที่จะเสด็จฯ ไปเพื่อพักผ่อนพระอิริยาบถและทรงออมพระกำลังไว้เพื่อจะได้เสด็จฯ กลับมาทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจที่ประเทศไทยต่อไปอีก ยังทรงมีเหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่ง ดังที่รับสั่งเป็นที่จับใจผู้ได้ยินได้ฟังว่า

"...ฉันมาอยู่ที่นี่ได้เก็บเงินไว้บ้าง ใช้น้อยลง มาอยู่เพื่อเก็บเงินไว้ให้คนอื่น เพราะอยู่เมืองไทยอดไปนั่นไปนี่ไม่ได้ เวลาไปก็มีของไป ตั้งแต่มีแพทย์อาสาก็ต้องใช้มาก แต่ไม่ใช่ไม่ชอบ ฉันชอบ..."

พระตำหนักที่ประทับ
เป็นอาคารชุดอยู่ที่ชั้นที่ ๔ เลขที่ ๖๖ A
Avenue de Lavaux เมือง Pully

ทรงเห็นคุณค่าของเวลา

วันเวลาที่ผ่านล่วงไปจนกระทั่งทรงเจริญพระชนมายุถึง ๙๔ พรรษา หากจะนับกันเป็นวินาที นาที ชั่วโมง วัน สัปดาห์ และเดือน กล่าวได้ว่ามากมายเกินกว่าจะคณานับ ซึ่งสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ก็ทรงมีพระปรีชาญาณในการใช้วันเวลาเหล่านั้นให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่พระองค์เองและผู้อื่นอย่างคุ้มค่า ทั้งนี้ไม่เพียงแต่กิจการงานที่ทรงปฏิบัติเป็นพระราชภารกิจหรือพระราชกรณียกิจในฐานะสมเด็จพระบรมราชชนนี หรือพระราชวงศ์ผู้ทรงดำรงพระอิสริยยศสูงยิ่งของประเทศ หากแต่ยามว่างพระราชกิจทั้งปวง พระองค์ก็ยังทรงใช้เวลาส่วนพระองค์นั้นให้มีคุณค่าโดยการทรงงานอดิเรกที่จะปรากฏผลเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นและต่อสังคม อย่างที่เรียกกันสามัญว่า **"เล่นเป็นงาน"** ซึ่งสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ได้ทรงบรรยายถึงพระคุณสมบัติอันประเสริฐนี้ของสมเด็จพระบรมราชชนนี ไว้ใน "คำปรารภ" พระนิพนธ์เรื่อง **"เวลาเป็นของมีค่า"** ตอนหนึ่งว่า

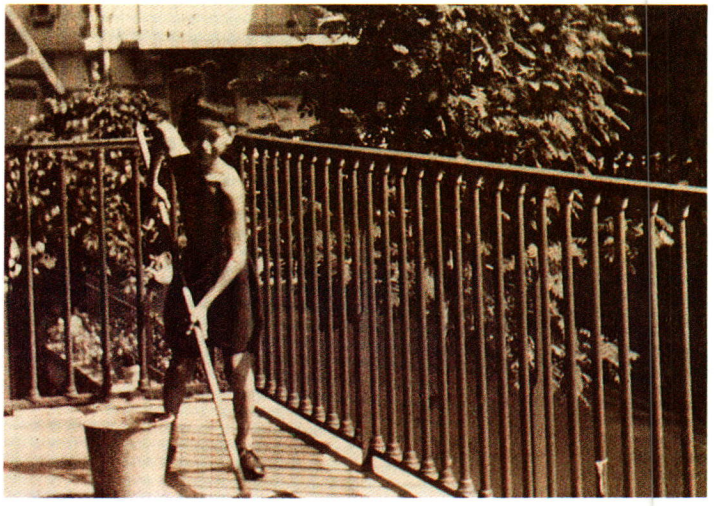

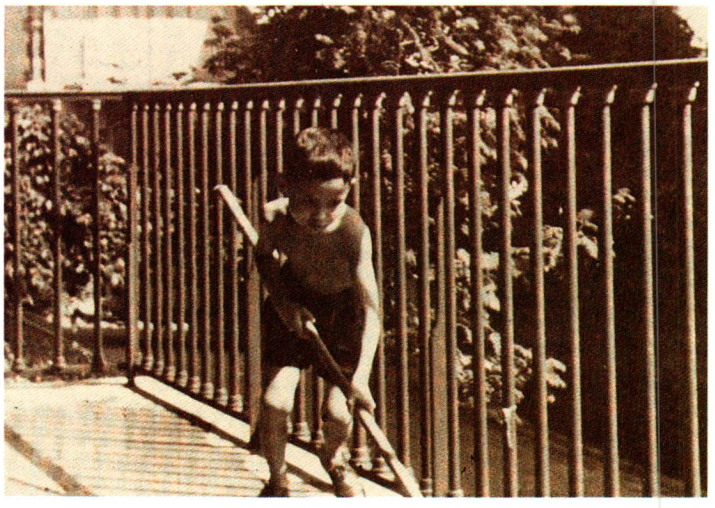

ทรงช่วยกันล้างเฉลียงที่ประทับ ที่สวิตเซอร์แลนด์

"...มีผู้เคยกล่าวทำนอง 'การเล่นนั้นเป็นของดี การเรียนนั้นก็เป็นของดีและสำคัญ แต่การที่จะให้ดีกว่านั้น คือ คนที่เรียนก็ดีและเล่นก็ดีด้วย' *ผู้ที่พูดถึงหรือเขียนถึงแม่ส่วนมากจะเล่าถึงการงานของท่านแต่ข้าพเจ้าคิดว่าท่านก็* 'เล่น' *ดีเหมือนกัน..."*

ในพระนิพนธ์ดังกล่าว ยังได้จำลองภาพพระราชกิจประจำวันซึ่งสื่อถึงพระราชจริยวัตรของสมเด็จพระบรมราชชนนี ไว้อย่างน่าประทับใจตอนหนึ่งว่า

"...เวลาอยู่ที่วังสระปทุม แม่จะไม่ทำอะไรก่อนอาหารเช้าและกลางวันซึ่งเป็นมื้อเดียวกันตอนบ่ายถ้าไม่มีแขก ท่านอาจทำงานปั้น งานดอกไม้ งานปักภาพ หรืองานโครเชท์ ท่านจะไม่ปั้นพระพุทธรูปเลยเวลาอยู่เมืองไทย เพราะไม่มีเวลาต่อเนื่องพอ

เวลาแม่อยู่ต่างจังหวัด หลังอาหารกลางวัน ก่อนจะออกไปเล่นกีฬาเปตอง (pétanque)

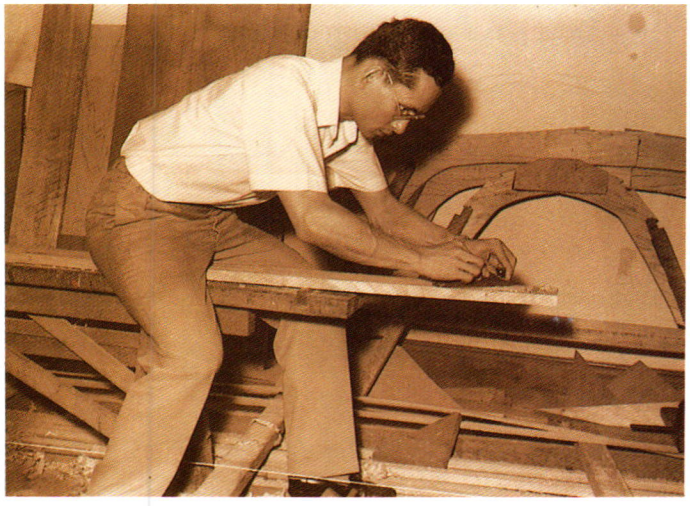

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ทรงต่อเรือใบ

เวลา ๑๕ น. ๑๖ น. ถึงประมาณ ๑๘ น. ท่านมักทำที่คั่นหนังสือประดับด้วยดอกไม้ โดยเฉพาะเมื่อใกล้เวลาที่จะมีการชิงชนะเลิศของการแข่งขันเปตอง เพราะผู้ชนะเลิศและรองชนะเลิศจะเป็นประเภทใดก็ตาม จะต้องรับรางวัลพิเศษอีกชิ้นนอกจากรางวัลที่ผู้จัดการแข่งขันเป็นผู้เตรียมมา นั่นคือที่คั่นหนังสือประดับด้วยดอกไม้

สำหรับภาพดอกไม้นั้น แม่จะนำผ้าพลาสติกไปด้วยผืนหนึ่งทุกหนทุกแห่งเพื่อปูโต๊ะทำงานที่เขาจัดไว้ให้ โต๊ะจะเป็นอย่างไรก็ตามท่านก็ใช้ได้เสมอ ท่านจะเอาอุปกรณ์ครบชุดไปด้วยคือ ชุดหนังสือพิมพ์ที่เป็นที่เก็บดอกไม้ที่ทับแห้งมาจากสวิตเซอร์แลนด์ กรรไกร กาว ใบลาน ด้ายสีธงชาติ กระดาษพลาสติกสำหรับหุ้ม หลังอาหารค่ำ ถ้าไม่ต้องทำที่คั่นหนังสือด่วน ท่านมักจะถักโครเชท์หรือปัก และในตอนดึกจะอ่านหนังสือในเตียง...

...เวลาแม่อยู่โลซาน แม่จะตื่นเช้ากว่าที่เมืองไทย และจะมีเวลาทำงานอดิเรกประมาณหนึ่งชั่วโมงก่อนอาหารกลางวันและตอนบ่ายก่อนที่จะออกไปเดินออกกำลังเวลาประมาณ ๑๖ น. โดยปกติระหว่างที่อยู่สวิตเซอร์แลนด์แม่จะสามารถปั้นพระพุทธรูป ๓-๔ องค์ และถ้วยหรือที่เขี่ยบุหรี่ประมาณ ๒-๓ ชิ้น ทำของขวัญ เช่น ผ้าจับของร้อน ตามจำนวนแม่ครัวบรรดาศักดิ์ที่มาทำอาหารถวายระหว่างที่อยู่ต่างจังหวัด...”

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีได้ทรงเล่าพระราชทานคณะผู้จัดทำหนังสือ **“สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี”** ของโครงการไทยศึกษา ฝ่ายวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถึงพระราชจริยวัตรของสมเด็จพระอัยกี ตอนหนึ่งว่า

“...สมเด็จย่าท่านก็ทรงทำงานอยู่ตลอด (ตอนแรกที่ทรงจำได้) ท่านทำไม้กวาด ทีหลังเย็บเสื้อตุ๊กตา ถ้ามาเยี่ยมเฉยๆ ท่านก็ทรงมีกระเป๋าใส่เครื่องการฝีมือมาทำ เวลานั่งคุยกัน ท่านก็เย็บเสื้อ

ผ้าตุ๊กตา หรือปักผ้าเป็นลายต่าง ๆ ที่เขามีแบบให้เสร็จ ทำแล้วใส่กรอบ บางทีก็พระราชทานตามเขื่อนต่าง ๆ หรือตามนิคมที่ใช้เป็นที่ประทับแรม เวลาเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรต่างจังหวัด ท่านไม่ชอบการนั่งเฉย ๆ ไร้สาระ ข้าหลวงที่วังสระปทุม ก็ต้องช่วยกันทำงานเวลาว่าง เช่น อัดกะปิส่งไปให้ทหารตำรวจตามชายแดน"

ในการอภิบาลพระราชโอรสธิดา สมเด็จพระบรมราชชนนี ได้ทรงสั่งสอนให้รู้จักใช้เวลาเป็นประโยชน์ที่สุดมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ทรงสอนให้ช่วยกันทำงาน ครั้งประทับอยู่ที่แฟลตในต่างประเทศ พระราชปิโยรสทั้งสองต้องทรงช่วยกันล้างเฉลียง และเมื่อย้ายไปประทับที่พระตำหนักวิลล่าวัฒนา เมืองโลซาน ก็ทรงช่วยกันล้างรถ หรือทำสวน ในช่วงเวลาเสวยพระกระยาหาร ก็จะทรงเล่นทายปัญหาต่าง ๆ เช่น เกมภูมิศาสตร์ เกมประวัติศาสตร์ แม้เวลาประชวร เช่น คราวที่พระราชโอรสพระองค์เล็กทรงพระประชวร เนื่องจากมีต่อมที่พระปับผาสะและแพทย์ให้ฉายแสงอุลตร้าไวโอเลต สัปดาห์ละ ๓ ครั้ง และสรงน้ำเค็มโดยแช่อยู่นาน ๑๐ นาที ซึ่งช่วงเวลาที่แช่น้ำนั้น สมเด็จพระบรมราชชนนีก็ได้ทรงเข้าไปอ่านรามเกียรติ์พระราชทานให้ทรงฟังด้วย

แม้แต่เวลาเล่น สมเด็จพระบรมราชชนนี ก็ยังคงปลูกฝังความคิดถึงสิ่งที่เป็นประโยชน์ให้แก่พระราชโอรสธิดา ทรงสอนให้เล่นในสิ่งที่ทำให้เกิดความรู้ ระหว่างประทับอยู่ที่วังสระปทุม พระราช

ทรงเล่นปลูกป่าและรดน้ำต้นไม้

ทรงเล่นทำเขื่อน

ทรงเล่นทราย

โอรสธิดาได้ทรงเล่นปลูกต้นไม้ ดูแลต้นไม้ เล่นขุดคลองนำน้ำมาใส่ให้ไหลในคลอง มีผู้กล่าวว่า เป็นสัมผัสแรกของงานชลประทานซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชโปรดและมีพระปรีชาในด้านนี้ บางคราวก็ทรงเล่นทราย เล่นเป็นช่างไม้ เล่นตัดหญ้าที่สนามด้วยเครื่องตัดหญ้าจริง

อนึ่ง การเล่นและงานอดิเรกของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ตั้งแต่ทรงพระเยาว์จนทรงเจริญพระชนมายุที่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงกล่าวถึงในพระนิพนธ์นั้นมีหลายประเภท ได้แก่ การวิ่งเล่น การออกกำลังกาย กีฬาที่โปรดมีอาทิ เทนนิส แบดมินตัน ขี่ม้า เดินขึ้นเขาเพื่อเก็บดอกไม้ เกมต่างๆ และสกีซึ่งทรงจนถึงพระชนมายุ ๘๐ พรรษา ตลอดจนเปตองซึ่งโปรดทรงมากเมื่อมีพระชนมายุสูงขึ้น งานอดิเรกนอกจากนั้น ได้แก่ การอ่านหนังสือ การถ่ายรูป ถ่ายหนัง การเรือน เช่น การทำครัว การเย็บปักถักร้อย การถักไหมพรม การปัก เป็นต้น และการหาเงินเพื่อการกุศล ส่วนงานประดิษฐ์ที่เป็นผลจากงานอดิเรกของพระองค์จำแนกได้เป็น ๕ ประเภท ได้แก่ การเขียนเครื่องกระเบื้อง การทำเครื่องเคลือบดินเผา การปั้นพระพุทธรูป การปักภาพ และการเก็บดอกไม้ภูเขามาอัดแห้ง

งานประดิษฐ์ต่างๆ นั้น สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงจัดทำขึ้นด้วยพระประสงค์หลายประการ ทั้งเพื่อทรงใช้สำหรับพระองค์เอง สำหรับพระราชทานพระราชโอรสธิดา พระราชนัดดา ตลอดจนข้าราชบริพารและบุคคลทั่วไปในโอกาสอันควร และยังทรงใช้สำหรับจำหน่ายหรือพระราชทานแก่

ทรงสกีกับพระสหาย “ท่านผู้หญิงเบ็ตตี้ ดูเมน”

ผู้มาขอพระราชทานไปจำหน่าย เพื่อหารายได้บำรุงกิจการกุศลต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ด้วยน้ำพระราชหฤทัยอันงดงามของพระองค์ ปรากฏว่าคราวหนึ่งเมื่อพระราชทานพระราชานุญาตให้มีการจำลองพระพุทธรูปที่ทรงปั้น พระองค์ท่านได้ทรงกำชับว่า *"การที่จะจำลองจากพระที่ฉันปั้นนั้น ฉันขออย่าไปแก้อะไรเลย ฉันกลัวว่าจะทำดีกว่าที่ฉันทำ"*

คุณค่าของงานอดิเรก โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรดางานประดิษฐ์ฝีพระหัตถ์ของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ไม่สามารถประเมินได้ด้วยมาตราชั่งตวงวัดใด ๆ หากแต่งานเหล่านั้นแสดงให้เห็นถึงคุณค่าขององค์พระผู้ประดิษฐ์ของสิ่งนั้นด้วยกำลังพระวรกายและพระอัจฉริยภาพ อีกทั้งยังเป็นสื่อแห่งน้ำพระราชหฤทัย ในที่นี้จะขออัญเชิญความอีกตอนหนึ่งในพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ที่ทรงไว้ในบทส่งท้าย เรื่อง **"เวลาเป็นของมีค่า"** ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นการสื่อถึงความรู้สึกนึกคิดที่มีต่อผลงานของสมเด็จพระบรมราชชนนี แทนพสกนิกรทุกผู้ทุกนามได้เป็นอย่างดีว่า

"...ท่านได้เห็นผลงานต่าง ๆ หลายชนิด ซึ่งจะบอกว่างามหรือไม่งามก็แล้วแต่ความคิดเห็นและรสนิยมของแต่ละคน แต่ปัญหาไม่ได้อยู่ที่นั่น สิ่งที่ข้าพเจ้าประสงค์จะให้ท่านเห็น คือวิธีหนึ่งระหว่างหลายร้อยหลายพันวิธีที่จะกำจัดความเบื่อ ความเหงา วิธีนี้คือ การสร้างความงามเฉพาะตัว ความพอใจส่วนตัวในวัยเด็กจนถึงวัยชราโดยไม่ต้องมีพรสวรรค์ โดยไม่ต้องใช้จ่ายมากนักเหมือนงานอดิเรกบางชนิด เช่น การ 'เล่น' ของเก่า นาฬิกา รถยนต์ โดยไม่ลำบากหรือสร้างความลำบากให้ผู้อื่น แต่สิ่งที่ขาดไม่ได้คือ ความรักสิ่งที่ทำ รสนิยม และความอดทน"

ภาพปักฝีพระหัตถ์ ซึ่งพระราชทานพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องจากทรงพระราชสมภพในปีเถาะ

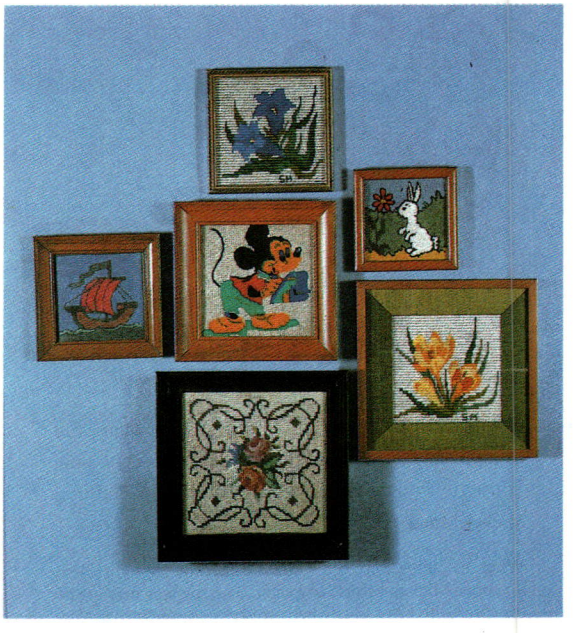

ภาพปักฝีพระหัตถ์ประดับที่ห้องโถงพระตำหนักดอยตุง

พระพุทธรูปเซรามิกฝีพระหัตถ์ที่ทรงสร้างขึ้นพระราชทานบุคคลใกล้ชิด

ทรงเก็บดอกไม้มาทับแห้ง

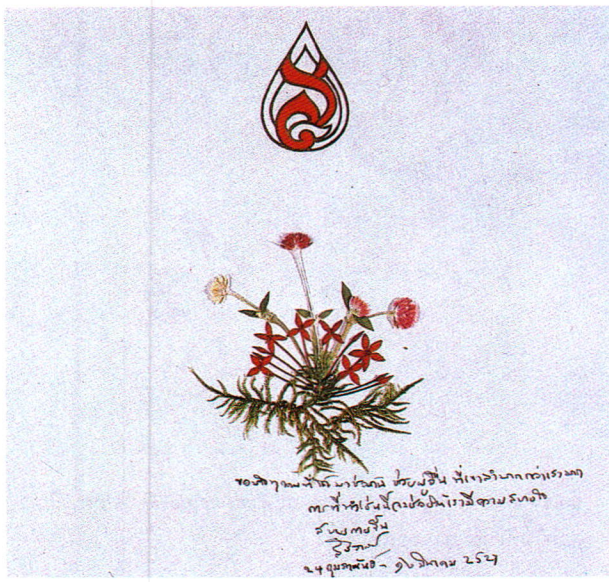

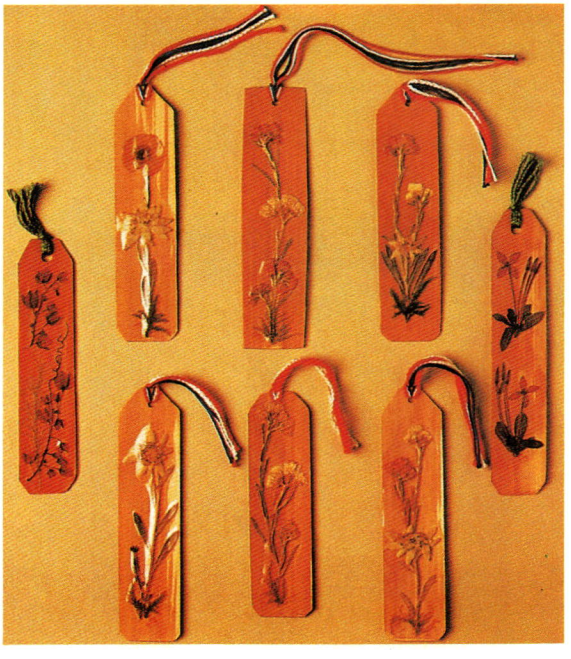

Bonne Fête
รักและแม่

โปรดดาราศาสตร์

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ทรงเล่าไว้ในพระนิพนธ์หนังสือเรื่อง **"เวลาเป็นของมีค่า"** ว่า สมเด็จพระบรมราชชนนี *"สนใจดาราศาสตร์มานานแล้ว เมื่ออยู่สหรัฐเคยมีหนังสือดาราศาสตร์เบื้องต้น ต่อมาเมื่อลูกชายคนเล็กเรียนดาราศาสตร์ที่โรงเรียนที่โลซาน แม่ซื้อหนังสือเรื่อง Le Ciel (ท้องฟ้า) ของสำนักพิมพ์ Larousse ให้ ในหนังสือเล่มนี้มีแผนที่ดาวและพระจันทร์อยู่ด้วย แม่เปิดหนังสือดูบ่อยจนแผนที่หลุดมาสามแผ่น แม่เลยเอาออกมาใช้ต่างหาก"*

ความสนพระราชหฤทัยในดาราศาสตร์ของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีปรากฏให้เห็นได้จากพระปรีชาสามารถในการถ่ายทอดความหมายของดวงดาวเป็นภาพวาดฝีพระหัตถ์ กลุ่มดาวสำคัญที่แลเห็นง่ายหรือที่โปรด ลงบนโคมไฟบ้าง ที่เขี่ยบุหรี่บ้าง ถ้วยชามบ้าง จานกระเบื้องเซรามิกบ้าง ซึ่งบ้างก็ทรงเขียนรูปดอกไม้แทนกลุ่มดาวแต่ละกลุ่ม มีจำนวนกลีบดอกและสีของดอกไม้แทนความสว่างของดวงดาว ซึ่งทางดาราศาสตร์ เรียกว่า แมกนิจูด

นาวาเอกพิเศษ กมล จิตต์จำนงค์ รน. ผู้เคยมีโอกาสตามเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรทางทะเลตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๐ ได้เล่าถึงความประทับใจในพระปรีชาและความสนพระราชหฤทัยเกี่ยวกับดาราศาสตร์ของพระองค์ท่านตอนหนึ่งว่า

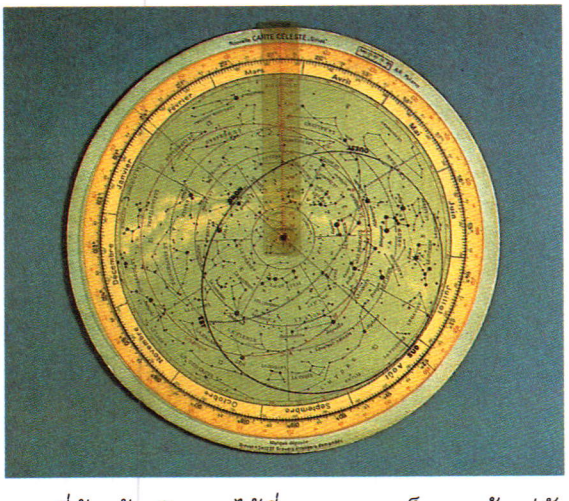

แผนที่ท้องฟ้าชนิดหมุนได้ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้ประกอบการเรียนดาราศาสตร์

เพดานพระตำหนักดอยตุงตกแต่งเป็นรูปสุริยจักรวาล กลุ่มดาวจักรราศีและดาวฤกษ์สำคัญ

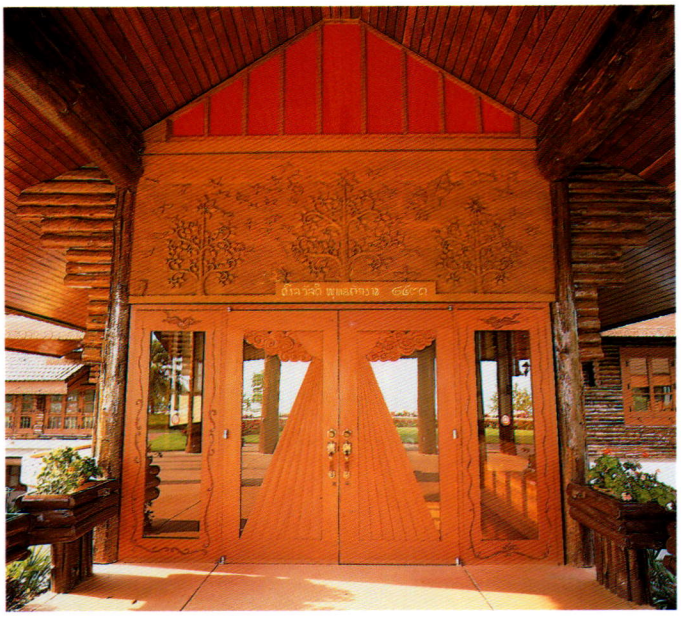

พระทวารหน้า
พระตำหนักดอยตุง

"บางคืน พระองค์ท่านเสด็จฯ ประทับบนดาดฟ้าเรือ ทอดพระเนตรดวงดาวบนท้องฟ้าด้วยสายพระเนตรเปล่า มิได้ทรงใช้กล้อง หลังจากที่พวกเรากราบบังคมทูลอธิบายชื่อกลุ่มดาวเป็นภาษาไทยและอังกฤษแล้ว ก็รับสั่งชื่อเป็นภาษาฝรั่งเศสและลาตินอีกด้วย ทั้งทรงชี้ชวนให้พวกเราดูกลุ่มดาวที่ทรงรู้จักต่ออีก บางคืนประทับทอดพระเนตรดวงดาวอยู่จนดึก 'สมเด็จย่า' ทรงรอบรู้รากศัพท์ทางวิชาการต่าง ๆ แม้ชื่อต้นไม้ รับสั่งทั้งชื่อสามัญและชื่อภาษาลาติน ทำให้พวกผมได้มีความรู้กว้างขวางไปอีกด้วย"

ความสนพระราชหฤทัยเกี่ยวกับดาราศาสตร์ของสมเด็จพระบรมราชชนนี ปรากฏมาจนถึงช่วงเวลาบั้นปลายของชนมชีพ ในการสร้างพระตำหนักดอยตุง ที่โปรดเรียกว่า **"บ้านที่ดอยตุง"** โปรดให้เจ้าหน้าที่ของท้องฟ้าจำลองกรุงเทพ ออกแบบร่างกลุ่มดาวต่าง ๆ สำหรับจัดทำภาพแกะไม้ประดับเพดานห้องโถงใหญ่ซึ่งอยู่ติดกับส่วนที่ประทับ มีรับสั่งว่า *"ฉันอยากได้เพดานห้องโถงที่ไม่แพง"* ด้วยไม่โปรดโคมระย้าของต่างประเทศ เพดานพระตำหนักดังกล่าว จึงตกแต่งเป็นภาพไม้แกะสลัก รูปสุริยจักรวาล กลุ่มดาวจักรราศี ๑๒ กลุ่ม และกลุ่มดาวฤกษ์สำคัญ ๑๒ กลุ่ม ฝีมือช่างแห่งมูลนิธิแม่ฟ้าหลวง โดยตกแต่งดาวเคราะห์ และดาวฤกษ์ด้วยหลอดไฟขนาดต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับลักษณะธรรมชาติของดวงดาวนั้น

นอกจากบนเพดานห้องโถงของพระตำหนักแล้ว ยังโปรดให้ประดับภาพไม้แกะเป็นรูปดาวฤกษ์สำคัญหลายกลุ่มไว้ที่ราวไม้เฉลียงส่วนพระองค์ ซึ่งทรงปลูกไม้ดอกเป็นแถวยาวตลอดเฉลียง และยังประดับภาพกลุ่มดาวไว้ที่พระทวารบางแห่งบนพระตำหนักดอยตุงอีกด้วย

จานกระเบื้องฝีพระหัตถ์รูปดอกไม้แทนกลุ่มดาว

ท้องพระโรงพระตำหนักดอยตุง

โปรดต้นไม้ดอกไม้

"มีผู้หญิงสาวคนหนึ่งที่น่ารักมาก ซึ่งเก็บดอกไม้ที่ภูเขาและจัดช่อเล็กๆ ซึ่งเธอแอบไปวางบนโต๊ะของหนุ่มสาว เธอเป็นคนจำพวกที่รู้จักชื่อของทุกสิ่งทุกอย่าง ต้นไม้เล็ก ต้นไม้ใหญ่ ทะเลน้ำแข็งตอนค่ำ บนเฉลียงของโรงแรม เธอท่องชื่อดาวให้ฟัง เช่น Antarès, Cassiopée, la Lyre และให้ความรู้แก่คนอย่างฉันซึ่งนอกจากดาวจระเข้แล้วไม่รู้เรื่องเลย"

ข้อความที่ยกมาข้างต้นนี้ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงแปลจากหนังสือเรื่อง Vacances a tous prix ของนักเขียนชาวฝรั่งเศสชื่อ Daninos ซึ่งไปพักอยู่ที่โรงแรมที่สวิตเซอร์แลนด์ ที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเสด็จฯ ไปประทับแรมทุกปี โดยทรงสันนิษฐานว่า **"ผู้หญิงคนหนึ่ง"** ที่นักเขียนผู้นั้นกล่าวถึงคือ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เพราะมีจริยวัตรและความรู้เกี่ยวกับดอกไม้และดวงดาว ตรงกับพระราชจริยวัตรที่โปรดดอกไม้และดาราศาสตร์

ทรงปลูกไม้ดอกไม้กระถาง และบำรุงสวนครัวที่ทรงปลูกที่ระเบียงที่ประทับเมืองปุยยี

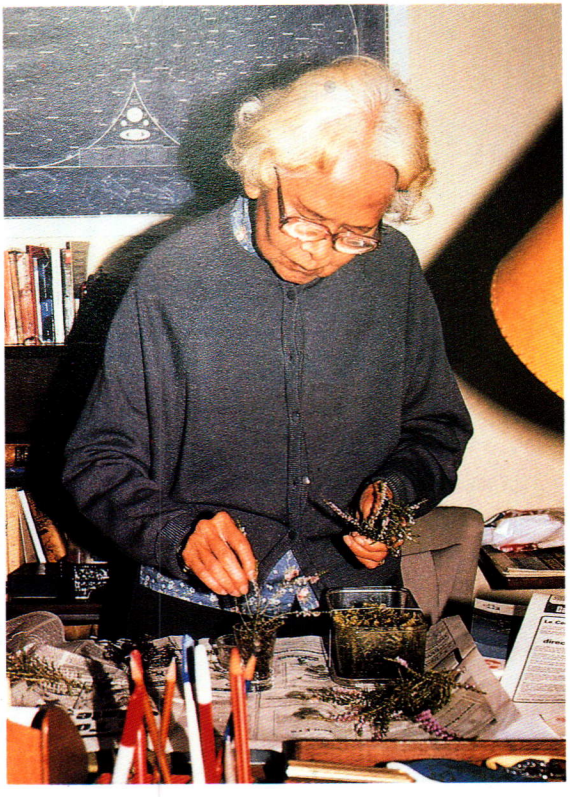

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ได้ทรงเล่าถึงพระราชจริยวัตร และพระอุปนิสัยโปรดดอกไม้ของสมเด็จพระบรมราชชนนีไว้ในพระนิพนธ์ **"เวลาเป็นของมีค่า"** ตอนหนึ่งว่า

"...แม่ชอบดอกไม้ ต้นไม้มานานแล้ว เมื่ออายุประมาณ ๑๐ ขวบและอยู่บ้านคุณหญิงสงวน แม่ไปขุดดินหลังบ้านและปลูกพริกโดยไม่มีใครขอให้ทำ เมื่ออยู่ Hartford กับ Mrs.Strong แม่ได้รับแบ่งที่ดินเล็กๆ ให้ทำสวน แม่ปลูกดอกไม้ เช่น ดอก Cosmos เมื่ออยู่ที่วิลล่าวัฒนา มีสวนใหญ่ แม่ชอบทำสวนเอง เมื่อย้ายไปอยู่แฟลตที่ Avant Poste ไม่มีสวน แม่จึงต้องทำสวนบนเฉลียง

แต่ดอกไม้ที่แม่ชอบมากที่สุด คือ ดอกไม้ภูเขาที่สวิตเซอร์แลนด์ เมื่อถึงหน้าดอกไม้ วันอาทิตย์เราเคยไปเก็บดอกไม้ต่างๆ ตามที่ และเวลาที่ดอกไม้นั้นออก เช่น ดอก Narcissus ดอก Gentian เมื่อแม่ไปอยู่ภูเขาเวลาหน้าร้อนเดือนกรกฎาคม-สิงหาคม แม่ชอบเก็บดอกไม้ภูเขาและจัดในภาชนะเล็กๆ ต่างๆ เช่น ถ้วยน้ำตาล ถ้วยแยม ถ้วยล้างมือ และถ้ามีมากก็จะไปวางตามโต๊ะอาหารของผู้ที่รู้จัก..."

ด้วยความที่ไม่โปรดที่จะปล่อยเวลาว่างให้เสียไปโดยเปล่าประโยชน์ สมเด็จพระบรมราชชนนียังได้มีพระราชดำริริเริ่มนำดอกไม้ภูเขาที่ทรงเก็บมาทับแห้งและประดับวัตถุต่างๆ สิ่งแรกที่ทรง

ประดิษฐ์ขึ้นคือรูปภาพและบัตรอวยพร ซึ่งทรงทำเพื่อพระราชทานเป็นของขวัญแก่บุคคลต่างๆ บ้างเพื่อขายนำรายได้พระราชทานแก่สภากาชาดไทยบ้าง บัตรอวยพรนี้ทรงทำเป็นจำนวนมาก เนื่องจากทรงทำตามที่มีผู้สั่งด้วย บางคราวมีผู้สั่งถึง ๕๐๐ ใบ เมื่อดอกไม้ที่ทรงเก็บมาจากสวิตเซอร์แลนด์หมดก็ทรงทดลองใช้ดอกไม้ไทย เช่น ดอกเข็ม ดอกพวงชมพู นอกจากรูปภาพและบัตรอวยพรแล้ว ยังทรงนำดอกไม้แห้งมาทำที่คั่นหนังสือและนำมาติดกระดาษประดับใต้ที่ทับกระดาษและที่เขี่ยบุหรี่แก้ว

การโปรดดอกไม้ของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี จึงมิใช่เพื่อความเพลิดเพลินพระราชหฤทัยเพราะความสวยงามของดอกไม้เหล่านั้นเท่านั้น แต่พระองค์ได้มีพระราชดำริริเริ่มนำมาประดิษฐ์ให้เกิดประโยชน์ต่อบุคคลทั่วไปด้วย นอกจากนี้ยังทรงสนพระราชหฤทัยดอกไม้ในแง่ของการศึกษา ดังที่เมื่อทรงนำดอกไม้หลายชนิดมาทับแห้งเป็นเวลานานพอสมควรและมีผู้กราบบังคมทูลว่าน่าจะทรงจัดทำอัลบั้มดอกไม้แห้งไว้ ก็ทรงเห็นว่าเป็นความคิดที่ดีและทรงทำตามคำแนะนำนั้นโดยส่วนใหญ่จะทรงบันทึกชื่อดอกไม้เป็นภาษาฝรั่งเศสและภาษาลาติน สถานที่ๆ เก็บได้ ความสูงของที่นั้น และวันที่เก็บ วิธีการเก็บดอกไม้มาทับแห้ง จะทรงทับใส่กระดาษหนังสือพิมพ์แล้วทรงสอดไว้ในหนังสือเล่มหนา เอายางรัดไว้ซ้อนกันเป็นตั้งๆ โดยแยกดอกไม้เป็นชนิดๆ เปรียบเทียบดูจากหนังสือพฤกษศาสตร์แล้วทรงจดชื่อสามัญและชื่อวิทยาศาสตร์ไว้บนกระดาษหนังสือพิมพ์

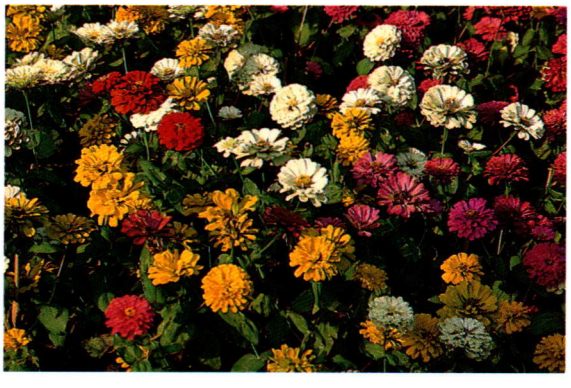

การที่สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงเป็นสตรีที่มีปรีชาญาณ แม้ขณะทรงงานอดิเรก เช่น การปลูกต้นไม้ยังทรงช่างคิด เทียบเคียงถึงวิถีดำเนินชีวิตของคนเรา ดังเช่นที่มีรับสั่งกับ **"องคต"** ผู้สื่อข่าววงวรรณคดีที่เข้าเฝ้าฯ ระหว่างที่ทรงพรวนดินปลูกต้นบานชื่นในสวนที่พระตำหนักวิลล่าวัฒนาคราวหนึ่ง ทรงเปรียบการบำรุงรักษาต้นไม้กับการอบรมเลี้ยงดูเด็กว่าใช้หลักการเดียวกัน ดังนี้

"ต้นไม้นี่มันคล้ายๆ คน ต้นบานชื่นนี้ ฉันไม่ได้ปลูกด้วยเมล็ด แต่ไปซื้อต้นเล็กๆ ที่เขาเพาะแล้วมาปลูก แต่มันก็งามและแข็งแรงดี เพราะอะไรหรือ เพราะคนที่เขาขายนั้นเขารู้จักเลือกเมล็ดที่ดีและดินที่เขาใช้เพาะก็ดีด้วย นอกจากนั้นเขายังรู้วิธีว่าจะเพาะอย่างไร ซึ่งฉันไม่สามารถทำได้เช่นเขา เมื่อฉันเอามาปลูก ฉันต้องดูแลใส่ปุ๋ยเสมอเพราะดินที่นี่ไม่ดี ต้องคอยรดน้ำพรวนดินบ่อยๆ ต้องเอาหญ้าและต้นไม้ที่ไม่ดีออก เด็ดดอกใบที่เสียๆ ทิ้ง คนเราก็เหมือนกัน ถ้ามีพันธุ์ดี เมื่อเป็นเด็กก็แข็งแรงฉลาด เมื่อพ่อแม่คอยสั่งสอน เด็ดเอาของที่เสียออกและหาปุ๋ยที่ดีใส่อยู่เสมอ เด็กคนนั้นก็จะเป็นคนที่เจริญและดีเหมือนกับต้นและดอกบานชื่นเหล่านั้น"

พระราชโอรสพระองค์เล็กกับดอกกุหลาบ
(ภาพฝีพระหัตถ์)

โปรดการถ่ายรูปและภาพยนตร์

งานอดิเรกอีกอย่างหนึ่งที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีโปรดมาโดยตลอดตั้งแต่ยังทรงเป็นนักเรียนพยาบาลที่โรงพยาบาลศิริราช คือ การถ่ายรูป เมื่อครั้งเสด็จฯ ไปทรงศึกษาที่สหรัฐอเมริกา ในฐานะนักเรียนทุนพยาบาลของสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี ในระยะแรกที่ประทับ

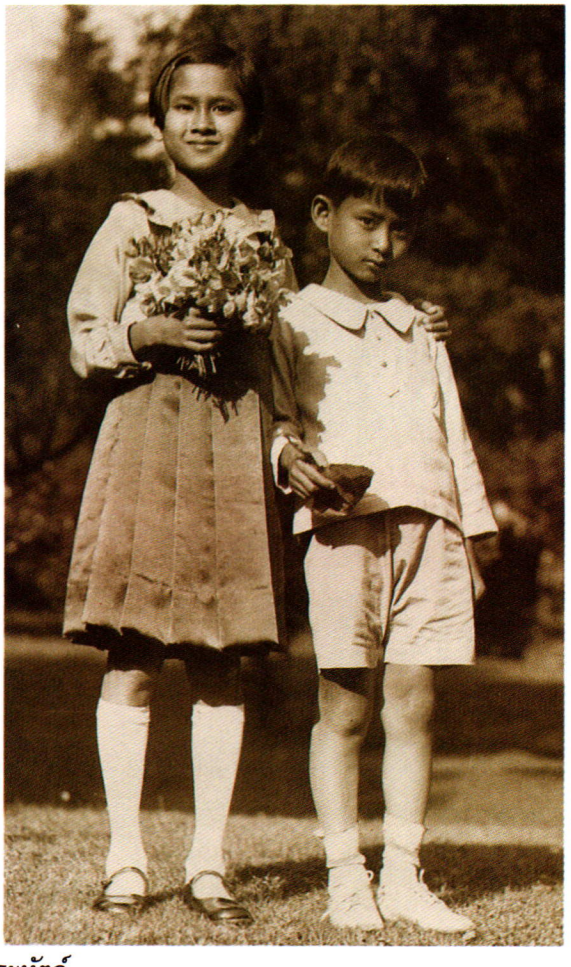

ภาพฝีพระหัตถ์

อยู่ที่รัฐแคลิฟอร์เนีย เมื่อพระองค์ทรงได้รับค่าใช้จ่ายส่วนพระองค์เดือนละ ๔ เหรียญดอลล่าร์ ทรงรู้สึก *"...ตื่นเต้นมาก รีบไปซื้อกล้องถ่ายรูปแบบบ๊อกซ์ (Box) ทันที..."* ความสนพระราชหฤทัยในการถ่ายภาพ ทำให้ทรงศึกษาและทดลองปฏิบัติถ่ายภาพด้วยเทคนิคใหม่ๆ เช่น การถ่ายรูปคนเดียวแต่วางท่า ๒ แบบ และปรากฏอยู่ในรูปแผ่นเดียวกัน ต่อมาได้ทรงเปลี่ยนกล้องอีกหลายครั้งเมื่อทรงทราบว่ามีสมรรถนะดีกว่าที่ทรงมีอยู่เดิม อีกทั้งได้ทรงใช้กล้องเหล่านั้นถ่ายภาพพระอิริยาบถและพระราชจริยวัตรของสมเด็จพระบรมราชชนก และพระราชโอรสธิดามาโดยตลอด ดังปรากฏเป็นภาพประวัติศาสตร์สำคัญของชาติตราบจนทุกวันนี้ เนื่องจากพระราชโอรสทั้งสองพระองค์ได้ทรงเจริญพระชันษาขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ และพระราชธิดาก็ได้ทรงดำรงพระอิสริยยศในที่พระราชวงศ์ชั้นสูงของประเทศ

ส่วนการถ่ายภาพยนตร์ มีจุดเริ่มต้นดังที่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงเล่าไว้ในพระนิพนธ์เรื่อง **"เวลาเป็นของมีค่า"** ตอนหนึ่งว่า *"...เมื่อ พ.ศ.*

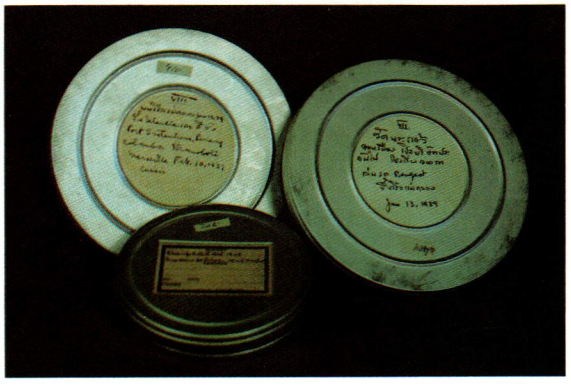

ฟิล์มภาพยนตร์ส่วนพระองค์

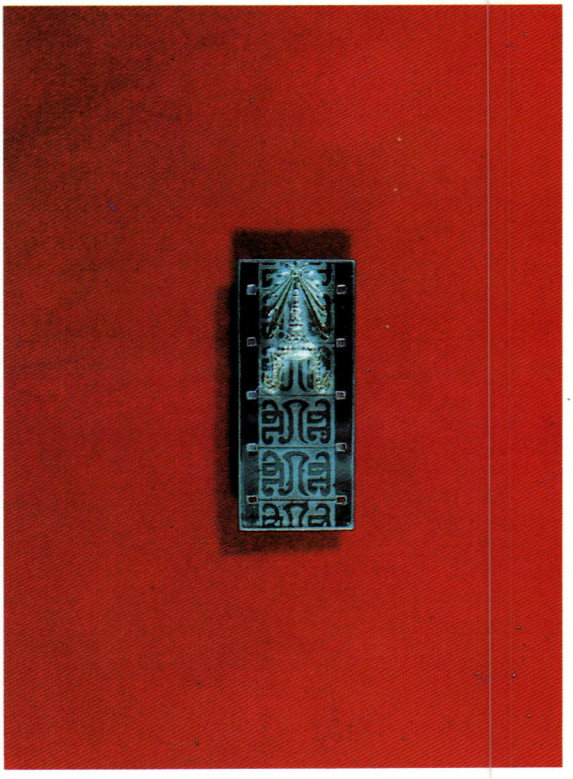

เข็มเครื่องหมาย "สมาคมภาพยนตร์สมัครเล่น"

๒๔๗๑ เมื่อแม่อยู่ที่อังกฤษก่อนจะกลับเมืองไทย ได้เห็นหม่อมเจ้ารัชดาภิเษก โสณกุล ทรงถ่ายหนัง แม่เห็นน่าสนใจ จึงขอให้ทูลหม่อมฯ ทรงซื้อกล้องประทาน ทูลหม่อมทรง 'เฉยๆ' แม่จึงไปซื้อเองกล้องหนึ่งพร้อมทั้งเครื่องฉาย..."

เมื่อมีการตั้ง **"สมาคมภาพยนตร์สมัครเล่น"** ขึ้น ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นประธาน มีสมาชิกประมาณ ๕๐ คน สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ก็ทรงเป็นสมาชิกของสมาคมด้วย เคยทรงร่วมในการพบปะของสมาชิกที่สวนจิตรลดา และครั้งหนึ่งได้ทรงฉายภาพยนตร์ที่ทรงฉายพระราชโอรสธิดาไว้ให้สมาชิกของสมาคมชมด้วย

นายขวัญแก้ว วัชโรทัย รองเลขาธิการพระราชวัง ฝ่ายกิจกรรมพิเศษ ได้ให้ข้อสังเกตซึ่งพสกนิกรไทยทั่วไปคงจะเห็นพ้องต้องด้วยว่า พระราชอัธยาศัยโปรดการถ่ายรูปและถ่ายภาพยนตร์ของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ได้สืบทอดมายังพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์อย่างครบถ้วน พระบรมฉายาลักษณ์ที่เจนตาพสกนิกรมาตั้งแต่ทั้งสองพระองค์ยังทรง

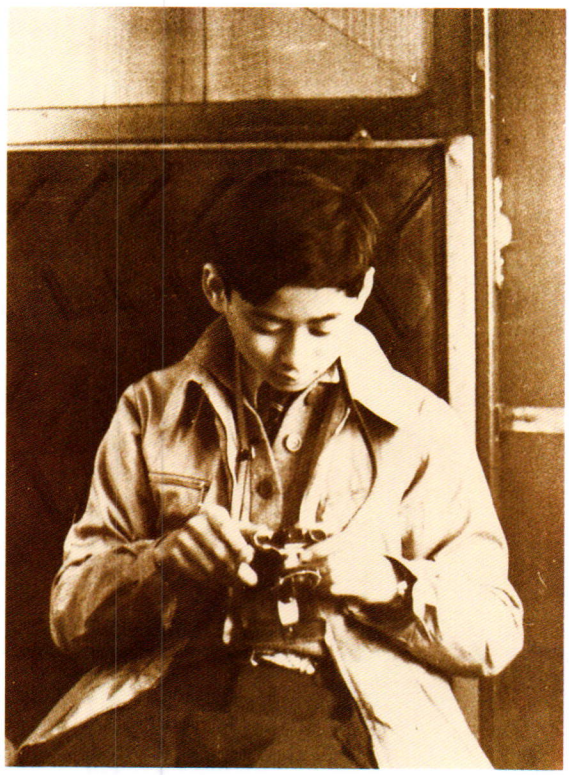

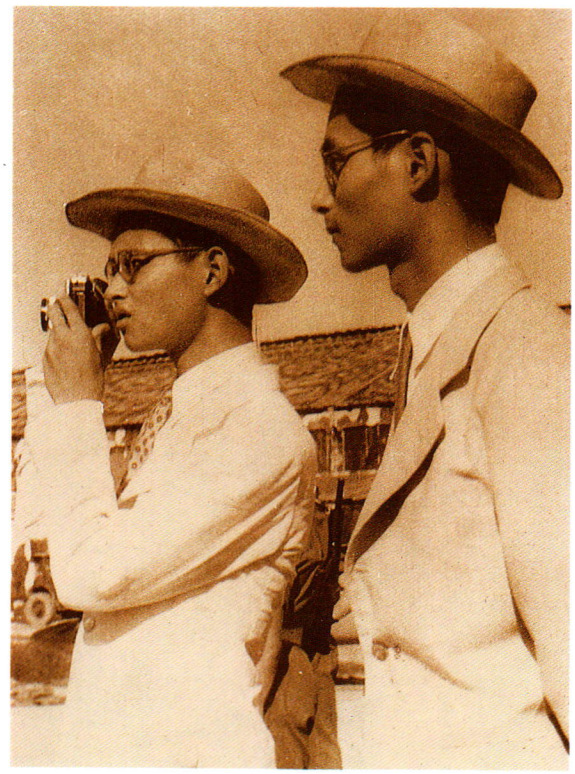

พระเยาว์นั้นมักจะมีกล้องถ่ายรูปคล้องพระศอ หรือไม่ก็ทรงถืออยู่ในพระหัตถ์เสมอ โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ในเวลาที่เสด็จพระราชดำเนินในสถานที่ต่าง ๆ ที่มิใช่เป็นงานพระราชพิธี การถ่ายรูปซึ่งเป็นงานอดิเรกได้กลายเป็นอุปกรณ์สำคัญในการทรงปฏิบัติพระราชภารกิจ ภาพถ่ายฝีพระหัตถ์จำนวนมากมีส่วนช่วยบันทึกข้อมูลประกอบพระราชดำริในเรื่องต่าง ๆ ที่ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจให้แก่บ้านเมืองและอาณาประชาราษฎร์

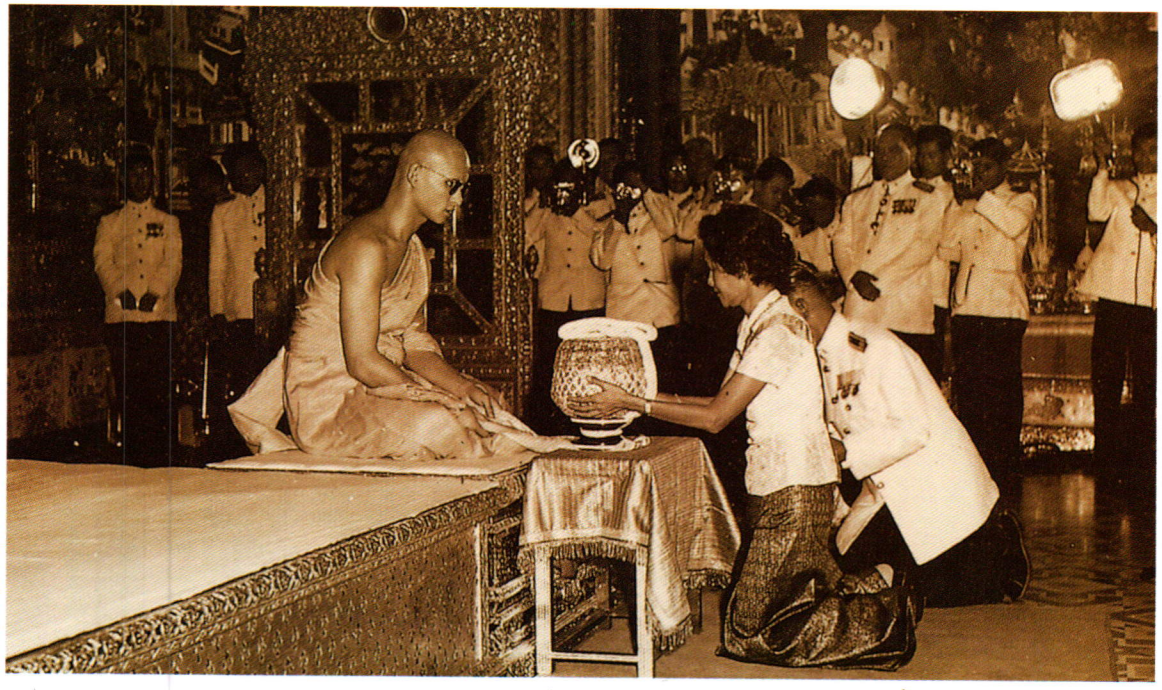

พระราชพิธีทรงผนวช วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๙๙

ทรงสนพระราชหฤทัย เรื่อง "การบริหารทางจิต"

นอกจากจะทรงยกระดับความเป็นอยู่ในด้านการดำรงชีวิตของประชาชนด้วยปัจจัยสี่เพื่อการกินดีอยู่ดีมีพลานามัยสมบูรณ์แล้ว สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนียังทรงคำนึงถึงการยกระดับจิตใจของพสกนิกรเพื่อให้มีสติปัญญาดี จิตใจผ่องใส มีความเห็นชอบ ดำริชอบ ด้วยการน้อมนำเอาธรรมะของศาสนามาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคลให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยความสุขกายสบายใจ ซึ่งย่อมเกิดผลดีต่อความผาสุกร่มเย็นภายในสังคมประเทศชาติโดยส่วนรวมด้วย

หากผู้ใดชื่นชอบกับการฟังรายการวิทยุของสถานีวิทยุ อ.ส. พระราชวังดุสิต มาตั้งแต่ยี่สิบปีก่อน คงจะได้เคยฟังรายการบริหารทางจิต ซึ่งสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีโปรดให้จัดขึ้นเป็นประจำทุกเช้าวันอาทิตย์สำหรับผู้ฟังทั้งวัยสูงอายุ วัยรุ่นและวัยเด็ก โดยโปรดให้อาราธนาสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ครั้งยังทรงดำรงสมณศักดิ์ที่พระสาสนโสภณจัดดำเนินรายการ นอกจากนี้ยังโปรดให้จัดพิมพ์หนังสือธรรมะสำหรับพระราชทานเป็นส่วนพระราชกุศลธรรมทานในมงคลวโรกาสต่าง ๆ เช่นเรื่อง **"หลักการทำสมาธิเบื้องต้น" "พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนอะไร" "วิธีปฏิบัติตนให้ถูกต้อง" "การหลงตนลืมตน" "มิลินทปัญหา" "ศาสนา**

หนังสือธรรมะที่โปรดให้พิมพ์

และทศพิธราชธรรม" โดยโปรดให้ใช้สำนวนภาษาที่เข้าใจง่าย ซึ่งได้มีพระราชอุตสาหะคัดเลือกหัวข้อธรรมะด้วยพระองค์เอง และเมื่อการเรียบเรียงหนังสือเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ได้ทรงพระอักษรพิจารณาทบทวนทุกเรื่อง บางครั้งพระราชทานพระราชวินิจฉัยเพิ่มเติมเพื่อให้ผู้อ่านที่มีระดับพื้นฐานความรู้ทางพุทธศาสนาแตกต่างกันสามารถเข้าใจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

สมเด็จพระบรมราชชนนี ได้ทรงปลูกฝังความรู้ทางพุทธศาสนาแก่พระราชโอรสธิดามาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ โดยทรงใช้แนวทางการอบรมสั่งสอนให้เหมาะสมกับวัยเพื่อให้ซึมซับในวัฒนธรรมและพุทธศาสนาอันดีงามของชาติไทย สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ได้ทรงเล่าไว้ในพระนิพนธ์เรื่อง **"เจ้านายเล็ก ๆ-ยุวกษัตริย์"** ว่า

"...วันอาทิตย์แม่จะพาไปดูวัดต่าง ๆ เป็นเพียงการไปชมภายนอกเพื่อให้รู้จักลักษณะของวัด เช่น วัดพระแก้ว โดยเฉพาะระเบียงที่มีภาพรามเกียรติ์ วัดสุทัศน์ฯ วัดโพธิ์ วัดอรุณฯ ที่วัดสระเกศฯ นั้นได้ไปเวลามีงานภูเขาทองเพื่อดูละครลิงและซื้อดอกไม้ไฟ แม่ไม่ได้พาไปฟังเทศน์เพราะ 'เด็ก ๆ' (ตามที่เราเรียกตัวเองกัน) คงนั่งนิ่ง ๆ อยู่ไม่ไหวและคงไม่เข้าใจอะไรเลย แม่จะอธิบายพุทธประวัติในถ้อยคำง่าย ๆ ที่เราสามารถจะเข้าใจได้ และก่อนนอนจะให้สวดมนต์สั้น ๆ ในภาษาธรรมดา ๆ ว่า 'ขอให้พระพุทธเจ้าบันดลใจให้ (ชื่อของเราเอง) *เป็นเด็กดี มีใจเมตตากรุณา' ภายหลังอาจมีต่อเติมอะไรอื่นอีกแล้วแต่แต่ละคน..."*

ในส่วนพระองค์เองนั้น ได้ทรงดำรงพระชนมชีพด้วยการใช้หลักธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามี อริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค อิทธิบาท ๔ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา และพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เป็นอาทิ เป็นเครื่องนำทางในการประกอบพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่ทั้งปวง ทั้งด้านส่วนพระองค์ ส่วนพระราชวงศ์ และสังคมประเทศชาติส่วนรวม ดังจะเห็นได้จากวิธีการและแนวทางการอบรมสั่งสอนพระราชโอรสธิดาก็ดี การวางพระองค์ก็ดี การใช้จ่ายพระราชทรัพย์สิ่งของก็ดี การสังคมสงเคราะห์ต่าง ๆ ก็ดี การตัดสินพระราชหฤทัยในเรื่องต่าง ๆ ก็ดี กล่าวได้ว่าทรงเป็นแบบอย่างของพุทธศาสนิกชนที่ประเสริฐ ในที่นี้จะขอยกความในบทความเรื่อง **"พระพลานามัย"** เรียบเรียงโดยนายแพทย์เฉก ธนะสิริ พิมพ์ในหนังสือ **"๙๐ พรรษาแม่ฟ้าหลวง"** ซึ่งได้ขอประทานสัมภาษณ์หม่อมเจ้าลุอิสาณ์ ดิศกุล มาถ่ายทอดให้เห็นถึงแนวพระราชดำริ และความเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนา ตลอดจนการปฏิบัติทางจิตของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ตอนหนึ่งว่า

"...สมเด็จฯ ทรงมีความเชื่อมั่นและทรงยึดมั่นในธรรมะของพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงเจริญสมาธิและวิปัสสนากรรมฐานอยู่เป็นประจำ เป็นเพราะพระองค์สนพระทัยและทรงเข้าพระทัยในธรรมะของพุทธศาสนา พระองค์ทรงสามารถ 'ปล่อยวาง' ได้โดยไม่ทรงใส่พระทัยเรื่องใด ๆ ก็ตามให้เกิดความทุกข์ห่วงใย ทรงพระเกษมสำราญ ทรงดำรงพระชนมชีพอย่างสงบเรียบง่ายด้วยการบำเพ็ญพระองค์ทรงช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ทรงช่วยบรรเทาความทุกข์จากการเจ็บป่วยและการขาดแคลนของราษฎร มีพระราชดำริให้ตั้งหน่วยแพทย์อาสาเคลื่อนที่ (พอ.สว.) ออกช่วยเหลือราษฎรตามท้องถิ่นต่าง ๆ อันเป็นความเกษมสำราญของสมเด็จฯ

และผู้เขียนได้ทูลถามถึงความทรงเชื่อในเรื่อง 'กรรม' ทรงตอบว่าทราบกันอยู่แล้วว่า

พระพุทธศาสนาสอนให้เชื่อในเรื่องของกรรม คือทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว และวัฏสงสาร คือการเวียนว่ายตายเกิด สมเด็จฯ ทรงเชื่อในเรื่องนี้ และทรงเห็นว่าคำอธิบายทางพระพุทธศาสนานั้นเป็นจริงและน่าสนใจที่สุด

คำถามที่เกี่ยวกับการปฏิบัติกิจทางวิปัสสนากรรมฐานนี้ ท่านประทานคำอธิบายว่า สิ่งนี้เป็นวิธีที่สมเด็จฯ ทรงสามารถปล่อยวางได้สำเร็จ พระองค์ทรงมีพระอารมณ์เยือกเย็น ไม่ห่วง ไม่กลัว ไม่เหงา ไม่หลง ไม่วิตกกังวล และไม่สะทกสะท้านต่อเหตุการณ์ใด ๆ ทั้งสิ้น พระองค์ทรงปล่อยวางได้จริง ๆ

หม่อมเจ้าลุอิสาณ์รับสั่งว่า สมเด็จฯ ทรงยอมรับสภาพทางธรรมชาติของมนุษย์ในเรื่องความเสื่อมของสังขาร พระองค์ยังทรงมีพระอารมณ์ขันด้วยการรับสั่งถึงพระองค์เองบ่อย ๆ ว่า 'แก่แล้วนะ มันก็เป็นอย่างนี้' *อะไรทำนองนั้น"*

พระราชอัธยาศัยอีกประการหนึ่งของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีซึ่งเป็นลักษณะของชาวพุทธโดยแท้คือ ก่อนที่จะทรงปลงพระราชหฤทัยเชื่อสิ่งใด จะทรงไตร่ตรอง ศึกษาใคร่ครวญด้วยพระปรีชาญาณของพระองค์เอง ทรงดำรงพระองค์มั่นในทศพิธราชธรรม สมกับที่ทรงดำรงพระราชอิสริยยศเป็นพระราชวงศ์ชั้นสูงของประเทศ ทรงมีขันติธรรมทางศาสนา ทรงพระกรุณาเสด็จฯ ไปทรงเยี่ยมและบรรเทาทุกข์พสกนิกรโดยทั่วหน้าด้วยพระเมตตาธรรม ไม่ว่าผู้นั้นจะอยู่ในสถานะเชื้อชาติ ภาษาหรือศาสนาใด เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คุณหญิงสมร ภูมิณรงค์

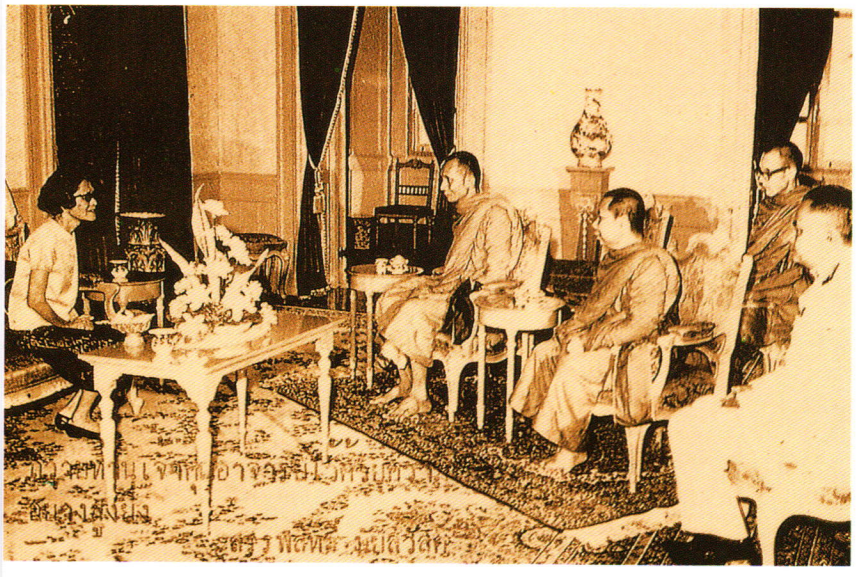

เรียบเรียงหนังสือเรื่อง **"ศาสนาอิสลามสอนอะไร"** พระราชทานแก่ข้าราชการและราษฎรในเขตจังหวัดภาคใต้ที่มีผู้นับถือศาสนาอิสลามเป็นจำนวนมาก ครั้งหนึ่งเมื่อเสด็จฯ เยี่ยมโรงเรียนจิตต์อารีที่มูลนิธิช่วยคนโรคเรื้อนลำปางตั้งขึ้นเพื่อให้การศึกษาแก่บุตรของผู้ป่วยโรคนี้ รับสั่งถามว่า เด็กนักเรียนนับถือศาสนาอะไร เจ้าหน้าที่กราบบังคมทูลว่า มีรากฐานดั้งเดิมเป็นคริสเตียน เพราะหมอสอนศาสนาคริสเตียนได้เริ่มการสงเคราะห์ผู้ป่วยโรคเรื้อนมาก่อน สมเด็จพระบรมราชชนนีรับสั่งว่า *"ไม่เป็นไร เขานับถือศาสนาอะไรก็ให้นับถือแบบนั้นเถิด เด็ก ๆ ทุกคนต้องมีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว"*

ในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เฉลิมพระนามาภิไธย สมเด็จพระบรมราชชนนีเป็นสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๓ มีความตอนหนึ่งในประกาศพระบรมราชโองการแสดงให้ปรากฏถึงพระเกียรติคุณด้านการพระศาสนาและพระราชจริยวัตรอันงดงามว่า

"...ในด้านการพระศาสนานั้น ก็ได้ทรงสนับสนุนการศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างกว้างขวาง และได้ทรงบริจาควัตถุปัจจัยเกื้อกูลกิจการต่าง ๆ ในพระบวรพุทธศาสนาและในศาสนาอื่น ๆ อยู่เสมอ ในส่วนพระองค์เล่า ก็ทรงเป็นอุปการิณีมีคุณูปการยิ่งกว่าผู้ใด เบื้องต้น แต่ได้ทรงอภิบาลบำรุงและทรงอนุสาสน์สั่งสอนความดีงามตามขัตติยราชประเพณี ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์มา และยังมีพระหฤทัยสิเนหาห่วงใยอยู่มิได้ขาด ทั้งได้ทรงรับพระราชภาระปฏิบัติราชการแผ่นดิน ในคราวที่เสด็จพระราชดำเนินไปต่างประเทศเป็นหลายครั้ง บัดนี้สมเด็จพระราชชนนีเสด็จเหลืออยู่พระองค์เดียว ที่ทรงเป็นเขตอันล้ำเลิศ อันจะให้เกิดสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลแด่พระองค์

ทรงหล่อพระพุทธรูป บริเวณลานจอดเฮลิคอปเตอร์ พระตำหนักดอยตุง

จึ่งมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประกาศเฉลิมพระนามสมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์ ตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏว่า ***สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี*** *ขออำนาจแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย อำนาจแห่งพระกตัญญูกตเวทิตาธรรมและเทพเจ้าผู้ศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายจงดลบันดาลอภิบาลรักษาพระองค์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีให้ทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ ธนสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลศุภผล สกลเกียรติยศ ปรากฏมโหฬารตลอดจิรัฏฐิติกาลเทอญ"*

การที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงใช้ธรรมะประหนึ่งเป็นอาวุธฝ่าฟันอุปสรรค ปัญหา ความทุกข์โทมนัสน้อยใหญ่ในพระชนมชีพ ทำให้ทรงประสบความสุขสงบ ความเจริญตามครรลองของผู้ประพฤติธรรมโดยแท้ในที่ทุกสถาน ในกาลทุกเมื่อ สมดังคำถวายพระพรของสมเด็จพระราชปิโยรสแต่ครานั้น และเป็นดังที่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงแสดงพระธรรมเทศนาในพระราชพิธีบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทาน ๗ วัน งานพระบรมศพ มีความตอนหนึ่งทรงกล่าวถึง **ชัยชนะ** ที่สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงได้รับ ว่า

"สมเด็จบรมบพิตร สมเด็จพระบรมราชชนนีไม่มีผู้ใดเสมอเหมือนพระองค์ท่านอีกแล้ว ไม่ว่าจะทรงอยู่ในพระวัยใดก็ไม่มีผู้เสมอเหมือนตั้งแต่ทรงเยาว์พระชันษาก็ตาม จนสุดท้ายแห่งพระชนมชีพก็ตาม ไม่มีชีวิตผู้ใดเปรียบได้ ผู้ศึกษาพระชีวประวัติอย่างประณีตอย่างมีธรรมะเป็นหลักย่อมเห็นชัด ทั้งพระกุศลกรรมและพระอกุศลกรรมในพระอดีตชาติที่มากมายสลับซับซ้อน และในพระชาตินี้ได้ส่งผลที่ท้าทายพระสติปัญญา ท้าทายธรรมะที่ทรงยึดเป็นหลักดำรงพระชนมชีพตั้งแต่ทรงเยาว์พระชันษา ตราบจนเวลาสุดท้ายแห่งพระชนมายุ ๙๔ พรรษา ผลแห่งการท้าทายที่ทรงได้รับอย่างหนักหนาตลอดพระชนมชีพก็คือ ทรงได้รับชัยชนะ ทรงเป็นผู้ชนะอย่างบริสุทธิ์ สะอาดงดงามในทุกเรื่องทุกกาลเวลา ได้ทรงใช้พระบารมีกรรมที่ล้ำเลิศ และทรงใช้พระบารมีธรรมที่ล้ำเลิศ ไม่มีผู้เสมอเหมือนเป็นอาวุธ"

บทสรุป

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงเป็นผู้มีพระบุญญาธิการสูงส่ง พระราชจริยวัตรและพระราชกรณียกิจที่ทรงบำเพ็ญมาตลอดพระชนมชีพล้วนงดงาม บริสุทธิ์ สะอาดและเป็นประโยชน์คุณูปการอเนกอนันต์ต่อประชาชนและประเทศชาติ ทรงเป็นแบบฉบับอันประเสริฐในการดำเนินชีวิต เปรียบได้กับดวงประทีปที่ได้พระราชทานความสว่างไสวทั้งทางโลกและทางธรรมแก่พสกนิกร

เมื่อสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเสด็จสู่สวรรคาลัย ในวันอังคารที่ ๑๘ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๘ ยังความวิปโยคโศกเศร้าอาลัยอย่างสุดซึ้งแก่พสกนิกรไทยทั้งภายในและภายนอกราชอาณาจักร นับเป็นความสูญเสียครั้งใหญ่หลวงของชาติ อาณาราษฎร์ต่างหลั่งไหลมากราบถวายบังคมพระบรมศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง อย่างเนืองแน่นทุกวันเป็นประวัติการณ์ ทั้งประมุขและบุคคลสำคัญของต่างประเทศก็เชิญพวงมาลามาถวายสักการะด้วยความรำลึกในพระราชจริยวัตรอันประเสริฐ

ประชาชนชาวไทยทุกแห่งหนต่างสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณและเทิดทูนพระองค์ไว้เหนือเกล้าเหนือกระหม่อม งานถวายพระเพลิงพระบรมศพ ณ พระเมรุมาศท้องสนามหลวง จึงเนืองแน่นไปด้วยผู้คนที่หลั่งไหลมาจากทุกสารทิศทั่วประเทศ ต่างเศร้าโศกอาลัยจากห้วงดวงใจที่เปี่ยมด้วยความจงรักภักดี

แม้สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีได้เสด็จสู่สวรรคาลัยไปแล้ว พระเกียรติคุณและพระมหากรุณาธิคุณยังสถิตถาวรอยู่ในความทรงจำของพสกนิกรตลอดนิรันดร์กาล

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

"ประกาศถวายพระนามพระอัยิกา พระราชบิดา และพระบรมราชชนนี", ราชกิจจานุเบกษา ๕๑ (๑๔๐๙) : ๒๕ มีนาคม ๒๔๗๗.

"ประกาศสถาปนาพระราชชนนีศรีสังวาลย์ขึ้นเป็นสมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์", ราชกิจจานุเบกษา ๕๕ (๖๗๑) : ๑๖ พฤศจิกายน ๒๔๘๑.

ราชกิจจานุเบกษาฉบับจดหมายเหตุพระราชพิธีอภิเษกสมรส พระราชพิธีบรมราชาภิเษก และพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียรพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สยามินทราธิราช พุทธศักราช ๒๔๙๓ กรุงเทพฯ : กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๔๙๓.

"ประกาศเฉลิมพระนามาภิไธยสมเด็จพระบรมราชชนกและสมเด็จพระบรมราชชนนี", ราชกิจจานุเบกษา ๘๗ (๕๒) : ๑๒ มิถุนายน ๒๕๑๓.

เอกสารชั้นรอง

หนังสือ

กัลยาณิวัฒนา, สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้า. เจ้านายเล็กๆ – ยุวกษัตริย์. กรุงเทพฯ : ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๓.

กัลยาณิวัฒนา, สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้า. แม่เล่าให้ฟัง. กรุงเทพฯ : การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, ๒๕๒๓.

กัลยาณิวัฒนา, สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้า. เวลาเป็นของมีค่า. กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พริ้นติ้งกรุ๊ฟ จำกัด, ๒๕๓๐.

เจฟฟรี ไฟน์สโตน. จุฬาลงกรณราชสันตติวงศ์ พระบรมราชวงศ์แห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พริ้นติ้งกรุ๊ฟ จำกัด, ๒๕๒๓.

เรื่องเฉลิมพระยศเจ้านาย. พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพฯ : กรุงเทพ, ๒๕๓๘.

(กองทัพเรือพิมพ์ถวายสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา เนื่องในพระราชพิธีสถาปนาพระอิสริยศักดิ์และบำเพ็ญพระราชกุศลฉลองพระชนมายุ ๖ รอบ วันที่ ๖ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๘)

ศิลปากร, กรม. ราชสกุลวงศ์ พิมพ์ครั้งที่แปด. พระนคร : พระจันทร์, ๒๕๑๒. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายสนั่น บุณยศิริพันธุ์ วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๑๒)

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี. (โครงการไทยศึกษา ฝ่ายวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับธนาคารนครหลวงไทย จำกัด จัดพิมพ์ในวโรกาสที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงมีพระชนมายุ ครบ ๘๔ พรรษา ๒๑ ตุลาคม ๒๕๒๗)

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี. (คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาลจัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสทรงเจริญพระชนมายุครบ ๙๐ พรรษา ๒๑ ตุลาคม ๒๕๓๓)

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี. กรุงเทพฯ : อักษรโสภณจำกัด, ๒๕๓๘.

(สกุลไทยรายสัปดาห์จัดพิมพ์ถวายเป็นพระราชสักการสดุดี เนื่องในวันพระราชสมภพ วันที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๘)

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๓๙. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานเป็นพระราชานุสรณ์ในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ณ วันที่ ๑๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๓๙)

สมเด็จย่าของปวงชน. พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ : ๒๕๓๓ (มูลนิธิแพทย์อาสาสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ในสมัยมงคลเจริญพระชนมายุ ๙๐ พรรษา วันที่ ๒๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๓๓)

สุมาลี บำรุงสุข สุกัญญา บำรุงสุข และศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล

เสด็จพิชิตยอดดอยอินทนนท์. (สำนักพระราชวังจัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติในวโรกาสที่ทรงเจริญพระชนมายุ ๘๘ พรรษา ๒๑ ตุลาคม ๒๕๓๑)

ออมสิน. ธนาคาร. สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี. กรุงเทพฯ : วิคตอรี่เพาเวอร์พอยท์ จำกัด, ๒๕๓๓. (ธนาคารออมสินจัดพิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติเนื่องในมหามงคลวโรกาส พระชนมายุ ๙๐ พรรษา ๒๑ ตุลาคม ๒๕๓๓)

๙๐ พรรษาแม่ฟ้าหลวง : หนังสือเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พ.ศ. ๒๕๓๓. พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพฯ : ด่านสุทธาการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๓.

วารสาร

"เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี", อนุสาร อ.ส.ท. ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๓ : ตุลาคม ๒๕๓๓.

"พระตำหนักดอยตุง บ้านหลังที่สองของสมเด็จย่า", เดลินิวส์ ๒๓ : กรกฎาคม ๒๕๓๘.

"พระมหากรุณาธิคุณที่ไม่เสื่อมสูญ", เดลินิวส์ ๒๗ : ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๓๘.

"พระราชประวัติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี", มติชน. ๒ : ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๓๘.

มณฑนะ-มนทะกาน "อุทยานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี" พลอยแกมเพชร ๔ (๗๙) : ๑๔๗-๑๕๑ : พฤษภาคม ๒๕๓๘.

ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล. "สมเด็จย่า แม่ฟ้าหลวง ประเสริฐสุดประวัติศาสตร์ฤๅอาจหา", วารสารพยาบาล ๓๙ (๔) : ๒๔๖-๒๖๘ : ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๓๓.

"สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา" น้ำใจ (๑) : ๑๐-๒๑ : เมษายน - มิถุนายน ๒๕๓๘.

สายสุนีย์ สิงหทัศน์. "บนเส้นทางสู่ธรรมประทีปของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี", ความรู้คือประทีป ๓ : ๒-๗ : ๒๕๓๘.

"องค์มิ่งขวัญปวงชาวพยาบาลไทย", เดลินิวส์ ๒๕ : ๒๑ ตุลาคม ๒๕๓๗.

คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

๑. รองนายกรัฐมนตรี (นายสมัคร สุนทรเวช)	ประธานกรรมการ
๒. รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี (นายปองพล อดิเรกสาร)	รองประธานกรรมการ
๓. รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี (นายปิยะณัฐ วัชราภรณ์)	รองประธานกรรมการ
๔. เลขาธิการพระราชวัง	กรรมการ
๕. ราชเลขาธิการ	กรรมการ
๖. เลขาธิการนายกรัฐมนตรี หรือผู้แทน	กรรมการ
๗. ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี หรือผู้แทน	กรรมการ
๘. ผู้อำนวยการสำนักงบประมาณ หรือผู้แทน	กรรมการ
๙. เลขาธิการคณะกรรมการกฤษฎีกา หรือผู้แทน	กรรมการ
๑๐. เลขาธิการคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน หรือผู้แทน	กรรมการ
๑๑. อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑๒. เลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑๓. ปลัดกระทรวงกลาโหม หรือผู้แทน	กรรมการ
๑๔. ปลัดกระทรวงการคลัง หรือผู้แทน	กรรมการ
๑๕. ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑๖. ปลัดกระทรวงมหาดไทย หรือผู้แทน	กรรมการ
๑๗. ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑๘. ปลัดทบวงมหาวิทยาลัย หรือผู้แทน	กรรมการ
๑๙. อธิบดีกรมศิลปากร หรือผู้แทน	กรรมการ
๒๐. เลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ หรือผู้แทน	กรรมการ
๒๑. ผู้ว่าการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หรือผู้แทน	กรรมการ
๒๒. ผู้อำนวยการองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย หรือผู้แทน	กรรมการ

๒๓.	กรรมการผู้จัดการใหญ่ ธนาคารกรุงไทย จำกัด (มหาชน) หรือผู้แทน		กรรมการ
๒๔.	นายขวัญแก้ว	วัชโรทัย	กรรมการ
๒๕.	พลเอก จรัล	กุลละวณิชย์	กรรมการ
๒๖.	คุณหญิง จินตนา	ยศสุนทร	กรรมการ
๒๗.	นางฐะปะนีย์	นาครทรรพ	กรรมการ
๒๘.	พลโท ดำเนิร	เลขะกุล	กรรมการ
๒๙.	คุณหญิงเต็มสิริ	บุณยสิงห์	กรรมการ
๓๐.	นายทองต่อ	กล้วยไม้ ณ อยุธยา	กรรมการ
๓๑.	นายเธียรชัย	ศรีวิจิตร	กรรมการ
๓๒.	ท่านผู้หญิงนวลผ่อง	เสนาณรงค์	กรรมการ
๓๓.	พลเอก พิจิตร	กุลละวณิชย์	กรรมการ
๓๔.	นายแมนรัตน์	ศรีกรานนท์	กรรมการ
๓๕.	นายเย็นใจ	เลาหวณิช	กรรมการ
๓๖.	พลเอก วันชัย	เรืองตระกูล	กรรมการ
๓๗.	นายวิจิตร	อาวะกุล	กรรมการ
๓๘.	นายสมพร	เทพสิทธา	กรรมการ
๓๙.	ท่านผู้หญิงสมโรจน์	สวัสดิกุล ณ อยุธยา	กรรมการ
๔๐.	หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ	ดิศกุล	กรรมการ
๔๑.	ร้อยโท สุวิทย์	ยอดมณี	กรรมการ
๔๒.	นายเอนก	สิทธิประศาสน์	กรรมการ
๔๓.	ผู้อำนวยการสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ		กรรมการและเลขานุการ
๔๔.	หัวหน้าฝ่ายแผนงานและติดตามผล สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ		กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๔๕.	หัวหน้าฝ่ายส่งเสริมและประสานงาน สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ		กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะอนุกรรมการเฉพาะกิจจัดทำหนังสือ เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

๑.	หม่อมหลวง ทวีสันต์	ลดาวัลย์	อนุกรรมการที่ปรึกษา
๒.	นายแก้วขวัญ	วัชโรทัย	อนุกรรมการที่ปรึกษา
๓.	นายขวัญแก้ว	วัชโรทัย	อนุกรรมการที่ปรึกษา
๔.	หม่อมราชวงศ์ ดิศนัดดา	ดิศกุล	อนุกรรมการที่ปรึกษา
๕.	กรรมการผู้จัดการ บริษัท เนสท์เล่ (ประเทศไทย) จำกัด		อนุกรรมการที่ปรึกษา
๖.	ร้อยโท สุวิทย์	ยอดมณี	ประธานอนุกรรมการ
๗.	คุณหญิง พวงร้อย	ดิศกุล ณ อยุธยา	อนุกรรมการ
๘.	เลขาธิการมูลนิธิ แพทย์อาสาสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี หรือผู้แทน		อนุกรรมการ
๙.	แม่ทัพภาคที่ ๓ หรือผู้แทน		อนุกรรมการ
๑๐.	ผู้บัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน หรือผู้แทน		อนุกรรมการ
๑๑.	พลตำรวจตรี นายแพทย์เฉลิมพงศ์ โกมารกุล ณ นคร		อนุกรรมการ
๑๒.	นายศักดา	ศิริพันธุ์	อนุกรรมการ
๑๓.	คุณหญิงคณิตา	เลขะกุล	อนุกรรมการ
๑๔.	นางสุภัทร	สวัสดิรักษ์	อนุกรรมการ
๑๕.	นางธัชกร	เหมะจันทร	อนุกรรมการ
๑๖.	นางสาวสมลักษณ์	วงศ์งามขำ	อนุกรรมการ
๑๗.	นายรัตนาวุธ	วัชโรทัย	อนุกรรมการ
๑๘.	นางกรรภิรมย์	กังสนันท์	อนุกรรมการ
๑๙.	นางสาวศุภรัตน์	เลิศพาณิชย์กุล	อนุกรรมการ
๒๐.	นางสาวสุมาลี	บำรุงสุข	อนุกรรมการ
๒๑.	นางสาวสุกัญญา	บำรุงสุข	อนุกรรมการ
๒๒.	นางวิณีนารถ	พันธุ์วุฒิ	อนุกรรมการ
๒๓.	นางสาววรวรรณ	เดชะไกศยะ	อนุกรรมการและเลขานุการ
๒๔.	นางสุมาลี	เกตุแก้ว	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๒๕.	นางสิริกาญจน์	คหัฏฐา	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะผู้จัดทำหนังสือ

ประธาน	ร้อยโท สุวิทย์ ยอดมณี	
บรรณาธิการ	คุณหญิงคณิตา เลขะกุล	
กองบรรณาธิการ	นางสุภัทร สวัสดิรักษ์	นางธัชกร เหมะจันทร
	นางสาวสมลักษณ์ วงศ์งามขำ	นางกรรภิรมย์ กังสนันท์
	นางวิณีนารถ พันธุ์วุฒิ	นางสาววรวรรณ เดชะไกศยะ
	นางสุมาลี เกตุแก้ว	นางสิริกาญจน์ คหัฏฐา
ผู้เรียบเรียง	พระราชประวัติ – นางสุภัทร สวัสดิรักษ์ และ นางกรรภิรมย์ กังสนันท์	
	พระราชกรณียกิจ – คุณหญิงคณิตา เลขะกุล	
	พระราชจริยวัตรและพระราชอัธยาศัย – นางกรรภิรมย์ กังสนันท์	
ภาพและข้อมูล	หนังสือพระนิพนธ์ “แม่เล่าให้ฟัง” “เวลาเป็นของมีค่า”	
	“เจ้านายเล็ก ๆ–ยุวกษัตริย์”	
	ส่วนช่างภาพส่วนพระองค์ สำนักพระราชวัง	
	กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร	
	สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี	
	กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน	
	คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล	
	การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย	
	มูลนิธิแพทย์อาสาสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	
	มูลนิธิถันยรักษ์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	
	สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ	
	พลตำรวจตรี นายแพทย์เฉลิมพงศ์ โกมารกุล ณ นคร	
	คุณหญิงคณิตา เลขะกุล	รองศาสตราจารย์ กมล ฉายาวัฒนะ
	นางสาวอนุตรา หงษ์สุวรรณ	นายประยุทธ ปัญญาศิริ
	นายสมชาย หงวนเสงี่ยม	นายจาตุรนต์ มีมั่งคั่ง
ศิลปกรรม	นายปรีชา ฉัตระเนตร	
จำนวนพิมพ์	๘,๐๐๐ เล่ม รายได้ทูลเกล้าฯ ถวาย	
พิมพ์ที่	บริษัท ด่านสุทธาการพิมพ์ จำกัด	
ผู้ให้การสนับสนุน	บริษัท เนสท์เล่ (ประเทศไทย) จำกัด	